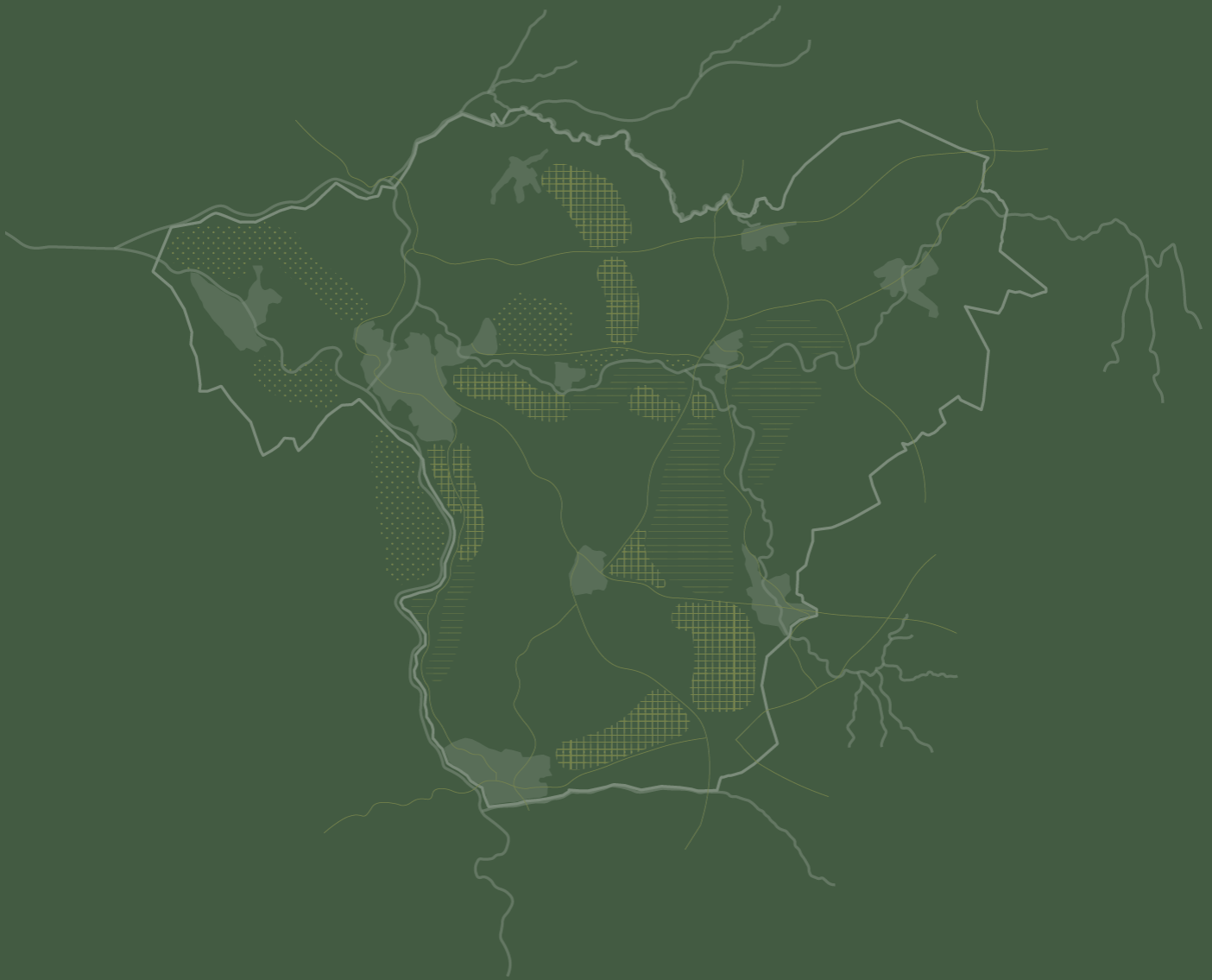

HET EINDE VAN SALLAND, LANG LEVE SALLAND

EEN ONTWERPVERKENNING OM HET GENERIEKE SALLAND
EEN STREEKEIGEN TOEKOMST TE GEVEN

MASTER STEDENBOUW | JORIAN AANTJES

SEPT 2023 - DEC 2024

HET EINDE VAN SALLAND, LANG LEVE SALLAND

JORIAN AANTJES

HET EINDE VAN SALLAND, LANG LEVE SALLAND

Jorian Aantjes
Master stedenbouw
Rotterdamse Academie van Bouwkunst
December 2024

Jorian.aantjes@hotmail.com
+31(0)6 120 567 95

Commissieleden
Sebastian van Berkel (mentor)
Jan Wilbers
Margit Schuster

Toegevoegde criticus
Helmut Thoele

*Alle afbeeldingen, tenzij aangegeven met bronvermelding, zijn eigen werk en dienen vertrouwelijk te blijven. Ze mogen niet worden gedeeld of gedupliceerd door enige persoon of entiteit, behalve voor het specifieke doel van de Academie van Bouwkunst.

Samenvatting

Wie aan het begin van de zomer van 2022 onderweg naar huis was, kan het niet ontgaan zijn dat er een grote hoeveelheid Nederlandse vlaggen op z'n kop langs de weg hing. De boeren hadden de moeite genomen om aan letterlijk iedere lantaarnpaal een vlag op te hangen. Bewust op z'n kop, als teken dat Nederland, of specifiek de landbouwsector, in nood was. Nederland werd steeds meer geconfronteerd met de gevolgen van jarenlange stikstofuitstoot en de boeren waren de grootste oorzaak.

Boeren en politici stonden lijnrecht tegenover elkaar en kwamen beiden met passie op voor hun belangen. Wat opviel was de grote verdeeldheid die ontstond na het presenteren van de plannen van de verantwoordelijke minister om boeren actief uit te kopen. Maar is dit de juiste manier? En zo ja, wat gaan we met die vrijgekomen agrarische gronden doen en wat is de rol van boeren en burgers in de toekomst?

Feit is dat de natuur achteruitgaat en we jarenlang niet verder zijn gekomen met het maken van beleid. Daarom is het tijd voor een concreet plan. Een vergezicht dat de dialoog op gang kan brengen en een einde kan maken aan de grote verdeeldheid.

Uit een uitgebreide data-analyse blijkt dat de streek Salland, in Overijssel, een van de plaatsen in Nederland is waar de stikstofuitstoot het hoogst is. Daarnaast kampt Salland met een aantal andere problemen waaronder waterproblematiek. Maar de grootste opgave voor Salland is misschien wel Salland weer herkenbaar maken voor de Sallander. Als gevolg van de schaalvergroting van de landbouw en de ruilverkaveling is de identiteit van Salland aangetast. Het kleinschalige coulisselandschap is vervaagd en authentieke boerderijen zijn uitgebreid met megastallen van industrieel formaat. Daarnaast drukt de alsmaar uitbreidende stad steeds meer op het landschap.

Als resultaat van ontwerpend onderzoek laten vier scenario's de ontwikkelmogelijkheden van Salland zien, zo wordt als het ware het speelveld verkend. De basis voor ieder scenario is bodem- en watersturend. Zo is het watersysteem van Salland voorwaardelijk voor de uitwerking van ieder scenario en levert ieder scenario uitgangspunten op voor het maken van een vergezicht.

In het jaar 2100 vieren we Salland met het ontwerp: "Lang Leve Salland". Wie door de oogharen naar Salland kijkt, ziet een divers landschap met beekdalen, velden vol gewassen en heuvelruggen met afwisselend bossen en heide, maar toch oogt de streek als een eenheid en dat maakt Salland uniek. Boeren houden de streek draaiend en de bewoners voelen zich hier eindelijk thuis. De natuur neemt de ruimte die het nodig heeft en de stikstofuitstoot is hier laag.

Daar waar de rust in Salland eindelijk is teruggekeerd en je vogels weer hoort fluiten, is Salland ook de plek van de snelle verbindingen van dorp naar stad. Over een netwerk van snelfietspaden en fietsstraten fietst of zoekt de Sallander binnen no-time van A naar B. Zoeven is het nieuwe werkwoord in 2100 en staat voor een elektrisch vervoermiddel dat geruisloos door de Sallandse landschappen heen zoekt.

Al die verschillende landschappen zijn met elkaar verbonden en stralen eenheid uit. De velden met gewassen zijn omzoomd met groene bosranden waar reeën graag de beschutting opzoeken. Midden in dit prachtige landschap kun je wonen, kleinschalig en anoniem. Karakteristieke boerderijen zijn in ere en omvang hersteld en op het achtererf wordt gewoond.

In dit Salland wonen Sallanders, die trots zijn op hun streek.

Inhoud

Inleiding	7
Introductie	9
1. Stikstof	11
1.1 Stikstof	13
1.2 Locatiekeuze	17
1.3 Opgave	19
2. Hoe zijn we hier beland?	21
2.1 Terugblik	23
2.2 Uitspraak Raad van State	25
3. Identiteit Salland	27
3.1 Wat is Salland?	29
3.2 Salland onder druk	32
3.3 Tocht door Salland	36
3.4 Streekenmerken	40
4. Dataonderzoek	43
4.1 Ammoniakuitstoot	44
4.2 Akkerbouw	48
4.3 Bodem	50
5. Ruimtelijke analyse	53
5.1 Watersysteem	55
5.2 Groenstructuur	58
5.3 Linten en dorpen	59
5.4 Logistiek	60
5.5 Druk van de stad	62
5.6 Opgaven Salland	63
6. Ontwerpend onderzoek	65
6.1 Recap	67
6.2 Scenario's	69
6.3 Uitgangspunten	76
7. Ontwerp: Lang leve Salland	79
7.1 Gebiedsindeling	83
7.2 Investerings Salland	87
7.3 Aankoop agrarische grond	89
7.4 Collectief systeem	91
7.5 Lang leve Salland	93
8. Vergezicht 2100	115
8.1 Romantisch Salland 2100	117
Met speciale dank aan	119

00

INLEIDING

Boerenprotest Juli 2022
bron: ANP

Introductie

Aan het begin van de zomer van 2022 reed ik naar huis en was ik verbaasd door de grote hoeveelheid Nederlandse vlaggen die op z'n kop langs de weg hingen. De boeren hadden de moeite genomen om aan letterlijk iedere lantaarnpaal een vlag op te hangen. Bewust op z'n kop, als teken dat Nederland, of specifiek de landbouwsector, in nood was. Nederland werd steeds meer geconfronteerd met de gevolgen van jarenlange stikstofuitstoot en de boeren waren de grootste oorzaak.

Ik ben me gaan verdiepen in de stikstofproblematiek en raakte gefascineerd door de passie waarmee zowel boeren als politici op kwamen voor hun belangen en ideeën hadden over hoe het beter en anders moest, of juist hoe dingen moesten blijven hoe ze waren.

Wat mij echter ook opviel was de grote verdeeldheid die ontstond. Die verdeeldheid werd alleen maar groter na het presenteren van de plannen van de minister om de boeren actief uit te gaan kopen. De vraag die meteen bij me op kwam was, is dit de juiste manier en zo ja, wat gaan we met die vrijgekomen agrarische gronden doen en wat is de rol van boeren en burgers in de toekomst?

Bij het oppoppen van deze vragen wist ik dat hier voor mij als ontwerper een rol was

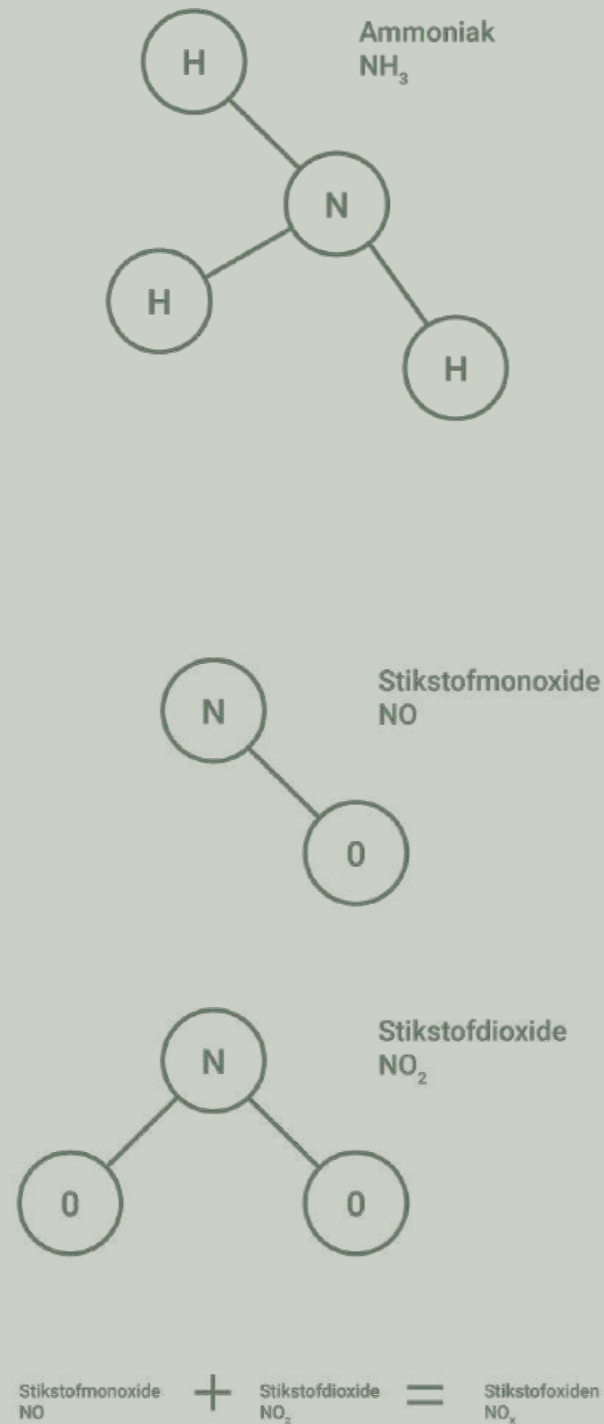
weggelegd. Mijn afstudeerproject zou een tegengeluid zijn tegen het paniekvoetbal van het kabinet en de stijgende agressie van de boeren. Als je het mij vraagt kan het ook anders. De rol die ik voor mij zag was het analyseren van de twee standpunten en op basis daarvan een grootschalige visie tekenen waarin de stikstofuitstoot omlaaggaat, het landschap weer tot leven komt en nog steeds ruimte is voor het beroep van de boeren.

Wat in mijn beleving nu namelijk vergeten wordt, is dat we het niet alleen moeten hebben over technische stikstofwaarden, maar ons ook moeten verplaatsen in de plek en in de ruimte. Het gaat hier over het werk van mensen, het gezicht van het landschap en het thuis van bewoners. Als stedenbouwkundige zie ik het als mijn taak om te redeneren vanuit het gebruik van de plek. Dat kan vanuit het oogpunt van de mens, maar ook uit het oogpunt van de natuur, dieren, bedrijven, etc. Als ontwerper kun je de vrijheid nemen om je te verplaatsen in de ruimte en te tekenen aan een wereld die voor iedereen zou kunnen werken. Dat is de rol die ik graag aanneem.

Ik wil een vergezicht laten zien dat kan inspireren en op die manier kan leiden tot een andere manier van denken. Hopelijk wordt verdere polarisatie daarmee voorkomen en biedt dit een basis voor nieuw beleid.

01

STIKSTOF

1.1 Stikstof

Nederland is in de ban van stikstof. Dat wat jarenlang een onschuldig molecuul leek, is nu de oorzaak van een grote achteruitgang van de natuur. Nederland wordt geconfronteerd met de gevolgen van een jarenlange stikstofuitstoot.

Het molecuul stikstof (N_2) zelf is niet het probleem, maar de verbinding die stikstof aangaat met andere stoffen heeft wel grote impact op de natuur. De verbinding van stikstof met zuurstof wordt bijvoorbeeld stikstofoxide (NO) of stikstofdioxide (NO_2). Deze stoffen worden uitgestoten in de industrie en het verkeer en vormen samen 31% van het stikstofprobleem.

De overige 69% van het stikstofprobleem en dus verreweg de grootste uitstoter van stikstof komt uit de landbouw. Als stikstof een verbinding aangaat met waterstof krijg je ammoniak (NH_3). De uitstoot van ammoniak is heel schadelijk gebleken en komt door de hoge concentratie veeteelt en het bemesten van landbouwgronden in het grondwater terecht.¹

Na jarenlang afwachten werd de Nederlandse regering in 2022 teruggefloten door de Raad van State. Er werd niet voldaan aan het Europese natuurbeschermingsrecht. De stikstofuitstoot moest dus drastisch omlaag. Daarom presenteerde het kabinet plannen om de grootste stikstofuitstoters in de

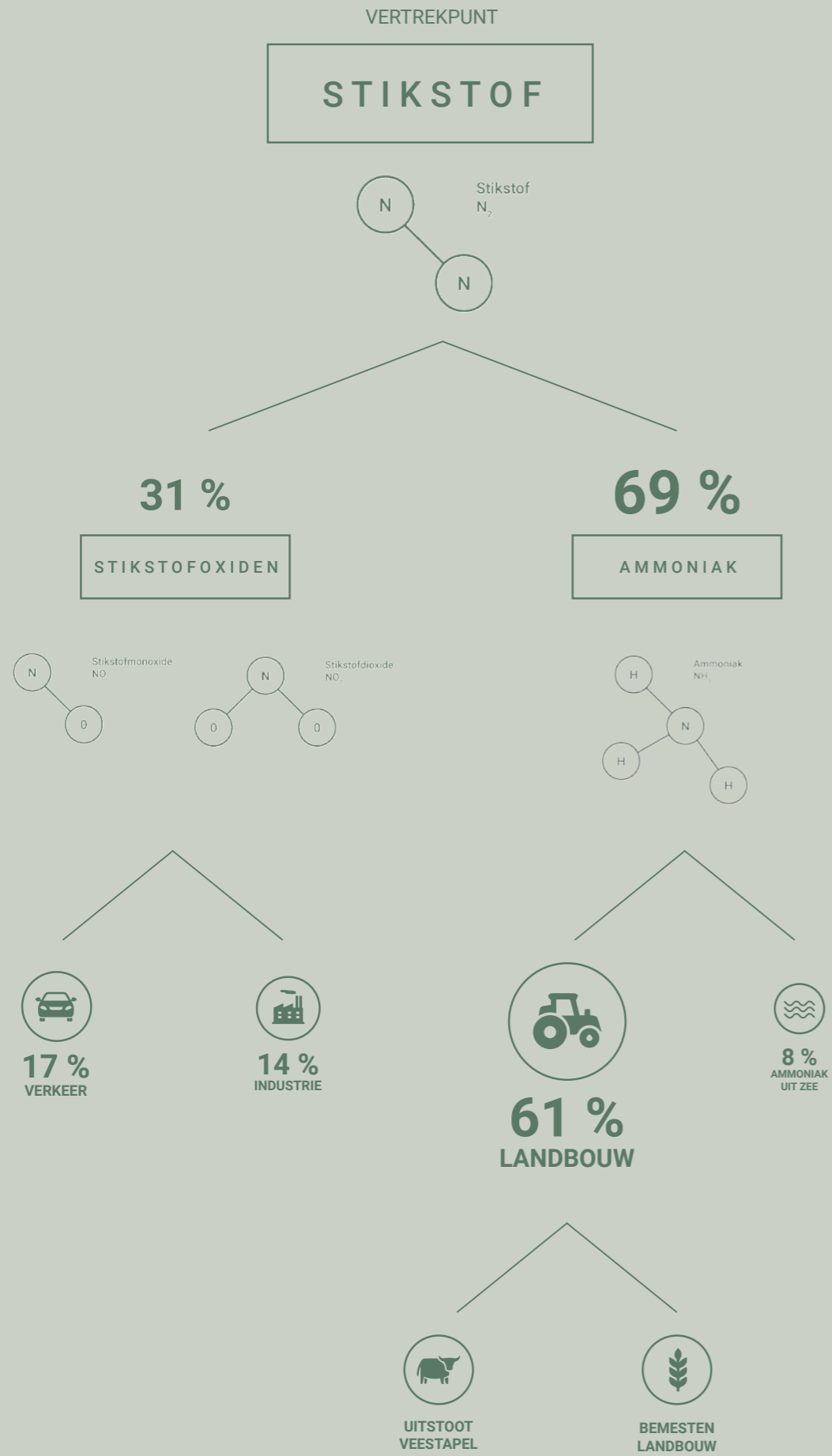
landbouwsector in kaart te brengen en uit te kopen. Minder boeren in Nederland was het plan.

Na hevige protesten van de boeren die dit als een directe aanval zagen op hun bestaan, ontstond een impasse en liepen de gemoederen hoog op. Het stikstofprobleem leidde tot polarisatie van de samenleving. De boeren en de regering staan lijnrecht tegenover elkaar en een oplossing lijkt niet zo snel gevonden.

Als boeren uitgekocht worden, wat gaan we dan met de vrijgekomen agrarische gronden doen en betekent dit het einde van het beroep 'boer'? Ik ben van mening dat een andere koers juist een kans zou kunnen zijn voor de boer, de burger, het landschap en de natuur.

¹ Milieu Centraal, Stikstof (2020)

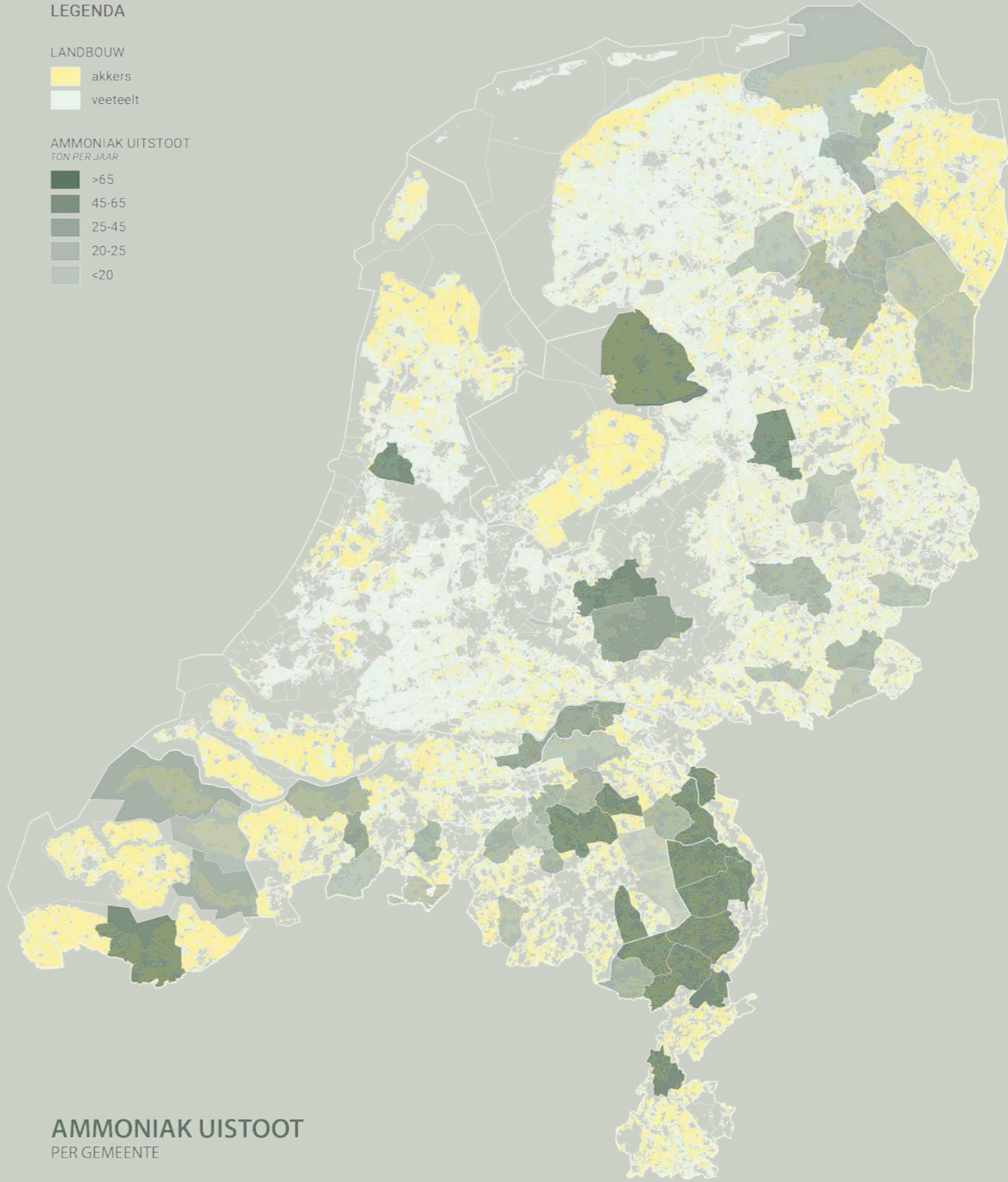
LEGENDA

LANDBOUW

- akkers
- veeteelt

AMMONIAK UITSTOOT TON PER JAAR

- >65
- 45-65
- 25-45
- 20-25
- <20

AMMONIAK UISTOOT PER GEMEENTE

LEGENDA

LANDBOUW

- akkers
- veeteelt

AMMONIAK UITSTOOT
TON PER JAAR

- >65
- 45-65
- 25-45
- 20-25
- <20

INWONERS STEDEN

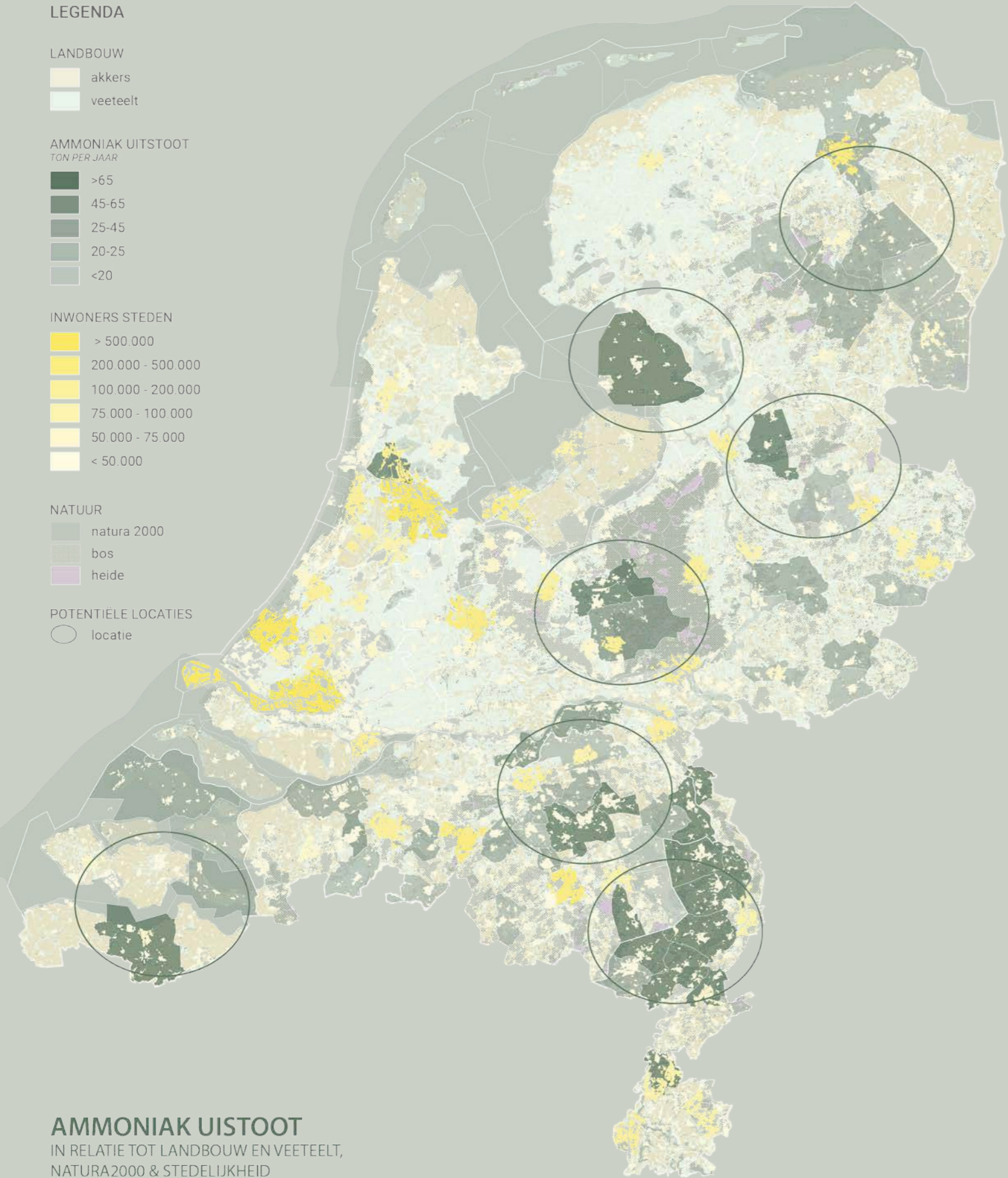
- > 500.000
- 200.000 - 500.000
- 100.000 - 200.000
- 75.000 - 100.000
- 50.000 - 75.000
- < 50.000

NATUUR

- natura 2000
- bos
- heide

POTENTIËLE LOCATIES

- locatie

AMMONIAK UITSTOOT
IN RELATIE TOT LANDBOUW EN VEETEELT,
NATURA2000 & STEDELIJKHEID

1.2 Locatiekeuze

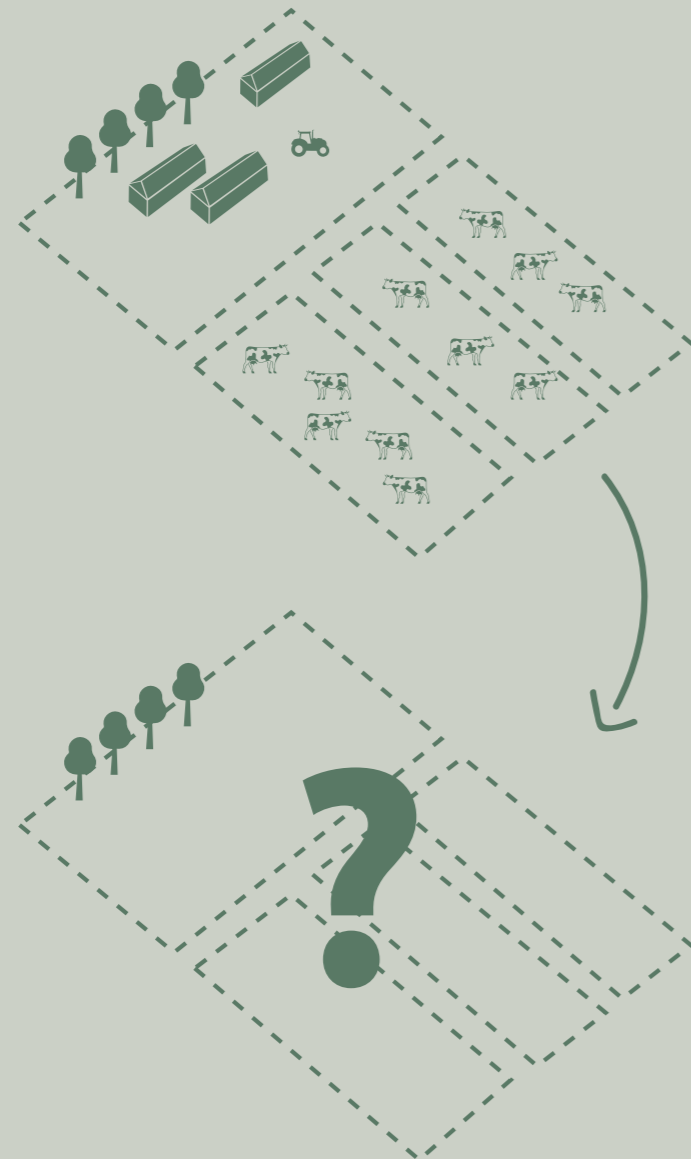
Om tot een locatiekeuze te komen is uitgegaan van een aantal criteria.

Emissieregistratie, een tak van de Rijksoverheid onderzocht in opdracht van het RIVM de uitstoot van ammoniak per gemeente. Wat opvalt is dat een aantal gemeenten significant meer stikstof uitstoot. Het is dan ook niet onlogisch dat in tijden van de stikstofcrisis deze gemeenten onder een vergrootglas liggen.

Een van deze gemeenten zou dan ook een interessante locatie kunnen zijn voor dit project. Naast de uitstoot van ammoniak is ook de ligging nabij Natura2000 gebieden interessant. Deze gebieden staan namelijk al jaren onder druk en ondervinden de meeste hinder van stikstof. Ook de mate van stedelijkheid van het gebied is relevant omdat de dynamiek tussen stad en landschap voor spanning kan zorgen en is interessant voor de opgave.

	AMMONIAK UITSTOOT	HEID RUNDEREN	STEDELIJKHEID	BIJ NATURA 2000	SSANTELOCATIE
DRENTHÉ/GRONINGEN	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
NOORDOOSTPOLDER	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
OVERIJSEL (SALLAND)	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
FOODVALLEY (BARNEVELD)	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
DEN BOSCH - EINDHOVEN	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
NOORD LIMBURG	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
ZEEUWS-VLAANDEREN	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████

LOCATIEKEUZE
MATRIX OM AFWEGING TE MAKEN

1.3 Opgave

In het westen van de provincie Overijssel ligt de streek Salland. De uitstoot van ammoniak is hier hoog en het gebied kent een uitgebreid netwerk van Natura2000 gebieden. De ligging tussen steden als Deventer, Zwolle en Almelo maakt Salland tot een interessante plek voor dit project.

Als uitgangspunt voor de opgave is het scenario genomen dat het Rijk boeren actief gaat uitkopen vanwege de uitstoot van stikstof. Om antwoord te kunnen geven op de vraag: "wat gaan we doen met de vrijgekomen agrarische gronden?", heb ik de volgende opgave geformuleerd.

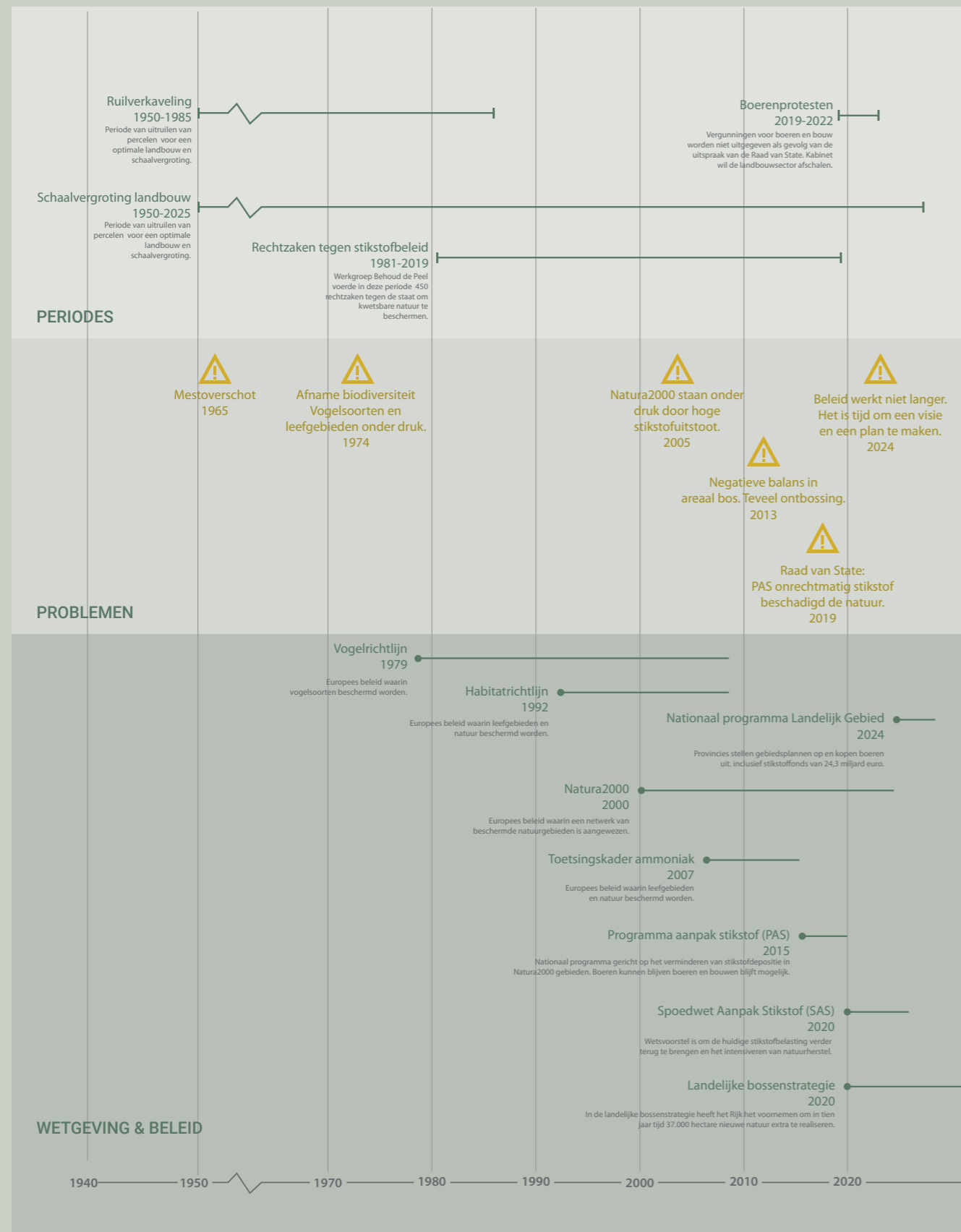
Opgave

Een ruimtelijke visie voor 2100 op het landschap van Salland, waarin het verlagen van de stikstofuitstoot als kans wordt benut voor een nieuwe verbinding tussen stad, dorp en ommeland. Hierbij worden de streekkenmerken van Salland leidend voor de uitwerking van de belangrijkste ruimtelijke opgaven, waaronder woningbouw, de toekomst van de landbouw en vergroten van de biodiversiteit.

02

HOE ZIJN WE HIER BELAND?

TIJDLIJN
IMPACTVOLLE PERIODES, PROBLEMEN EN WET- & REGELGEVING

2.1 Terugblik

Hoe zijn we eigenlijk op dit punt beland? Daarvoor moeten we terug in de tijd. Stikstof is door de jaren heen een groeiend probleem geworden.

In eerdere nota's over de ruimtelijke indeling van het land zijn grote delen van Nederland aangewezen als concentratiegebieden voor landbouw. Dit leiden tot een explosieve groei van de landbouwsector met ruilverkaveling van gronden als gevolg. Dit is mede ingegeven door de Hongerwinter '44-'45 en het mantra 'Nooit meer honger'.

In de jaren '70 blijkt uit onderzoek dat de natuur in Europa achteruitgaat. Het Europees parlement voert in 1979 de vogelrichtlijn en in 1992 de habitatrichtlijn in. Het doel van dit beleid is het in stand houden en beschermen van habitats van soorten die van Europees belang zijn. In 2000 worden binnen heel Europa gebieden aangewezen die samen een netwerk van beschermde natuurgebieden vormen, de zogenaamde Natura2000 gebieden.

In 2005 wordt geconstateerd dat de Nederlandse Natura2000 gebieden onder druk staan door de hoge uitstoot van stikstof. Nederland kan niet voldoen aan de Europese afspraken omtrent de natuurdoelen en tegelijkertijd ook nog vergunningen voor economische activiteiten afgeven.

Er is dus sprake van druk op de natuur maar tegelijkertijd wordt het uitbreiden van de industrie en in het bijzonder de industriële landbouw niet tegengegaan. In 2007 komt het rijk met een Toetsingskader ammoniak en Natura2000. Dit kader maakt het mogelijk om veehouderijen uit te laten breiden nabij Natura2000 gebieden tot er voor elk van de 160 Natura2000 gebieden een beheerplan is opgesteld. Deze beheerplannen laten jaren op zich wachten en ondertussen wint de landbouw steeds meer terrein. Met alle gevolgen voor de natuur van dien.

Pas in 2015 komt het rijk met een nieuwe aanpak: Programma Aanpak Stikstof (PAS). Het PAS bevat een rekentool die uitsluitel moet geven over wel of niet uitbreiden van (agrarische)bedrijven nabij Natura2000 gebieden. Onder de 0,05 mol stikstofdepositie per hectare is geen vergunningsplicht. Tussen de 0,05 en de 1,0 mol per hectare is alleen een melding noodzakelijk en pas boven de 1,0 mol per hectare is een vergunning noodzakelijk.

*Uitspraak Raad van State, 29 mei 2019
bron: NOS*

2.2 Uitspraak Raad van State

In 2019 grijpt de Raad van State in. De Raad van State oordeelt dat het PAS onrechtmatig is omdat er toestemming werd verleend aan uitbreidingen van (agrarische)bedrijven zonder dat vooraf duidelijkheid was wat de schade hiervan aan natuur zou zijn. Hier start de 'officiële' stikstofcrisis: duizenden projecten komen ineens stil te liggen.

In 2020 komt het rijk met een nieuw plan de Spoedwet Aanpak Stikstof (SAS). Daarnaast worden en miljarden vrijgemaakt om boeren actief uit te kopen. De agrarische sector moet inkrimpen om de natuur te herstellen. Er worden plannen gemaakt om in gebieden met een hoge stikstofuitstoot agrarische percelen aan te kopen.

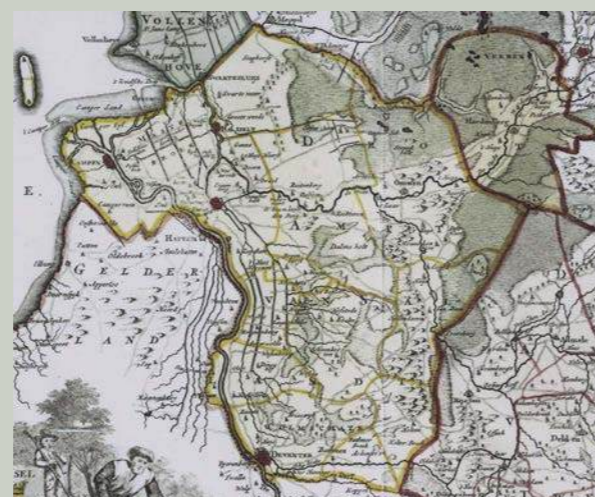
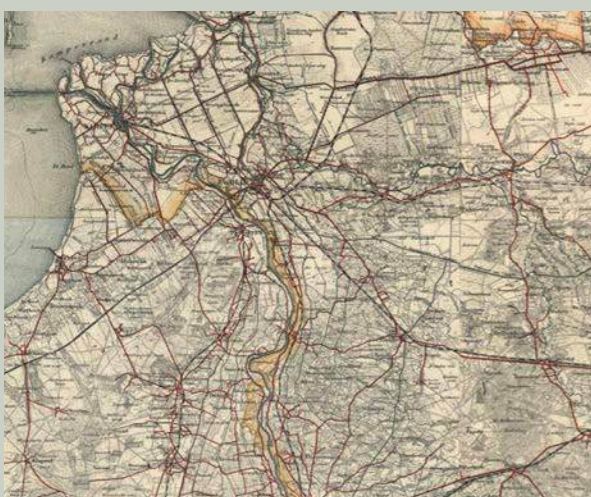
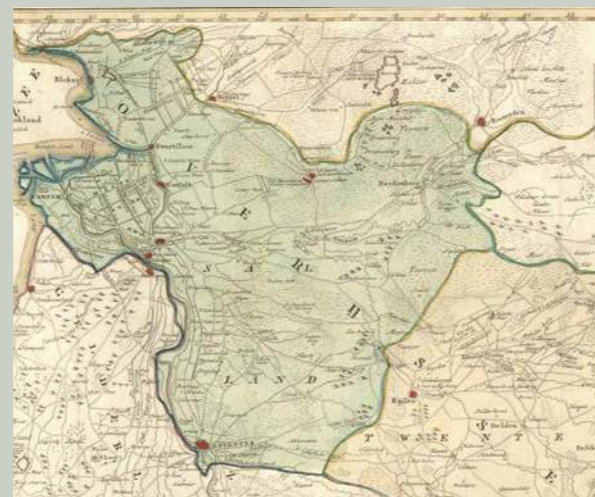
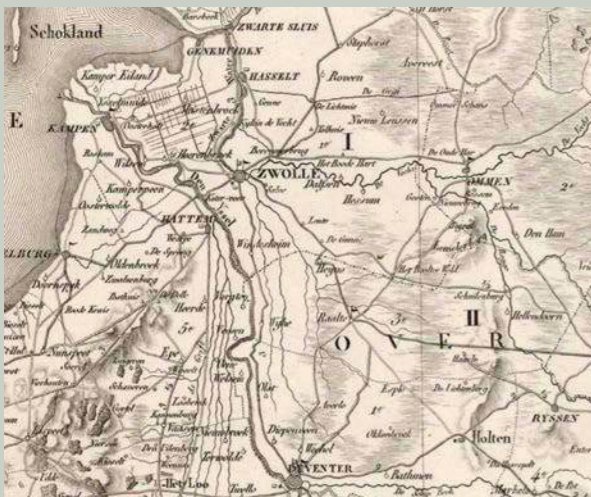
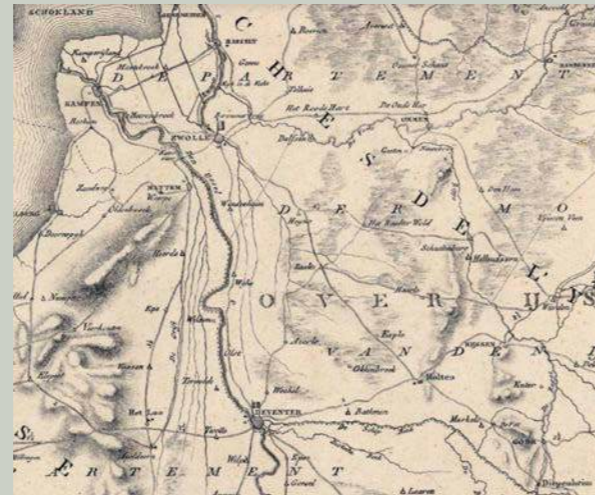
Kortom: er is te lang doorgedaan op beslissingen uit het verleden. De keuzes die gemaakt zijn in het verleden bepalen eveneens de keuzes in het heden. Het lukt niet om deze 'padafhankelijkheid' te doorbreken. Dit komt mede door de vele belangen die in het spel zijn.

De geschiedenis leert dat een ramp leidt tot een radicale verandering van deze padafhankelijkheid. Maar er is een tweede manier: ontwerpen met scenario's om andere toekomsten in beeld te brengen.

03

IDENTITEIT VAN SALLAND

Historische kaarten Salland 1740 - 1927
bron: Atlas van de XVII Nederlandsche provincien

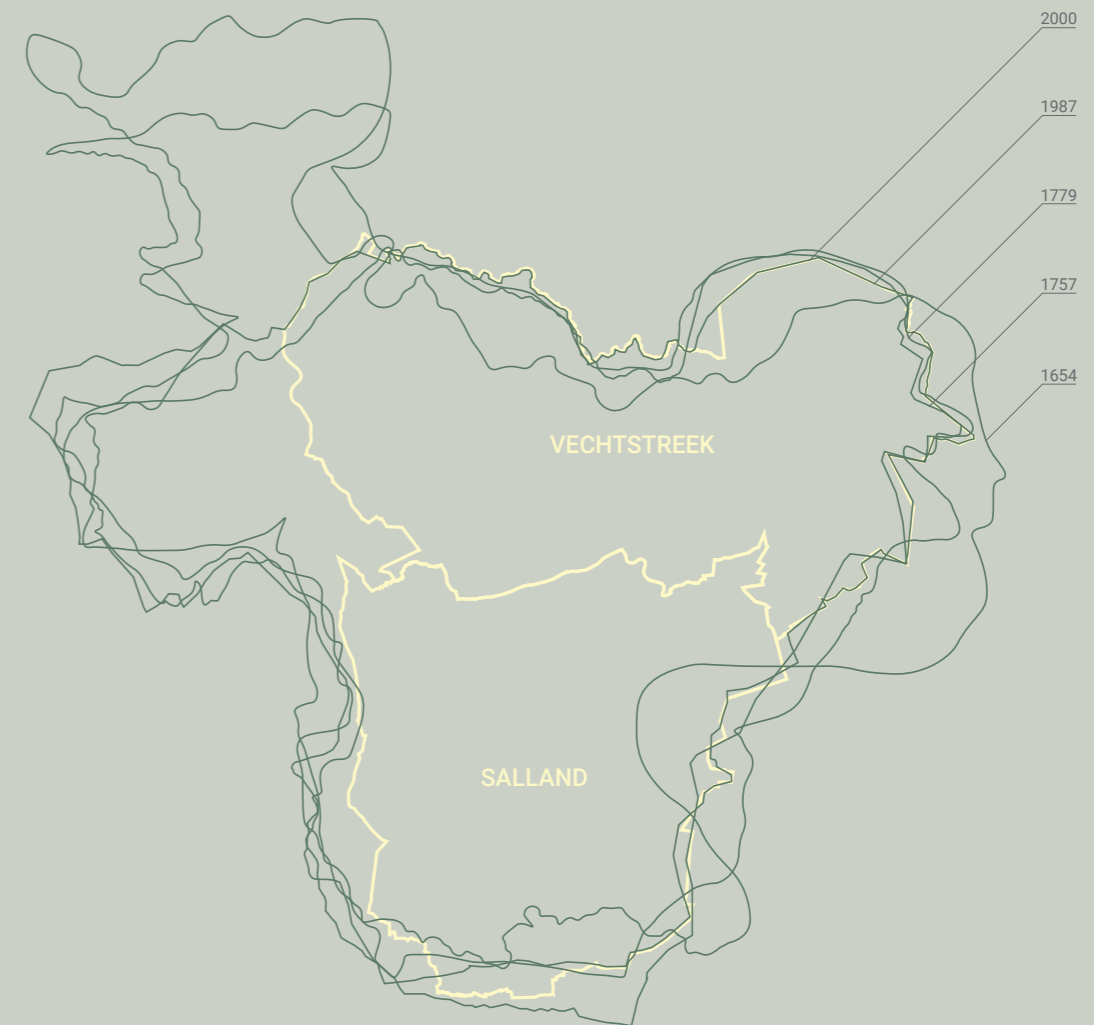
3.1 Wat is Salland?

Een van de plekken in Nederland waar de stikstofuitstoot hoog is, is Salland. Maar wat is Salland? De grenzen van deze streek zijn moeilijk aan te geven. In het algemeen wordt aangenomen dat Salland het Overijsselse gebied buiten Twente en de Kop van Overijssel omvat.

Echter laten latere historische kaarten hele andere grenzen zien. Het lijkt erop dat de grenzen van Salland door de eeuwen heen constant in beweging waren.

Van een historische kaart uit 1740 valt af te leiden dat het historische 'Drostampt van Sallandt' zich uitstrekte over een gebied dat ruwweg loopt van Hardenberg, Dalfsen, Ommen, Staphorst, Zwolle, Deventer, Holten, Hellendoorn en Den Ham.

Vandaag de dag is Overijssel opgedeeld in een aantal streken op basis van huidige gemeentegrenzen. Dat maakt dat het historische Salland voor een groot gedeelte valt onder het huidige Vechstreek en Salland.

Wanneer je door je ooghalen kijkt naar de opeenstapeling van verschillende historische grenzen zie je langzaam de contouren van Salland ontstaan. Die contouren worden versterkt wanneer je kijkt naar natuurlijke begrenzingslijnen in het landschap. Zo wordt de westkant van Salland begrensd door de rivier de IJssel, de provincie Flevoland (vroeger Zuiderzee) en het Meppeldiep. De noord- en zuidkant van Salland worden logisch begrensd door de wateren Schipbeek en Reest. De oostkant wordt begrensd door Duitsland en de streek Twente, welke direct achter de Sallandse Heuvelrug begint.

Rechtshistoricus Casper van Heel schreef in het boek 'Over Salland en de Sallanders': "het belangrijkste van een grens is niet de scheiding in het grondgebied, maar de scheiding tussen bewoners aan weerszijden van die grens." Met andere woorden: de grens wordt in wezen bepaald door het saamhorigheidsgevoel van de bewoners." ¹

¹ Frederik F. Barends Herman Hannink, *Over Salland en de Sallanders* (1994)

3.2 Salland onder druk

Het saamhorigheidsgevoel in Salland staat net als de streek zelf al jaren onder druk. Casper van Heel schreef: "hier in de regio krijg je regelmatig te horen dat Overijssel uit drie gebieden bestaat: het land van Vollenhove, Salland en Twente, maar dat je niet kunt spreken van drie bevolkingsgroepen. Goed, de Twent voelt zich Twent en ook de bewoners van het land van Vollenhove voelen een zekere eenheid met elkaar. Maar niemand voelt zich Sallander, uitgezonderd misschien de dijkgraaf van het waterschap te Raalte. Ik vermoed dat de mensen in Salland zich alleen maar Overijsselaar voelen, iets wat de Twent zich weer niet voelt. Men profileerde zich uitsluitend als bewoner van een dorp, maar nimmer als Sallander. Dat laatste was ook niet mogelijk

omdat Salland geen overkoepeld karakter bezit, zoals in veel andere gewesten wel het geval is. Een Diepvries, Een Drents schaap, een Tukker: ze hadden en hebben bij- en toenamen. Die danken ze aan een of meer gezamenlijke eigenaardigheden, die kregen zij gewild of ongewild opgeplakt van buitenstaanders die kennelijk op hun beurt weer andere typische trekken bezitten." ²

De gedachtengang van Caspar blijkt te kloppen als ik in maart 2023 de streek Salland doorkruis en verschillende bewoners spreek. Uit die gesprekken blijkt dat men zich op straat niet zo snel Sallander zal noemen. Ze geven aan hier prettig te wonen, maar Salland wel aanzienlijk hebben zien veranderen.

Die uitspraak maakte me nieuwsgierig naar het historische Salland waar men wellicht wel binding mee had. In mijn zoektocht naar het Salland van vroeger zocht ik in literatuur en stuitte ik op een artikel van schrijver en journalist Aard van de Werfhorst:

"Salland is een heerlijk land met stille dorpen en gehuchten; je kunt er het jaar rond ouderwets-rustig leven. Salland is het land van heldere beken en smalle zandwegen waarlangs de berken strak in het gelid staan; maar salland is ook het land van wijde vergezichten vanaf de heuvelruggen, die men er "bergen" noemt".

Die quote laat je verlangen naar het Salland van toen en schetst een identiteit die langzaam aan het vervagen is. De jarenlange intensivering van de landbouw en de ruilverkaveling hebben deze identiteit aangetast. Het landschap is generiek geworden. Kleinschalige boerenerven hebben plaatst gemaakt voor gigantische megastallen van industrieel formaat en de constante verstedelijking drukt op het landschap.

² Frederik F. Barends Herman Hannink, *Over Salland en de Sallanders* (1994)

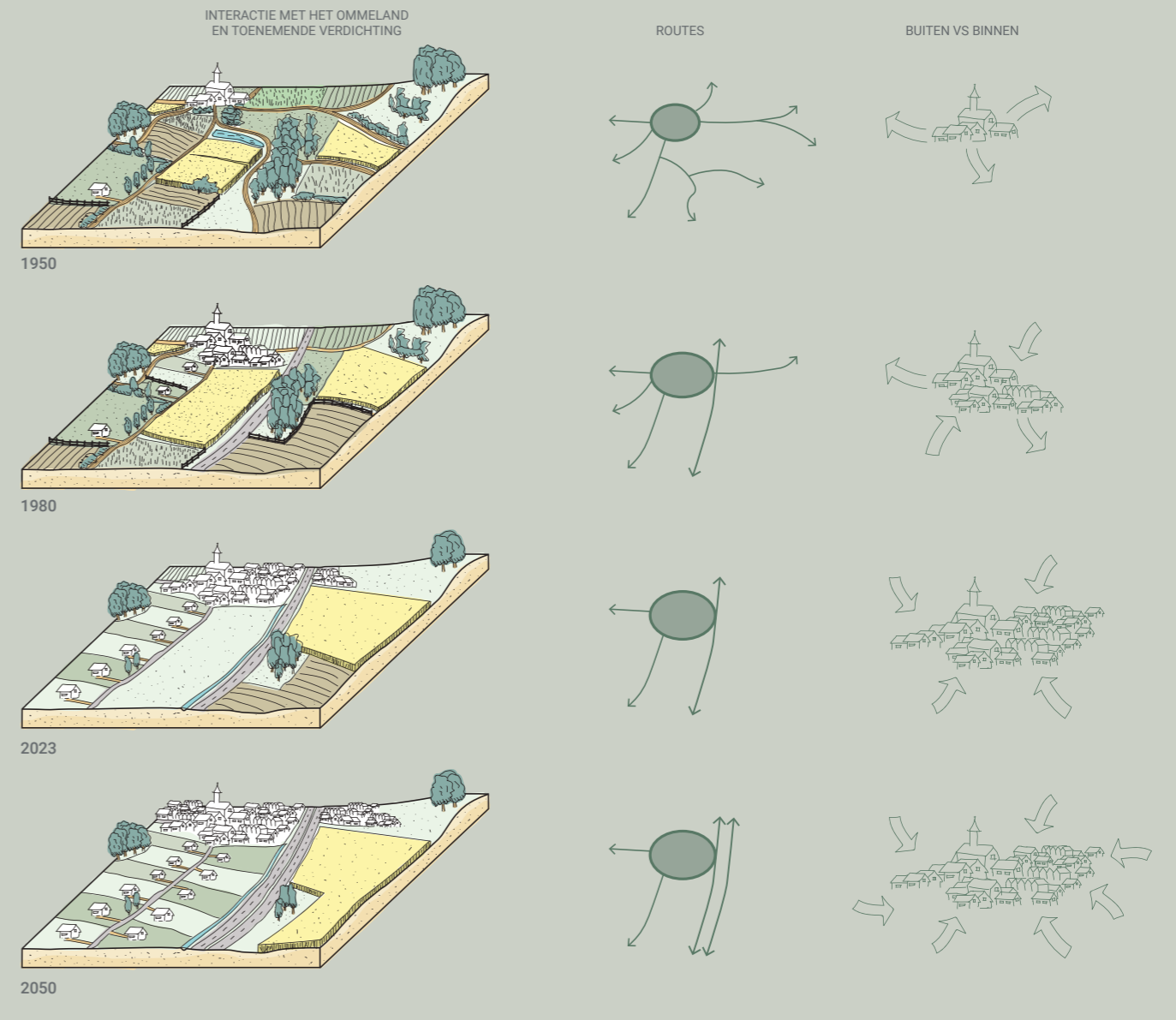
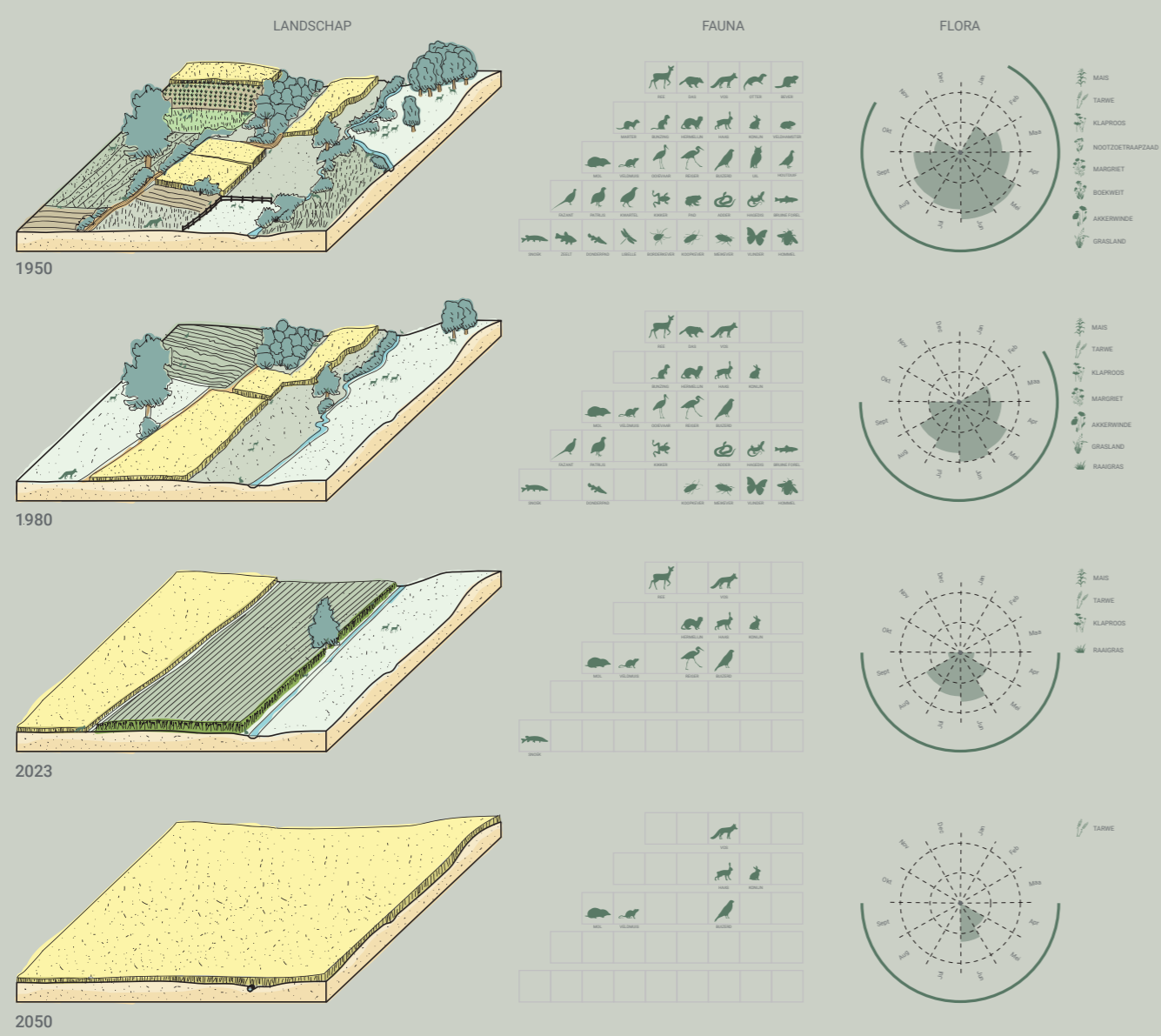
Salland
bron: Natuurmonumenten (2023)

De intensivering van de landbouw en de ruilverkaveling hebben hun sporen achtergelaten. Door de jaren heen hebben samenvoegingen van percelen ervoor gezorgd dat het landschap monotoon wordt. Niet alleen het landschap is zichtbaar veranderd ook de flora en fauna zijn achteruitgegaan.

Als deze trend zich doorzet is er in 2050 alleen nog maar een generiek arm landschap zichtbaar, waar bijna al het leven uit verdwenen is.

Ook de mate van toegankelijkheid van het landschap is veranderd. Vroeger kon je tussen de velden vol gewassen van het ene dorp naar het andere dorp lopen. Bijna al die kleine smalle zandweggetjes waar Salland om bekend stond zijn verdwenen en vervangen door grote rechte lijnen die het landschap doorkruisen.

Eigenlijk kun je dus concluderen dat de grootschaligheid van de landbouw de identiteit van Salland heeft uitgedumd. Maar wat is de identiteit van Salland eigenlijk?

3.3 Tocht door Salland

Eind januari 2023 doorkruiste ik Salland. De tocht begon bij Deventer waar op dat moment het water van de IJssel erg hoog stond. Zo hoog dat het water tegen de rand van de winterdijk aan klotste. Deventer lag verscholen achter een berg zandzakken om de binnenstad te beschermen tegen het water.

Mijn tocht ging langs de IJssel verder. Omliggende polders waren onbereikbaar, omdat deze onder water gelopen waren. Op bedrijventerrein Hessenpoort, aan de rand van Zwolle, bevindt zich een van de grootste hoogspanningsstations van de regio. Vanwege het hoge water in de IJssel en de Vecht, was ook hier sprake van wateroverlast.

“Uitzonderlijk hoge waterstanden zorgt voor overlast” kopte een lokale krant op 27 januari 2023. Een schakelstation nabij Nijverdal was onder water gelopen en daardoor zaten ruim 11.000 huishoudens zonder stroom.

In het noorden van Salland liggen de veenpolders. Dit gebied wordt gekenmerkt door haakse polderstructuren en open weilanden. De wegen worden begeleid door bomen. Links en rechts van de smalle polderwegen staan boerereien met megastallen.

Net boven het hart van Salland aan de rivier de Vecht ligt het plaatsje Ommen. Ook de rivier de Vecht was buiten zijn oevers getreden. Wandelpaden langs de rivier stonden onder water en ook net buiten Ommen lagen de landbouwgronden er verdrongen bij.

Ten zuiden van de Vecht ligt het coulissenlandschap. Hier in de omgeving van Raalte zijn de sporen van de ruilverkaveling goed zichtbaar. Het ooit zo romantische coulissenlandschap was veel weidser dan ik verwacht had. De kleinschaligheid van het landschap zoals ik dat eerder gezien had, was hier niet te vinden. De grootschaligheid van de landbouw heeft zijn sporen zichtbaar nagelaten.

De volgende dag trok ik meer richting de oostkant van Salland, in de richting van de Sallandse Heuvelrug. Een wandeling van 21,7 kilometer van Nijverdal naar Holten en weer terug bracht me door afwisselende bosgebieden, graslandschappen en vlaktes met heide. Een prachtig gebied en een echte toeristische trekpleister. Wat wel op viel aan mijn tocht door Salland was de harde overgang van de Sallandse Heuvelrug in landbouwgrond. Het natuurgebied ligt als het ware ingeklemd door omliggende landbouwgronden. Eerder was me dat ook al opgevallen bij het Vecht- en Beneden-Reggegebied.

3.4 Streekenmerken

Salland heeft een gevarieerd landschap dat zich vanaf de rivier de IJssel in het westen via een breed zandgebied naar de hoog opgaande Sallandse Heuvelrug uitstrekt. Soms heeft het landschap een oud kleinschalig karakter met kronkelende wegen, verspreid gelegen oude boerderijen en talrijke houtwallen. Soms is het ook wat uitgestrekter als gevolg van de aanwezigheid van open akkercomplexen of graslandgebieden. Een grote kwaliteit is ook het plaatselijk voorkomen van bosrijke landgoederen met bijbehorende havezaten, landhuizen en kastelen.

Hoewel modernisering en ruilverkaveling op veel plekken het landschap heeft veranderd, kent Salland nog altijd tal van plekken waar het historische landschap herkenbaar en beleefbaar is gebleven. In het oosten en noorden zijn grote 19e-eeuwse ontginningen van woeste gronden zichtbaar, maar in de rest van de streek is vaak sprake van een (kleinschalig) coulisselandschap.

Landschappelijke diversiteit

De cultuurhistorische ontwikkelingen die afgelopen eeuwen in Salland plaatsvonden hebben geresulteerd in een grote diversiteit aan landschappen.

In het westen stroomt de IJssel, geflankeerd door uiterwaarden. Op de oeverwal liggen de dijken, verschillende dorpen en de stad Deventer. Buiten de dorpen vinden we open akkercomplexen met verspreide boerderijen omringd door bomen.

Verder bij de rivier vandaan ligt een zone met oost-west liggende smalle dekzandruggen en laaggelegen kleiige vlakten, het zogenaamde mengelanderschap. De moerassen in de laaggelegen vlakten, waar natte broekbossen en open moerasvegetaties elkaar afwisselden, konden na de aanleg van de Sallandse weteningen ontgonnen worden. Vandaag de dag wordt het mengelanderschap

gekenmerkt door grote open ruimten die hier en daar worden onderbroken door verspreid gelegen boerderijen. Heel kenmerkend zijn hier kronkelige wegen die boerderijen en akkers met elkaar verbinden.

Nog verder naar het oosten heeft het landschap een kleinschaliger karakter, hoewel de ruilverkaveling hier wel voor schaalvergroting heeft gezorgd. Hier ligt het jong dekzandlandschap met plaatselijk kleine opgehoogde akkers, onderbroken door voormalige heidevelden en natte gronden. De boerderijen in dit gebied liggen sterk verspreid omdat zij elk op een eigen dekzandrug liggen. De wegen kronkelen daar tussendoor.

In het oostelijk deel van de regio liggen tussen Raalte en Okkenbroek twee ketens van grote hoge dekzandruggen die tot het oud dekzandlandschap worden gerekend. De bossen die hier groeiden maakten al in een vroeg stadium plaats voor akkerland, een proces dat in latere eeuwen voortzette. Er ontstonden uitgestrekte open akkercomplexen.

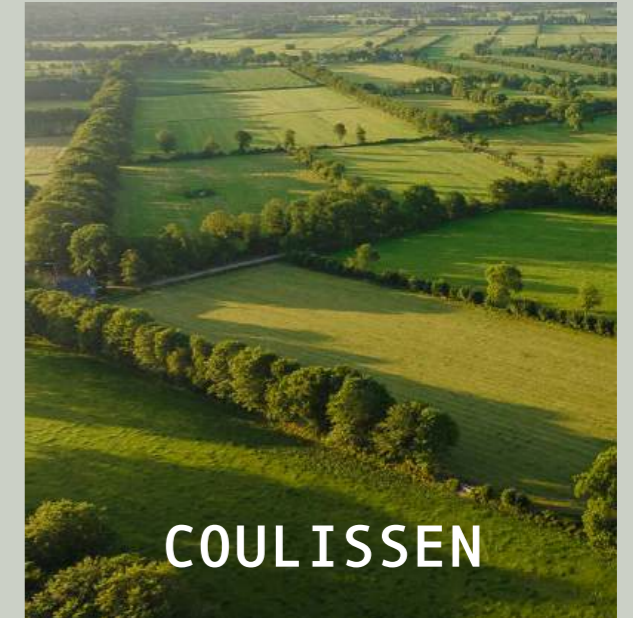
Vorbij de hoge dekzandruggen bestaat het landschap uit een uitgestrekte vlakte, met weinig reliëf en overwegend zandgronden. Als gevolg van intensieve houtkap veranderde het bos dat hier groeide uiteindelijk in een zeer open en vochtig heidelandschap. Dit jonge heideontginningslandschap wordt gekenmerkt door een grootschalige rationele verkaveling met een rechthoekig weg- en waterlopenpatroon, 'nieuwe' ontginningsboerderijen en nauwelijks opgaande beplanting.¹

De stikstofproblematiek en het aankopen van gronden door het rijk is een kans om de generieke identiteit van Salland weer streekeigen te maken en het landschap te regenereren.

¹ College van Rijksadviseurs, Pilot landschapsinclusies landbouw Salland, New deal tussen boer en maatschappij (2020)

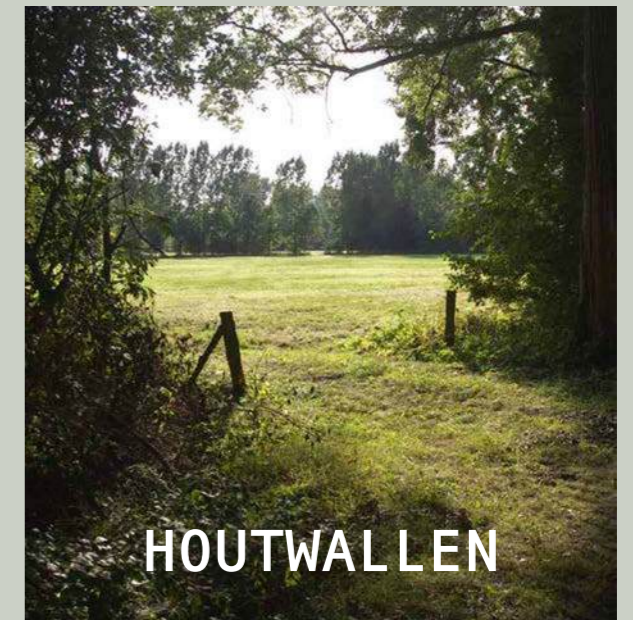
BOERDERIJEN

COULISSEN

ZANDWEGEN

HOUTWALLEN

*Streekenmerken van Salland
bron: College van Rijksadviseurs (2020)*

04

DATAONDERZOEK

4.1 Ammoniakuitstoot

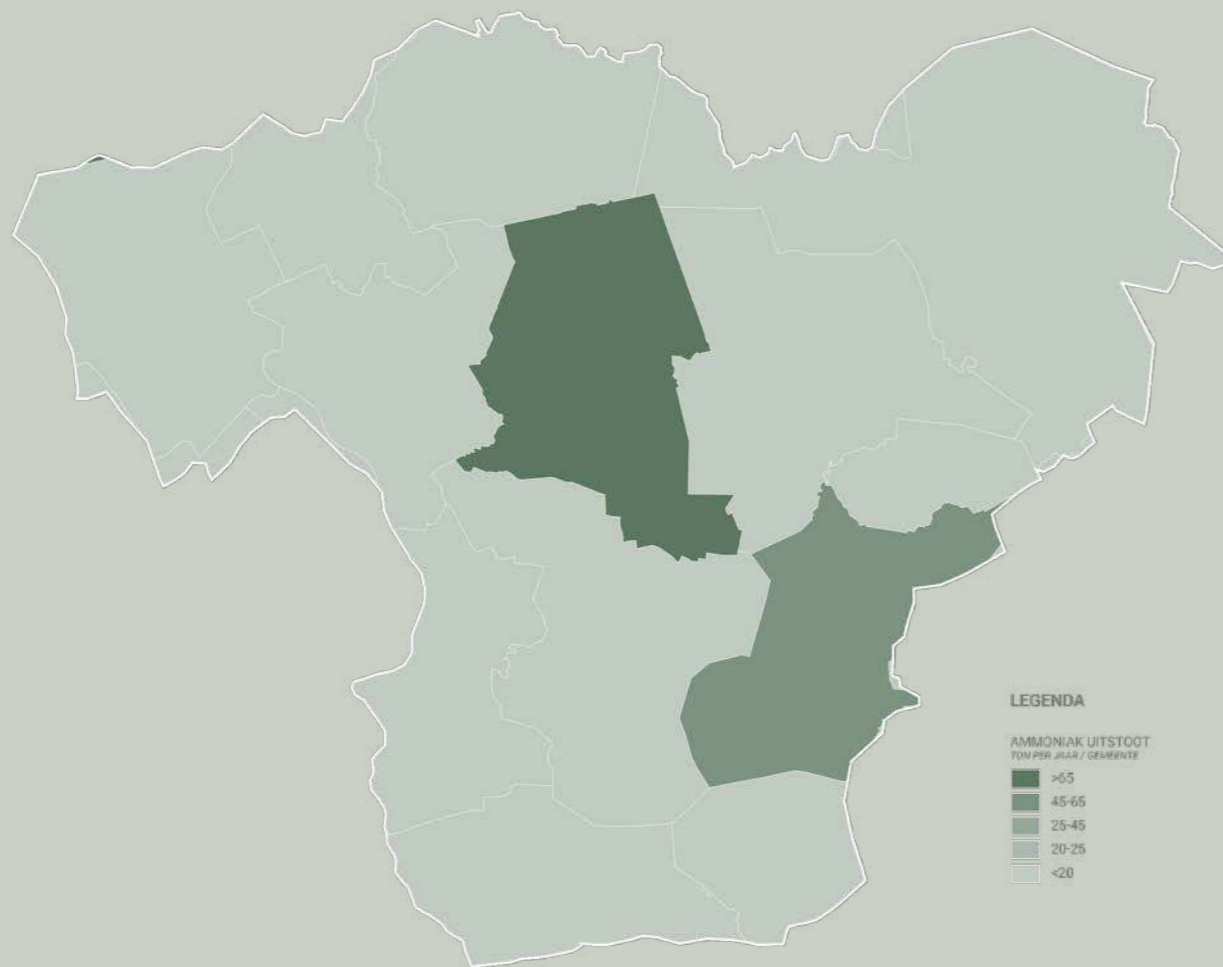
Salland is een van de locaties in Nederland waar de ammoniakuitstoot hoog is. De hoogste concentratie bevindt zich in de gemeente Dalfsen, centraal gelegen in Salland.

De hoge concentratie komt voort uit de aanwezigheid van grote getalen runderen die zich hier in veehouderijen bevinden.

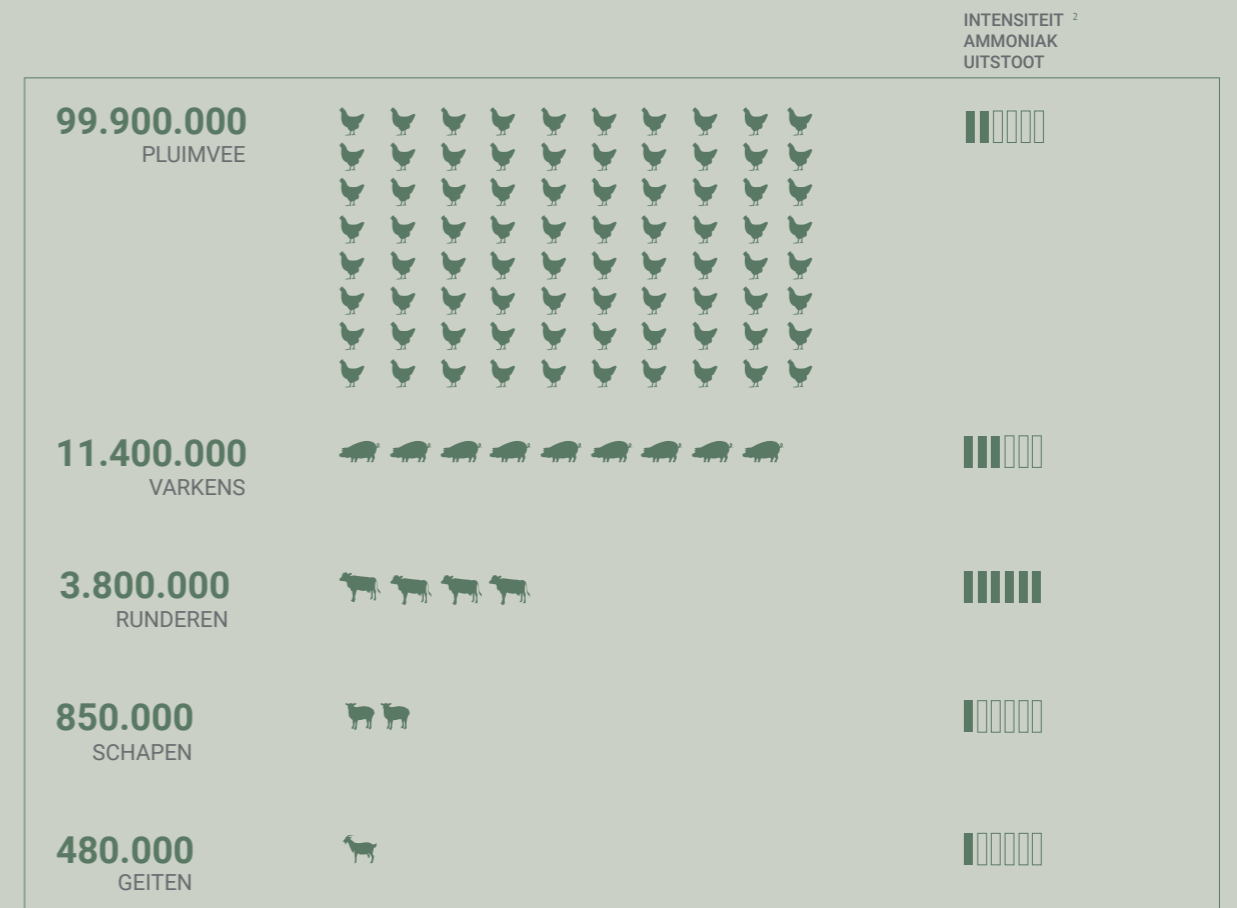
Uit landelijk onderzoek van het CBS blijkt dat er in Nederland in 2020 3,8 miljoen runderen zijn. Deze runderen zorgen voor meer uitstoot van stikstof dan de 11,4 miljoen varkens of de 99,9 miljoen pluimvee die Nederland in datzelfde jaar kende. Kortom runderen zijn de grootste uitstoters van stikstof in de vorm van ammoniak.

Ondanks dat de stikstofuitstoot door het terugdringen van de veestapel daalde blijft de uitstoot te hoog.

De grootste uitstoters onder de veeteelt zijn de runderen (305,9 miljoen kg), gevolgd door varkens (88,9 miljoen kg), pluimvee (54,3 miljoen kg) en overig vee (21,9 miljoen kg).³

AMMONIAK UITSTOOT
SALLAND

VEETEELT
NEDERLAND 2021

¹ CBS, Hoeveel landbouwdieren telt ons land? (2021)

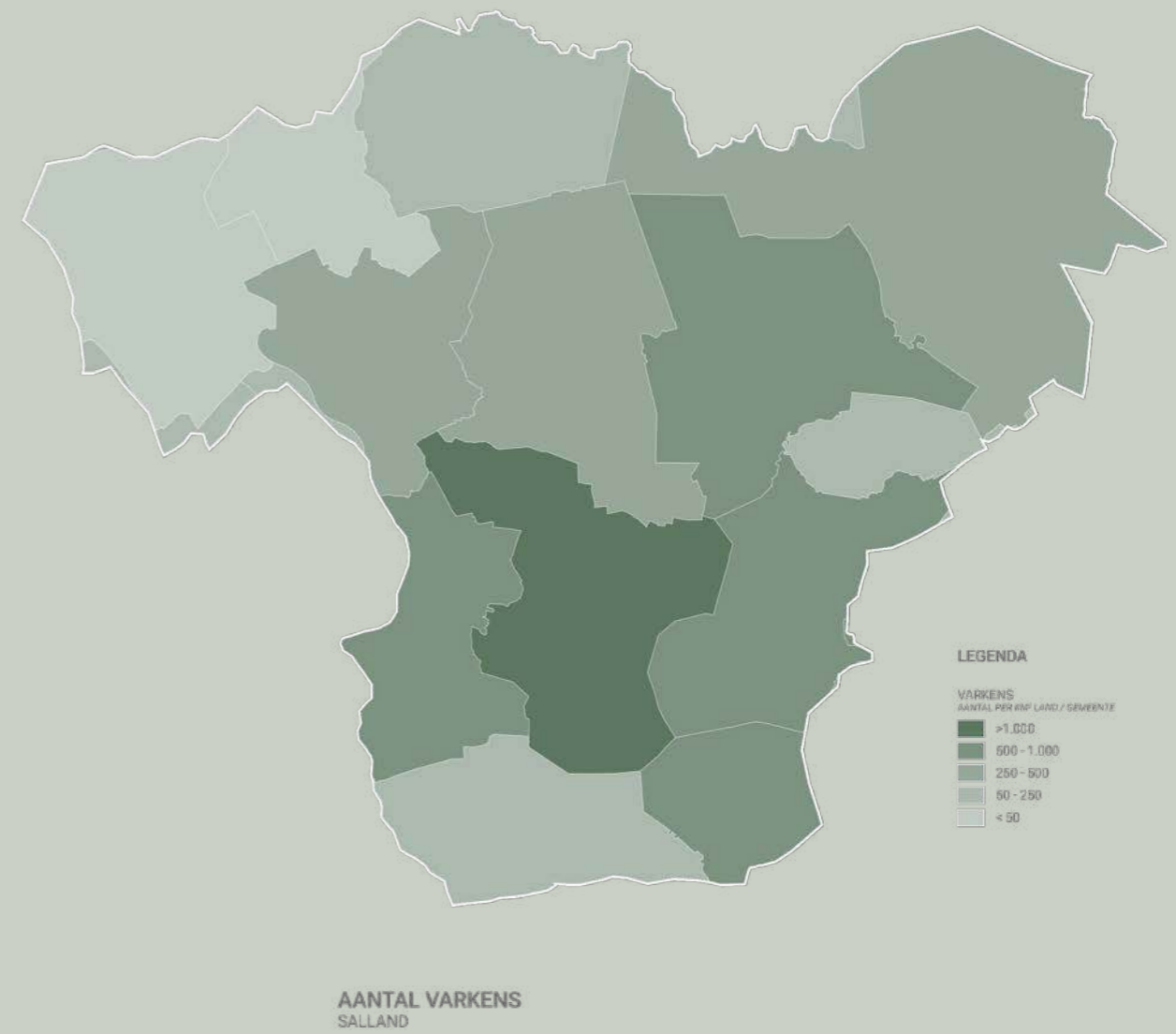
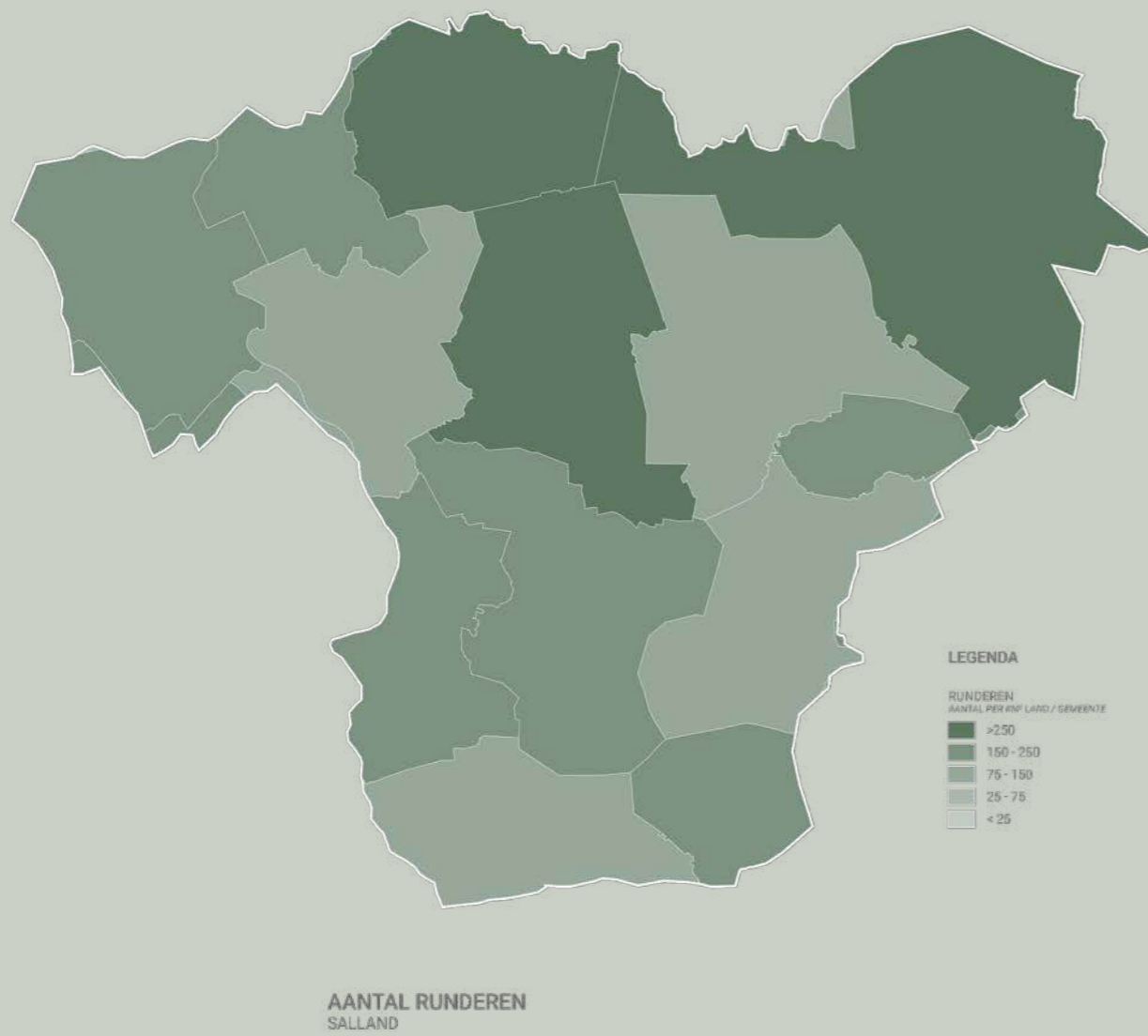
² CBS, Minder stikstof en fosfaat in dierlijke mest (2022)

³ Groenkennisnet, Uitstoot stikstof en fosfaat uit dierlijke mest daalt, maar niet genoeg (2023)

Salland bestaat voor een groot gedeelte uit grasland met biodiversiteit arm raaigras. Dit is namelijk de meest efficiënte inrichting voor veehouderijen en ook die zijn kenmerkend voor Salland. Authentieke boerderijen zijn vervangen door megastallen van industrieel formaat.

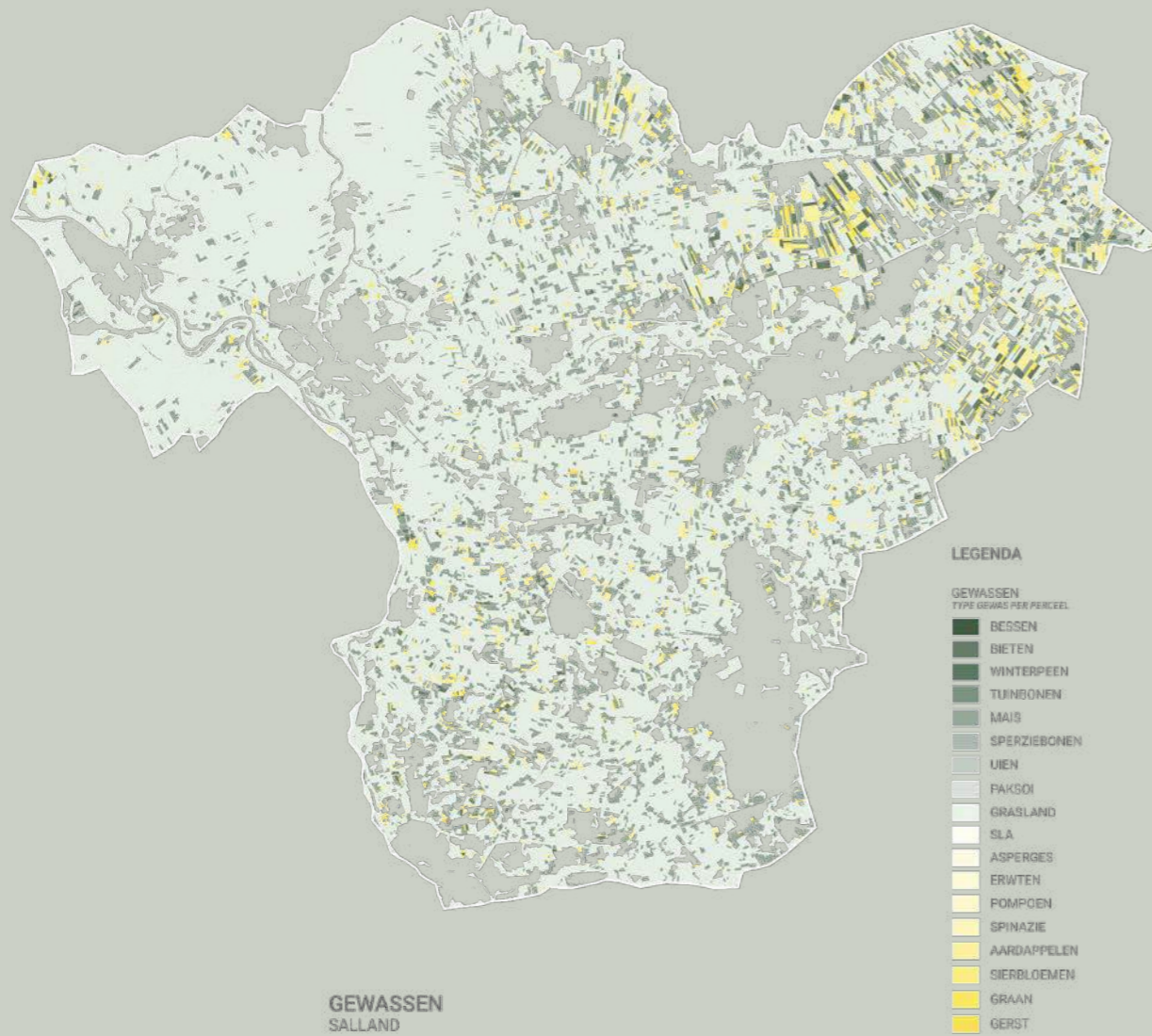
Specifiek runderen komen veel vorm in Salland. In de hele streek staan koeien in het landschap, maar specifiek in midden en noord Salland is de dichtheid het hoogst. Naast runderen is er in de gemeente Raalte ook een aantal grote varkenshouderijen.

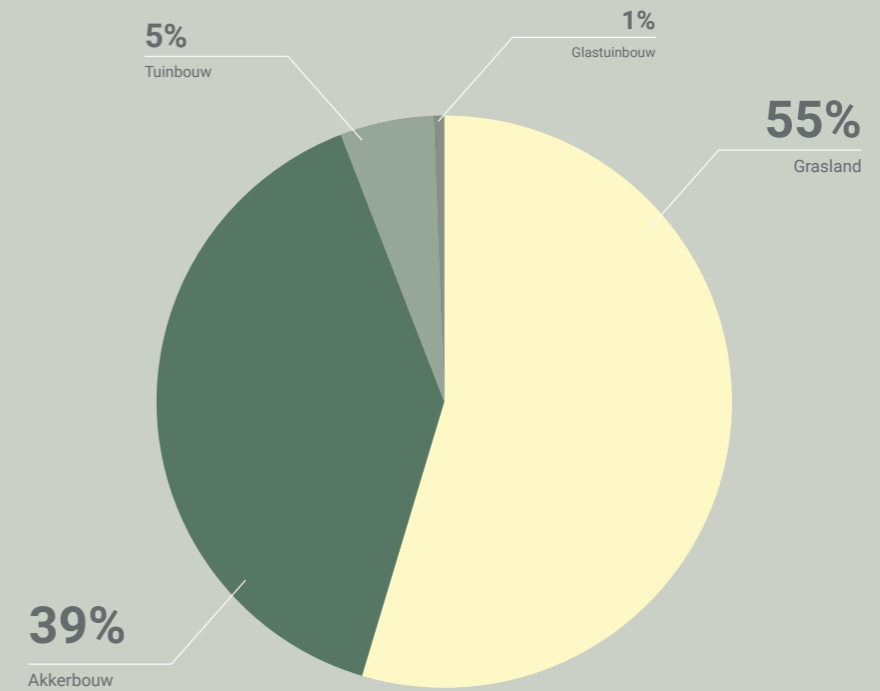
4.2 Akkerbouw

Salland is overwegend agrarisch ingericht (73% van Salland) als wordt gekeken naar het landgebruik. Door de eeuwen heen is de agrarische sector gigantisch gegroeid ten koste van de natuur. Landelijk zorgde dit ervoor dat Nederland in 2019 nog slechts voor 8% uit bos of natuurlandschap bestond. Ook in Salland zien we dat de landbouw is toegenomen ten koste van natuur.

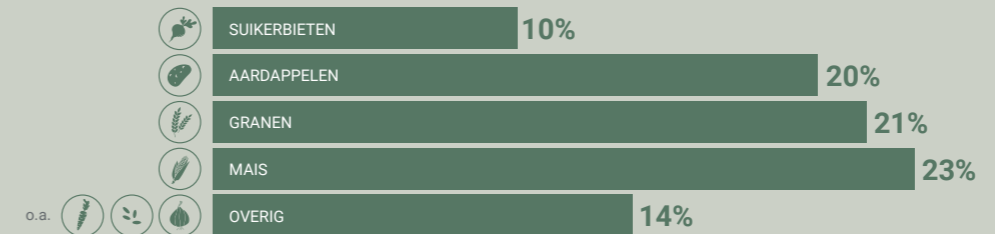
Van alle landbouwgronden bestaat 55% uit grasland. Welke ingericht zijn voor veehouderijen. 39% van de agrarische gronden is ingericht voor akkerbouw. Typisch voor het intensiveringsproces was ook de opkomst van de teelt van snijmaïs ten behoeve van de ruwvoeding. Hierdoor verdween rogge, eeuwenlang het gewas van de zandgronden, bijna geheel van de akkers en uit het landschap.

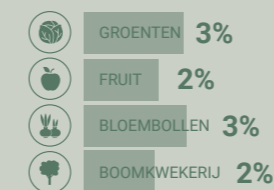
AGRARISCH GRONDGEBRUIK ¹ NEDERLAND 2021

AKKERBOUW

TUINBOUW

GLASTUINBOUW

INTENSITEIT ² BEMESTING

¹ Agrimatie.nl, 2021, Land en tuinbouw, agrarisch grondgebruik

² Wageningen University & Research, 2018, Schets akkerbouw in Nederland Mestverbruik en bodemoverschot

4.3 Bodem

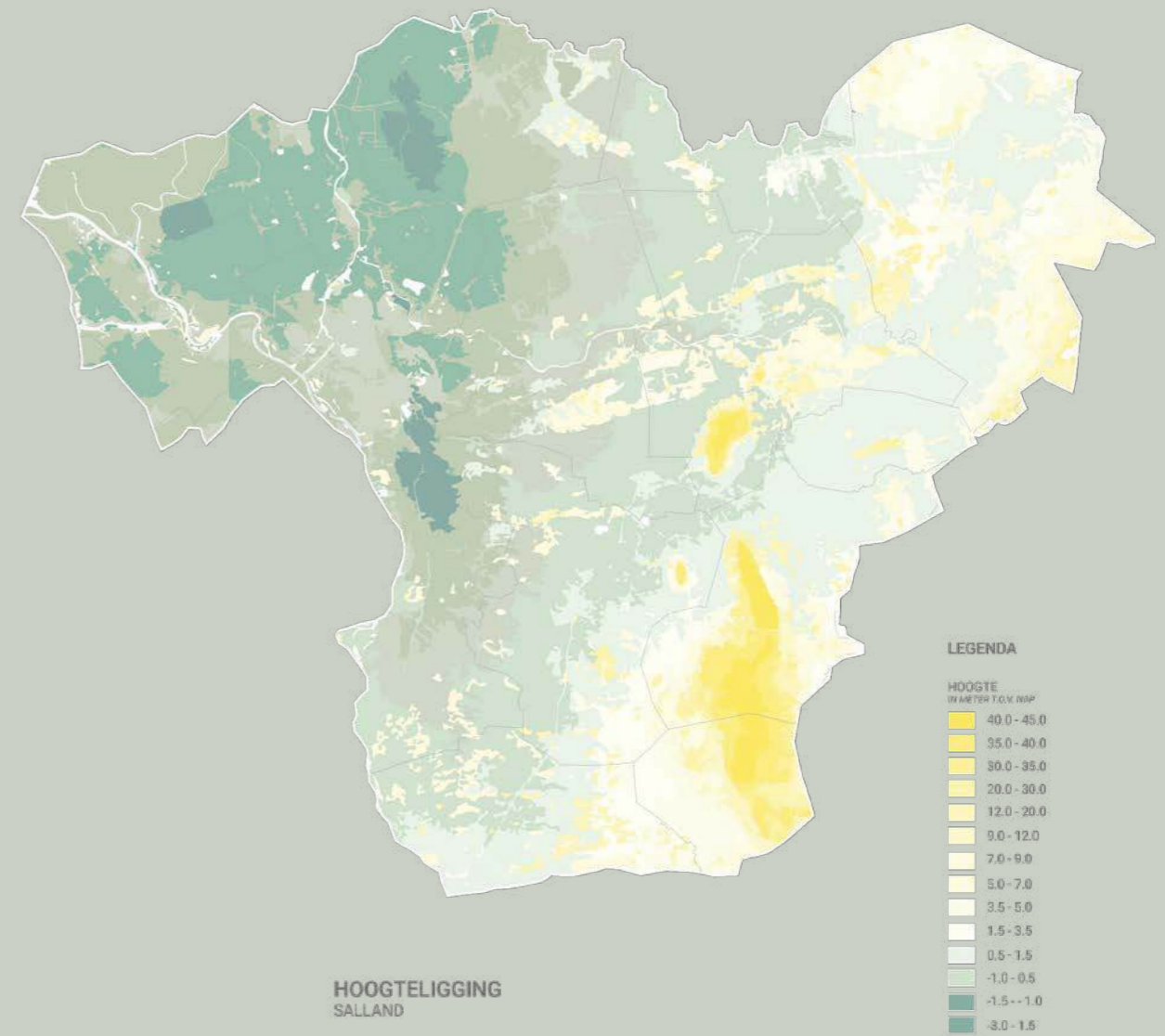
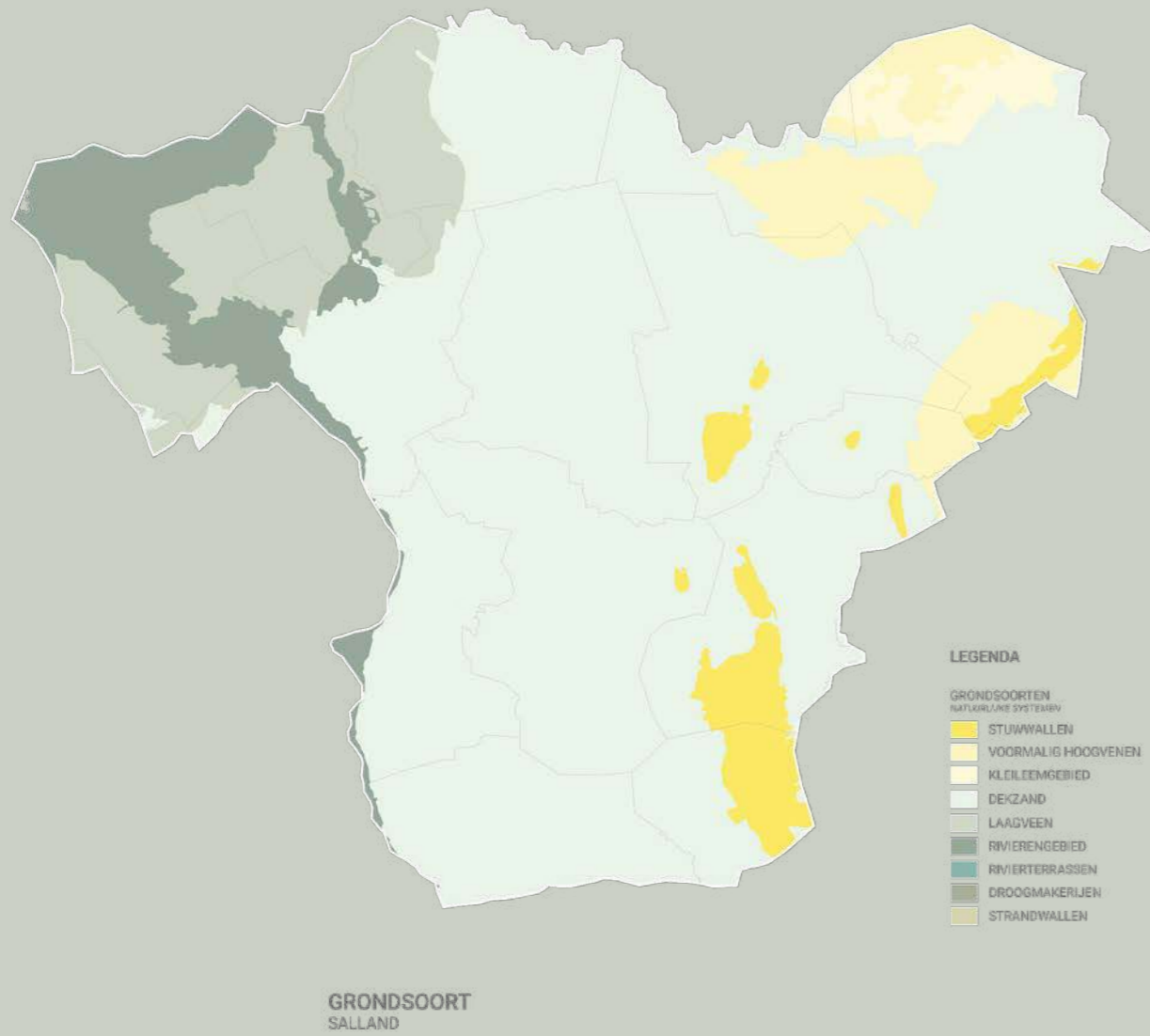
De geboorte van het Sallandse landschap ligt in de periode van de ijstijden, het Pleistoceen. Vanuit Scandinavië schoof in de voorlaatste ijstijd (Saale- ijstijd; circa 370.000-130.000 jaar geleden) een ijskap van honderden meters dikte naar het zuiden. Deze ijskap bestond uit een aantal verschillende ijstongen. Eén van die gletsjers sleet in het gebied van het latere Salland een meer dan dertig kilometer

breed gletsjerdal uit en drukte de grond aan weerszijden omhoog, waardoor onder meer de stuwwallen van de Luttenberg en de Sallandse Heuvelrug ontstonden.

Tijdens de laatste ijstijd bereikte het landijs ons land niet. Wel was het zo koud dat de bodem constant bevroren bleef. De bovengrond ontdooide alleen in de zomermaanden. Het

sneeuwmeltwater spoelde van de helling van de Sallandse Heuvelrug naar het laaggelegen IJsseldal en vormde zo langgerekte geulen. In de streek rond Raalte, Heeten en Wesepe is de overheersende oost-westrichting van deze afwatering nog altijd te zien. Poolstormen zorgden ervoor dat de bovengrond op tal van plaatsen ging verstuiven en Salland in de loop der eeuwen met fijn zand werd overdekt, het

zogenaamde dekzand waar de bodem nu overwegend uit bestaat. Niet al het dekzand is gelijk van samenstelling. Het zogenaamde Oud Dekzand is sterk lemig en heel vlak afgezet. Het Jong Dekzand is veel minder lemig en kent een meer golvend reliëf.

05

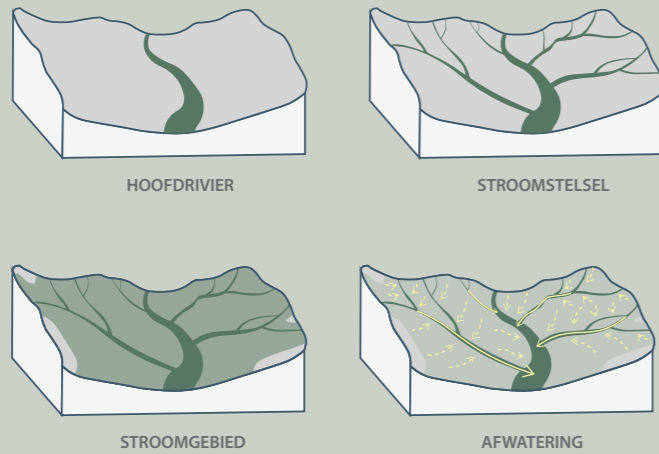
RUIMTELIJKE ANALYSE

Rivier
Een natuurlijke waterloop en fungeert als het zichtbare afvoersysteem van het overtollige water in een bepaald gebied.

Stroomgebied
Het totale omringende gebied waarbinnen al het overtollige water (hemel- en grondwater) via die ene rivier wordt afgevoerd.

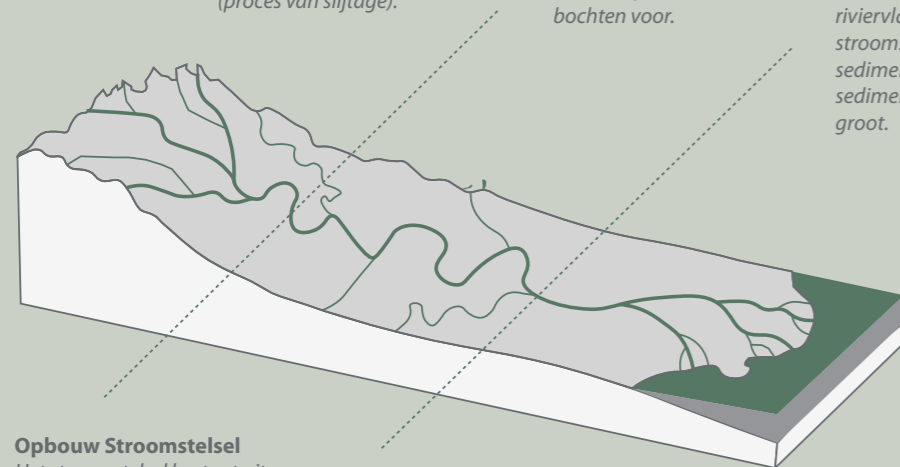
Stroomstelsel
Bestaat uit de hoofdrivier en alle zijrivieren in hetzelfde stroomgebied.

Bovenloop
Hoog in de bergen waar de rivier ontspringt. Hoge stroomsnelheid vanwege hoogteverschil in de bergen. Hoge mate van erosie (proces van slijtage).

Middenloop
Stroomsnelheid neemt af. Rivier loopt door een dal dat het heeft ingesneden in het landschap. Hier komen veel bochten voor.

Benedenloop
Rivier stroomt door een riviervlakte met een lage stroomsnelheid. Hier is de sedimentatie (ophopen van sedimenten op de bodem) groot.

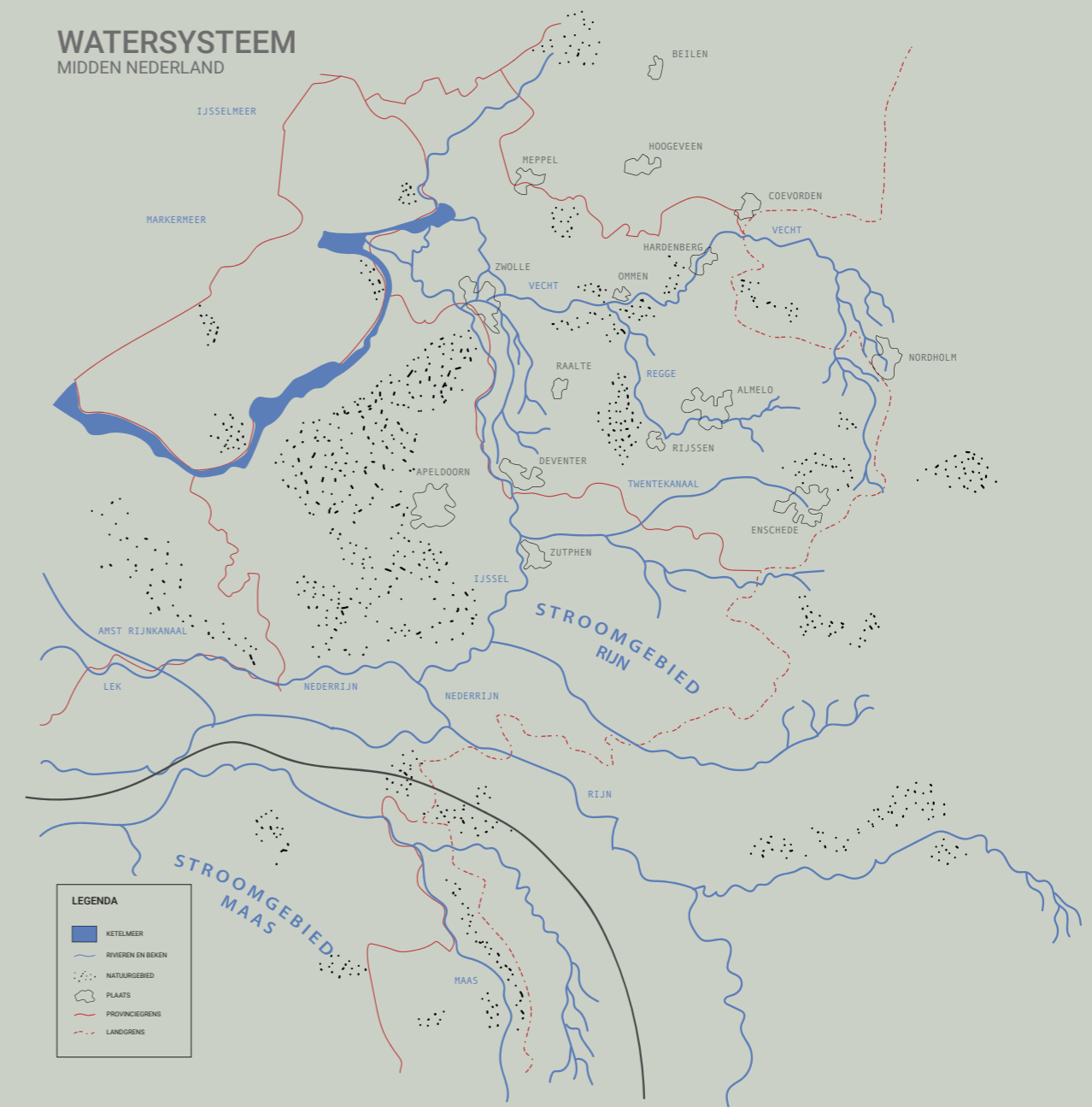
Opbouw Stroomstelsel
Het stroomstelsel bestaat uit drie delen: de bovenloop, de middenloop en de benedenloop.

5.1 Watersysteem

Er zijn drie soorten rivieren: gletsjer-, regen- en gemengde rivieren. De Rijn is een gemengde rivier. De rivier ontspringt hoog in de bergen en voert naast smeltwater (vaak ook met gruis) ook regenwater af. Om die reden zijn er twee piekmomenten, namelijk in de lente en de winter. De IJssel is een zijtak van de Rijn en

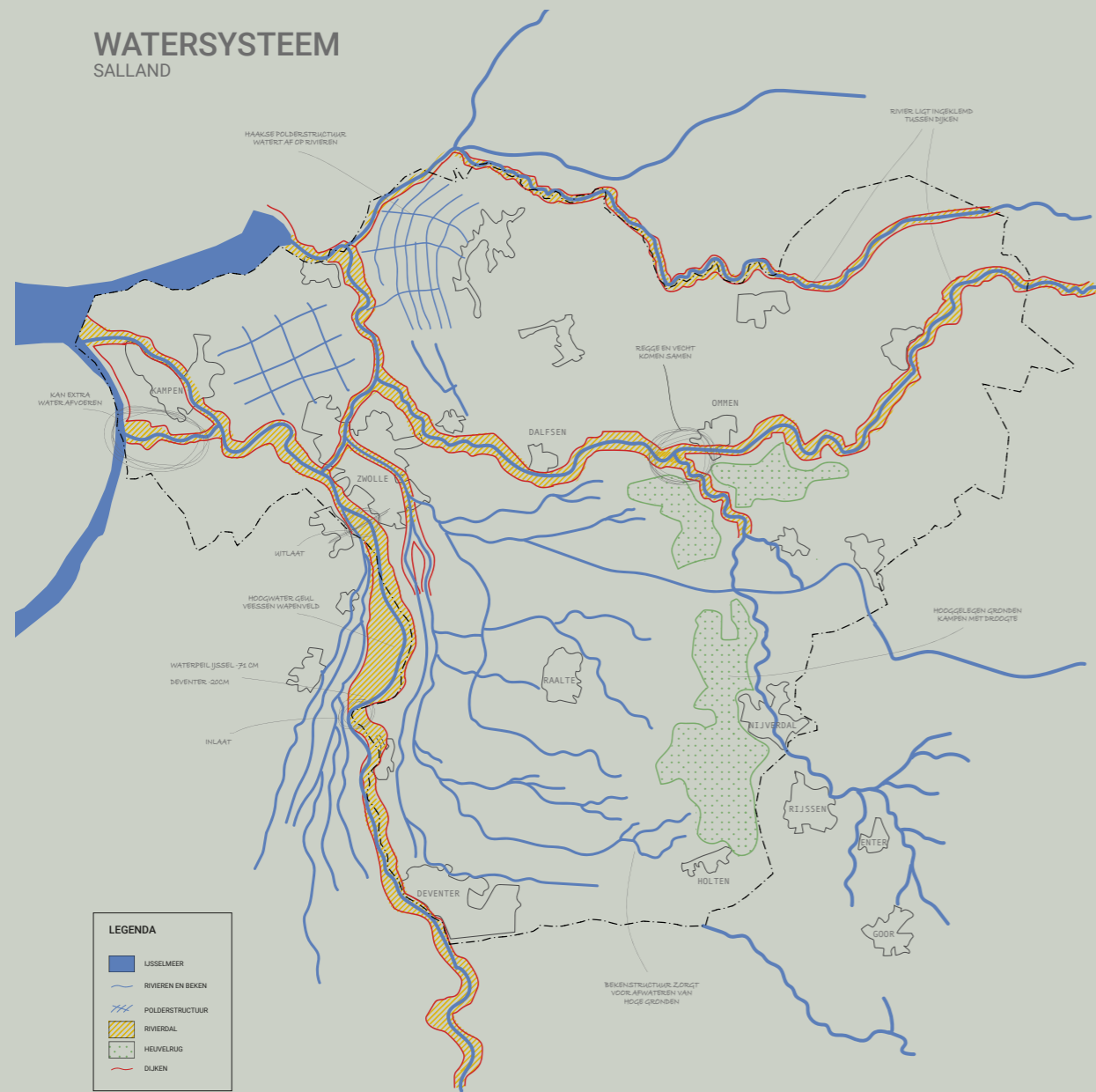
voert een deel van dat water via het Ketelmeer naar het IJsselmeer.

De rivieren de Vecht en de Regge zijn zogenaamde regenrivieren. Zij voeren water af uit het stroomgebied dat voor een groot gedeelte ook in Duitsland ligt.

Salland wordt aan de oostkants begrensd door de rivier de IJssel. Langs de oevers van de IJssel bevinden zich grote uiterwaarden. Daarachter ligt ter hoogte van Veesen een hoogwatergeul, een ingreep in het landschap om bij hoogwater water te kunnen bergen. In het hart van Salland komen de rivieren de Vecht en de Regge samen.

De Vecht welke voor een groot gedeelte klem zit tussen dijken voert het water af richting het IJsselmeer. Overgebleven beekstructuren en weteringen wateren vanaf de hoge zandgronden af op het netwerk van rivieren. Ten noorden van de Vecht bevindt zich een hele andere opzet, namelijk een haakse polderstructuur.

De IJssel

De Regge

De Vecht

Wetering

Wetering

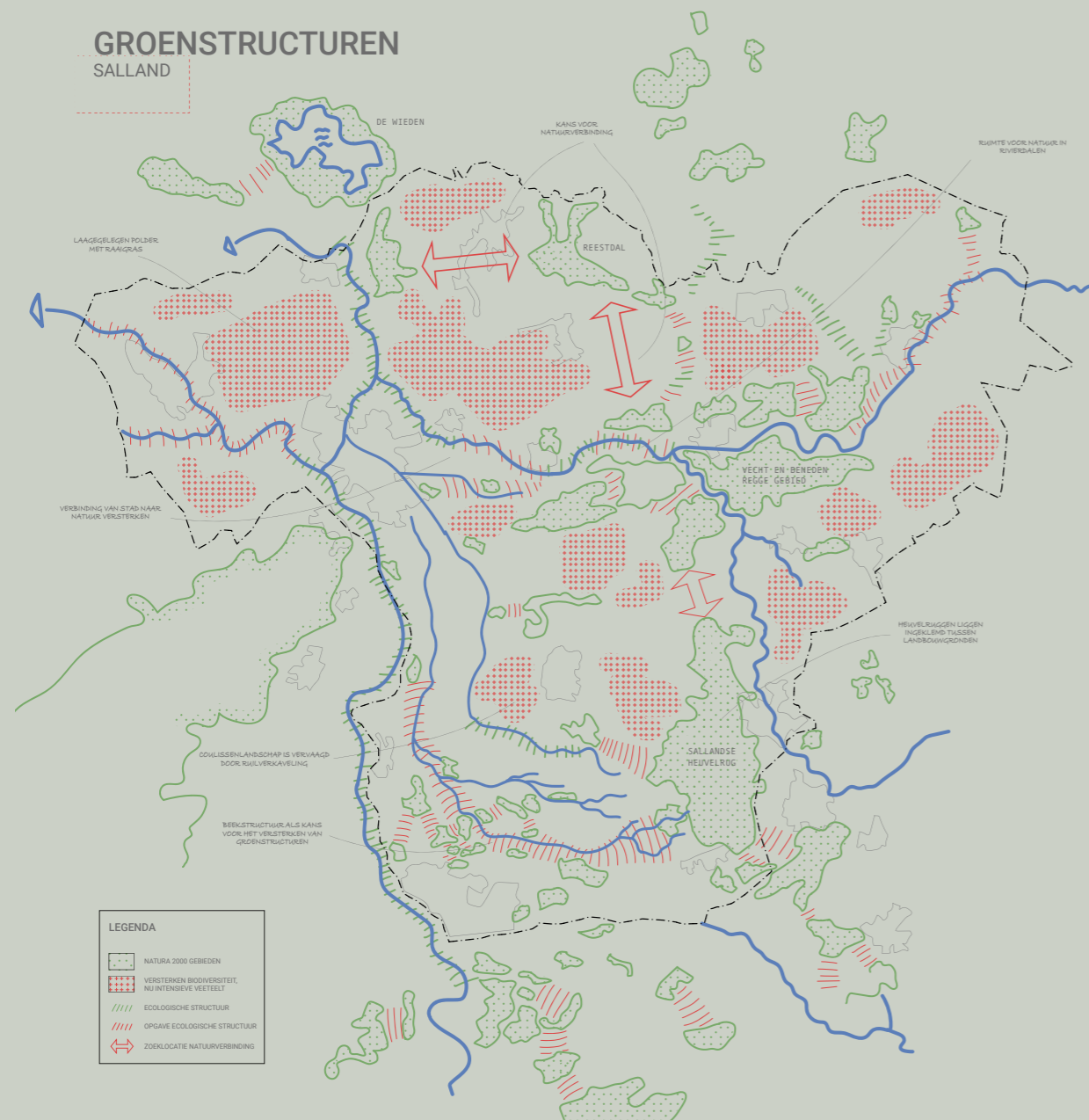
Beek

bron: College van Rijksadviseurs (2020)
Waterschap Drents Overijsselse Delta (2018)

5.2 Groenstructuur

Door de schaalvergroting van de landbouw is veel natuur ingewisseld voor agrarische gronden. Grote vlaktes met biodiversiteitarm raai gras domineren nu de streek. Toch zijn de overgebleven natuurgebieden ware pareltjes, met de Sallandse Heuvelrug als hoogtepunt. Wat wel meteen opvalt is dat alle natuurgebieden geïsoleerd in het

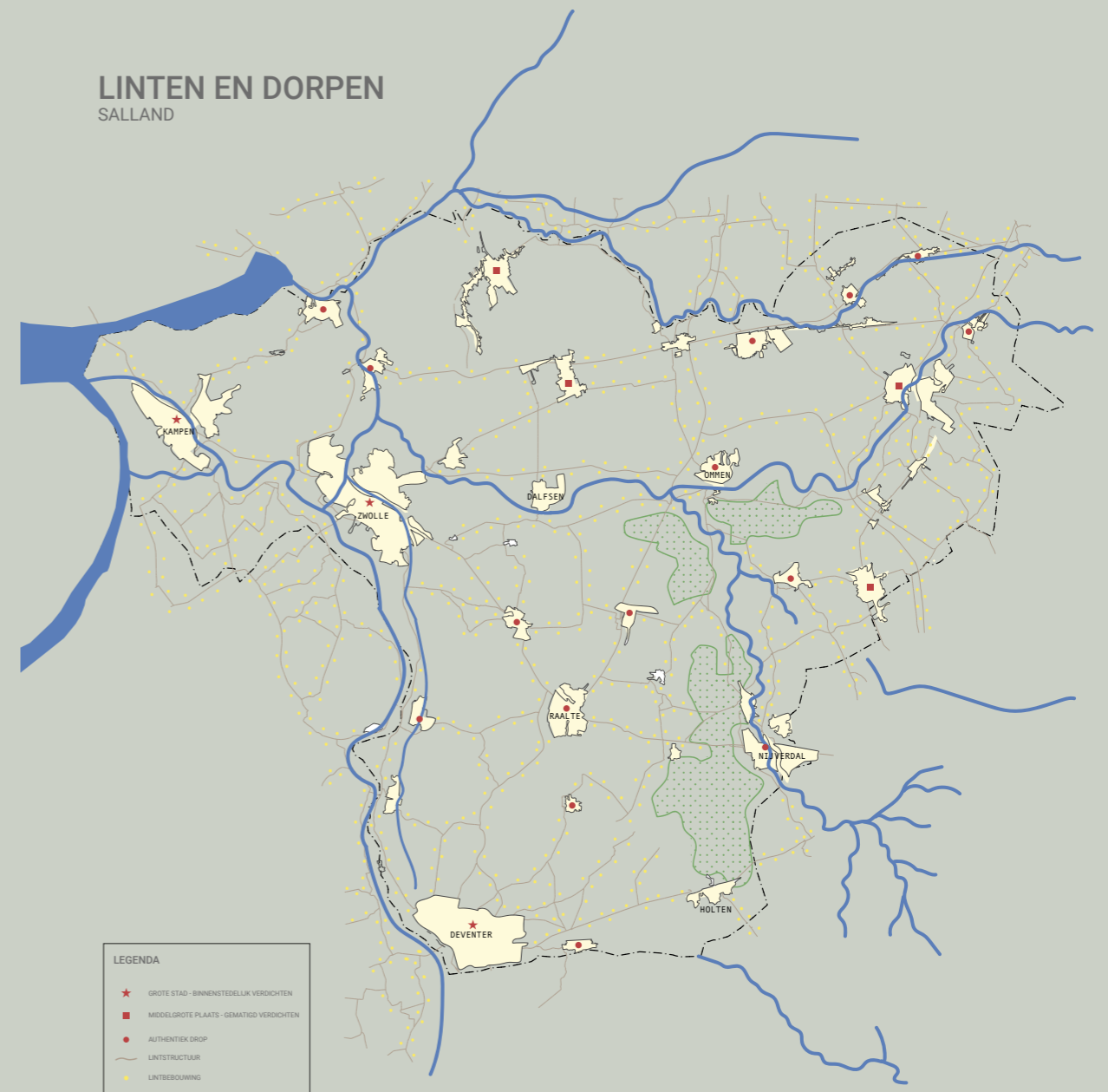
landschap liggen. Ze zijn aan alle zijden omsloten door agrarische gronden. Bestaande groenstructuren zoals deze op de EHS kaart aangemerkt staan zijn vaak dunnetjes en zorgen maar voor een minimale verbinding. Er liggen in Salland kansen om natuurgebieden aan elkaar te koppelen en te zorgen voor een sterk netwerk van groenstructuren.

5.3 Linten en dorpen

In Salland liggen drie grote steden: Zwolle, Deventer en Kampen. De mate van stedelijkheid laat een zekere verdichting toe. Wel met respect voor de historische binnenstad zoals Zwolle en Deventer die hebben. Verder wordt Salland gekenmerkt door een aantal kleine authentieke dorpen. Deze dorpen zijn relictten van het verdwenen Salland. Hier dient men

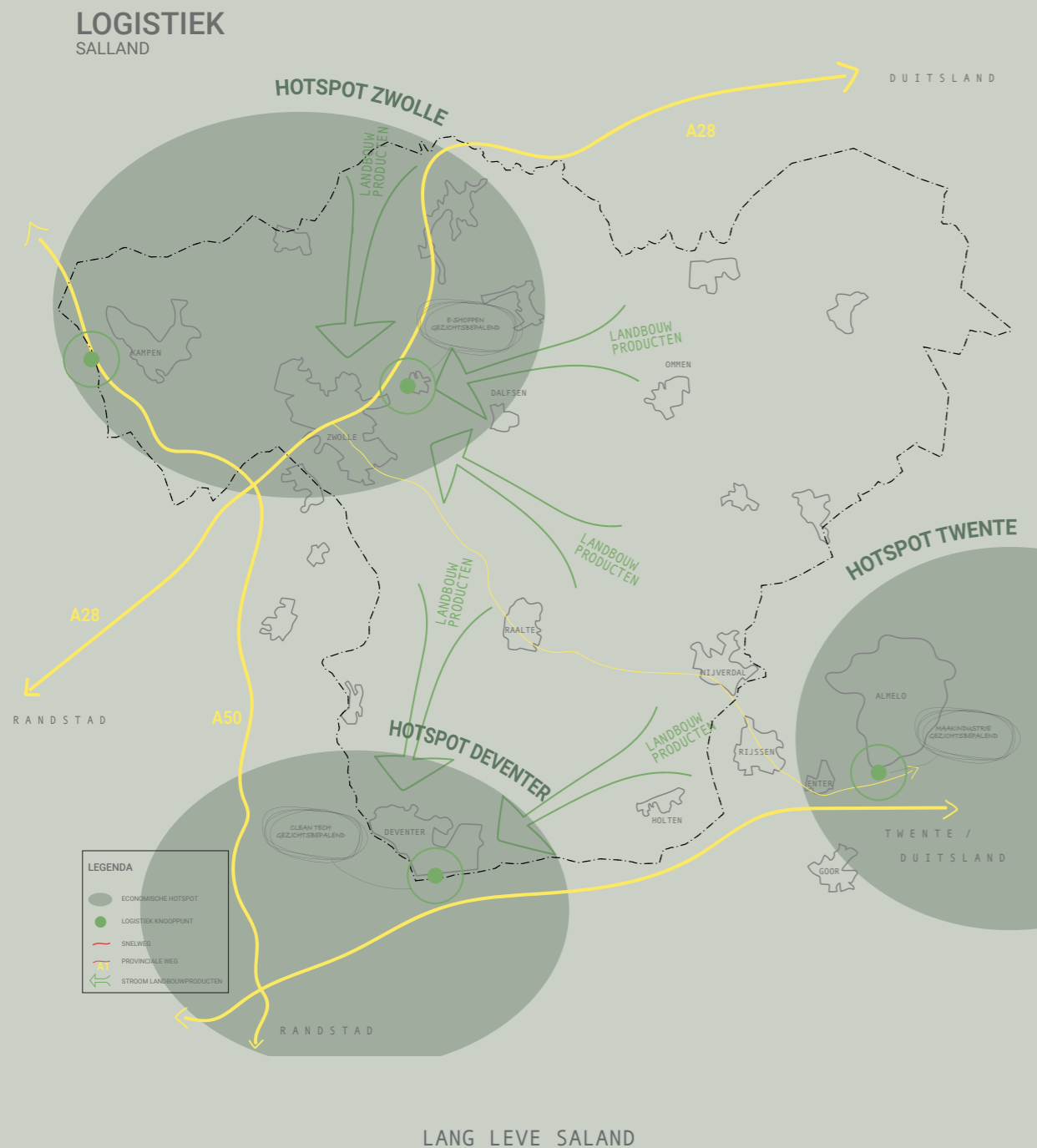
dan dan ook met respect mee om te gaan. Uitbreiden van deze dorpen kan, mits het past bij de schaal, maat en het karakter van het dorp. Verder wordt Salland gedomineerd door historische linten, voornamelijk slingerwegen in het zuiden en rechte structuren in het noorden. Aan deze linten staan authentieke boerderijen welke beeldbepalend zijn.

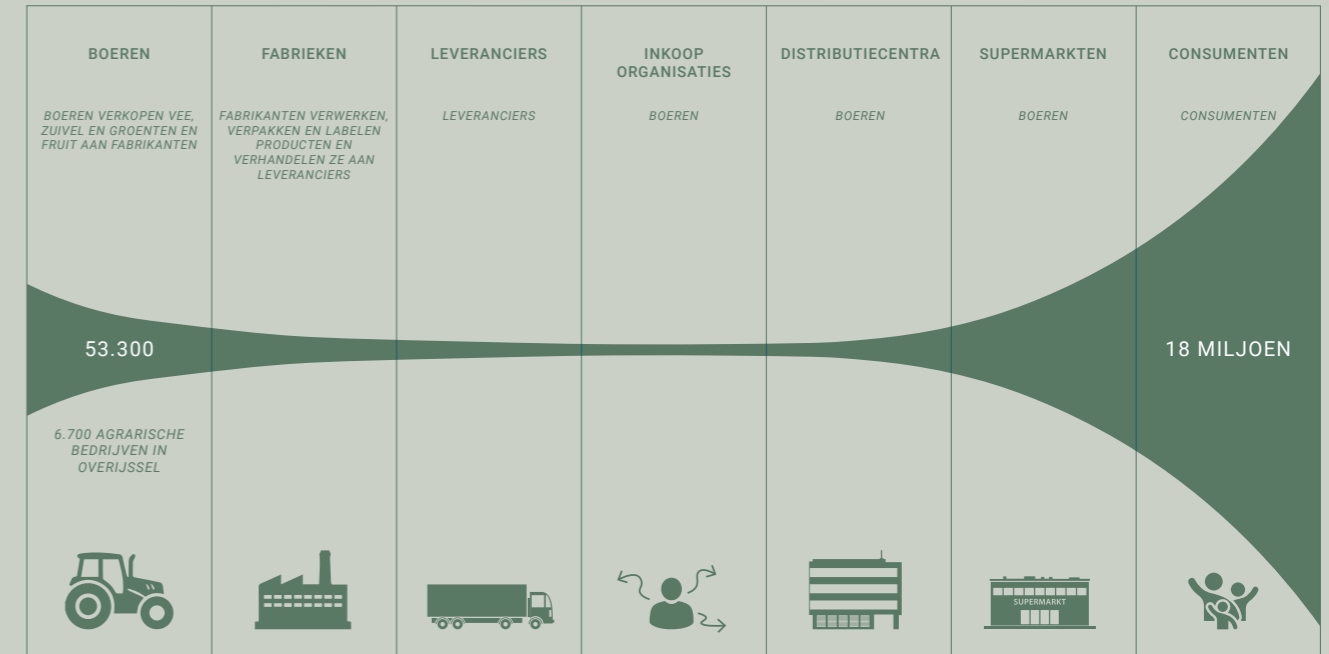
5.4 Logistiek

In en om Salland liggen drie economische hotspots. Hotspot Twente staat bekend om de maakindustrie, hotspot Deventer staat bekend om clean tech en hotspot Zwolle staat bekend om E-shopping met grote distributiecentra. Daarnaast is Salland een streek waar veel landbouwproducten vervaardigd worden. Deze worden via een logistieke keten van boer tot

consument gebracht. De stikstofuitstoot zit hem niet alleen in de agrarische sector, maar kan ook voor een deel toegeschreven worden aan deze logistieke keten. Een kortere keten waarbij voedsel direct verkrijgbaar is bij de boer of op lokale marktplaatsen kan bijdragen aan het terugdringen van de stikstofuitstoot en tegelijkertijd de binding met Salland versterken.

LOGISTIEKE KETEN LANDELIJK VAN PRODUCTENT TOT CONSUMENT

STIKSTOFUITSTOOT

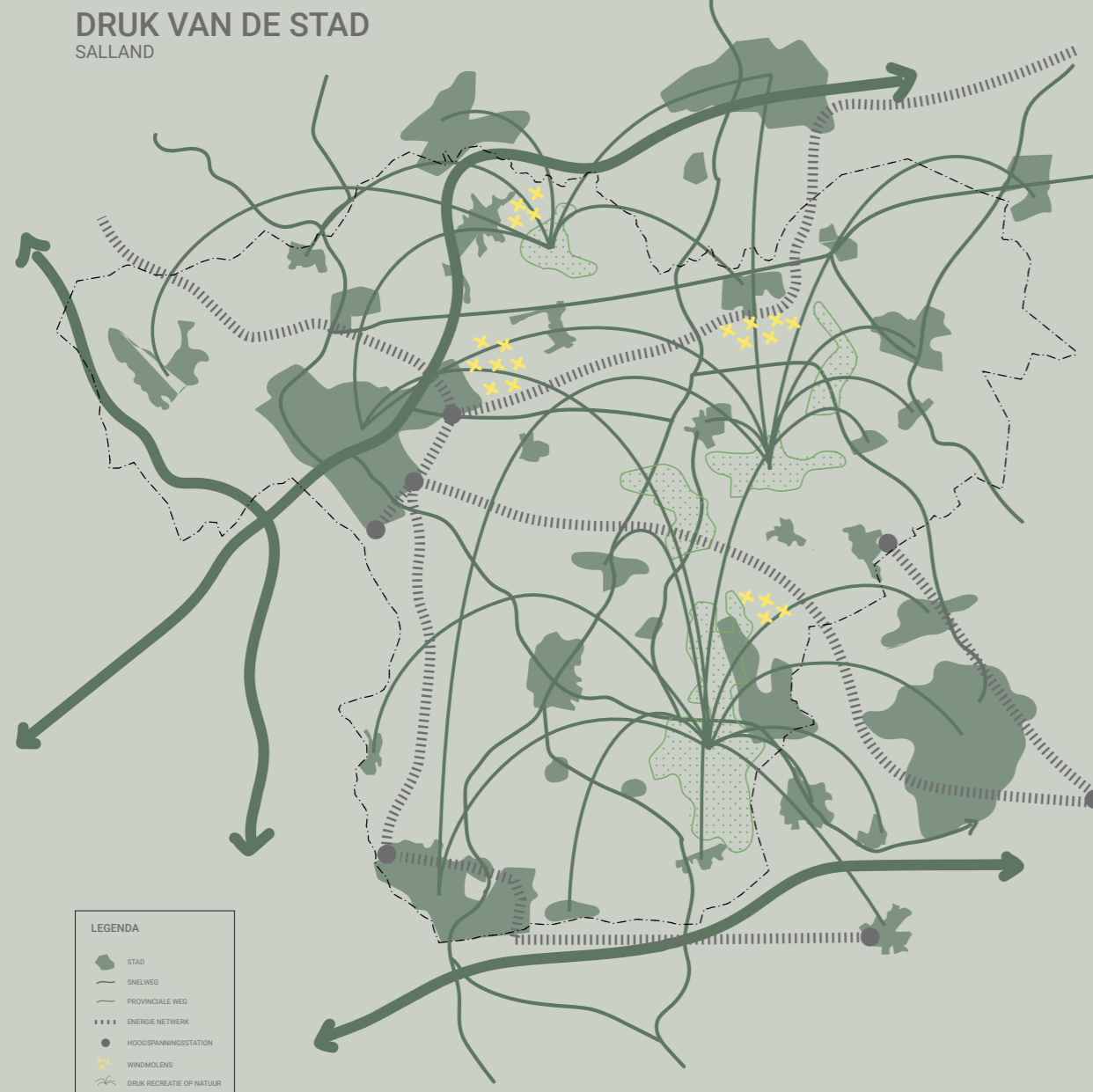

5.5 Druk van de stad

Het landschap staat niet alleen door de schaalvergroting van de landbouw onder druk, maar ook de stad drukt al jaren op het landschap. De constante groei van de stad snoept telkens een stukje van het landschap af. Grote infrastructurele- en energielijnen doorkruisen het landschap. En dan is er ook

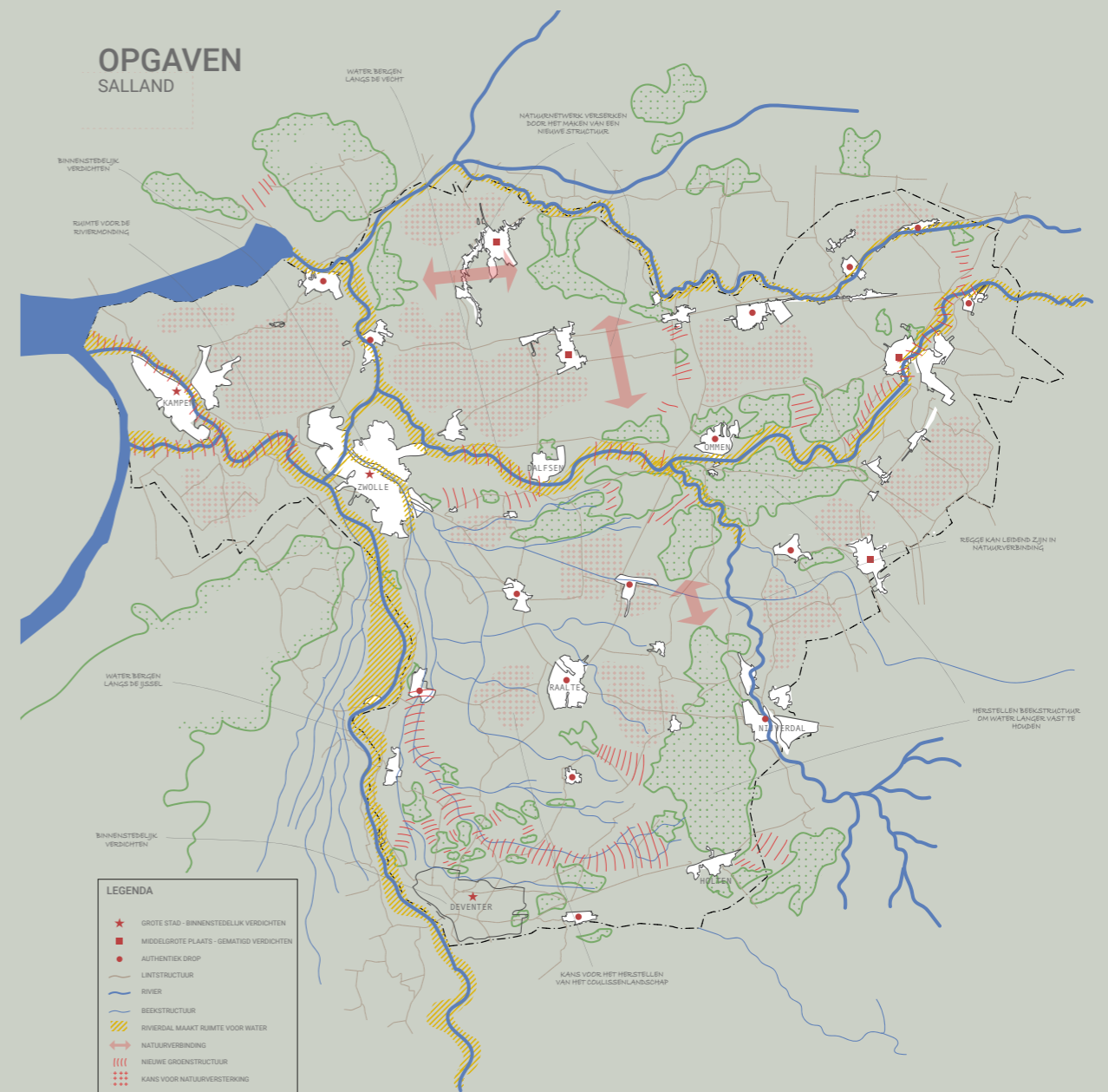
nog de druk van de grote stroom recreanten die een bezoek brengen aan de verschillende natuurgebieden die Salland rijk is. Salland wordt al jaren bekeken vanuit de stad, maar nu is het tijd om dat om te draaien. Er landschap verdient de ruimte die het nodig heeft.

5.6 Opgaven Salland

De identiteit van Salland is langzaam aan vervaagd en het wordt tijd om het landschap te regenereren. Streekkenmerken, relicten uit het verleden bieden aanknopingspunten voor het Salland van 2100. Daarnaast staat Salland ook voor een aantal grote opgaven. Het bodem en watersysteem van Salland behoeft aandacht om voorbereid te zijn op de toekomst. Het huidige watersysteem ligt

ingeklemd en beekstructuren zijn verdwenen. Ook het natuurnetwerk heeft ruimte nodig. Natuurgebieden liggen ingeklemd tussen landbouwgronden en groenstructuren zijn dun. Daarnaast zal ook de woningbouwopgave een plek moeten krijgen. In west Overijssel moeten 28.200 woningen bijgebouwd worden. (ter grootte van Dalfsen).

06

ONTWERPEND ONDERZOEK

SALLAND IS EEN SCHITTERENDE STREEK WAAR BEWONERS TROTS OP ZIJN!

NA DE HONGERWINTER HEEFT NEDERLAND 1 DOEL: NOOIT MEER HONGER. DAT LEIDT TOT RIJLVERKAVELING EN SCHAALVERGROTING

DE SCHAALVERGROTING VAN DE LANDBOUW SLAAT DOOR. ER WORDT OP GROTE SCHAAL GEEXPORTEERD.

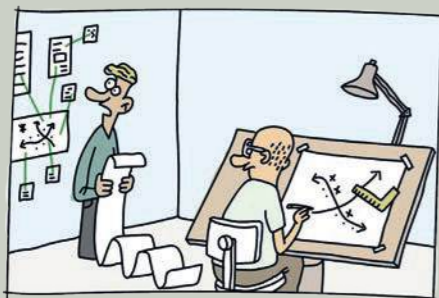
INTENSIEVE LANDBOUW EN VEETEELT LEIDT TOT STIKSTOF IN HET GRONDWATER EN DAT TAST DE NATUUR AAN.

HET KABINET KONDIGT PLANNEN AAN OM DE VEESTAPEL TE VERKLEINEN EN BOEREN LIJF TE KOPEN.

BOEREN ZIJN HET NIET EENS MET DE PLANNEN VAN HET KABINET EN GAAN PROTESTEREN.

KLAAR MET JARENLANG BELEID, WE GAAN NAAR DE TEKENTAFEL EN MAKEN EEN PLAN!

IN DE VISIE VOOR SALLAND IS PLEK VOOR ZOWEL DE SALLANDER ALS DE LOKALE BOEREN.

6.1 Recap

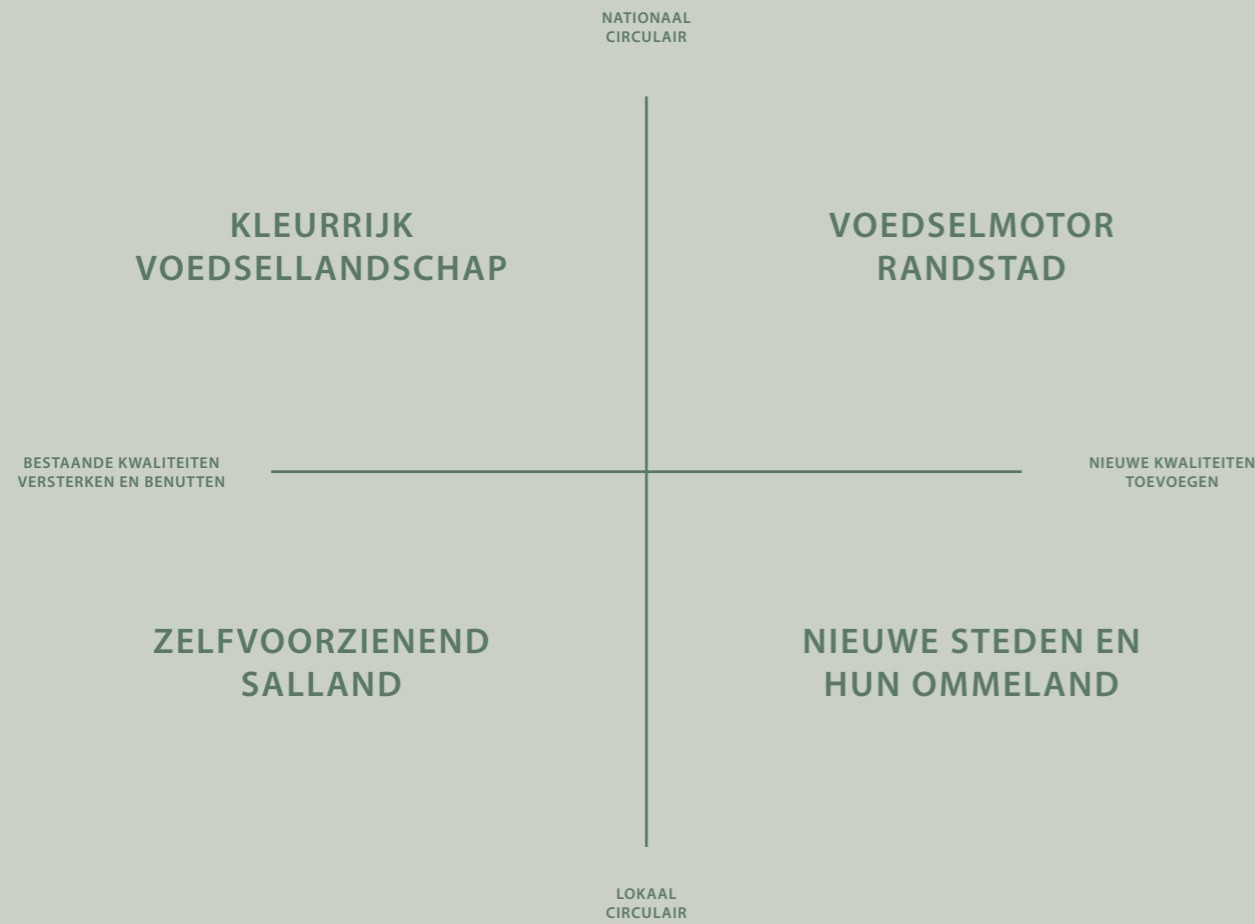
Een kleine terugblik, waar staan we nu en wat hebben we gezien. Het romantische Salland zoals dat in boeken beschreven wordt is door de schaalvergroting van de landbouw en de ruilverkaveling vervaagd. Dat was wel het Salland waar de Sallander nog binding mee had. Vandaag de dag zijn er enkel nog relictten, in de vorm van streekkenmerken te vinden. Die relictten zijn echter wel waardevolle aanknopingspunten voor het Salland van morgen.

De directe aanleiding voor het einde van Salland is dus de schaalvergroting van de landbouw. De landbouw is explosief gegroeid. Dit is mede ingegeven door de Hongerwinter '44-'45 en het mantra 'Nooit meer honger'. We zijn daar echter wel in doorgeslagen. Ruim 60% van het vlees in Nederland wordt geëxporteerd naar het buitenland, aldus het CBS. Mede daardoor kampen we in Nederland met mestoverschotten. Boeren rijden mest uit over hun land en daardoor komt er stikstof in de vorm van ammoniak in het grondwater terecht. De natuur lijdt hier al decennia lang onder en jarenlang beleid opstellen heeft hier niets aan kunnen veranderen.

In 2019 deed de Raad van State uitspraak: het stikstofbeleid voldeed niet en er moest iets gebeuren. Het kabinet stelde vervolgens nieuw beleid op en kondigde plannen aan om boeren actief uit te gaan kopen. Dat leidde tot stevige boerenprotesten. Want hoe moet het met de toekomst van de boer? En wat gaan we doen met de vrijgekomen agrarische gronden?

Na jarenlang stapelen van beleid is het klaar. We trekken een grens en gaan terug naar de tekentafel. Het is tijd om een plan te maken. Een toekomstperspectief voor de streek Salland kan uitnodigen om de dialoog tussen boeren en beleidsmakers weer op gang te brengen en te laten zien dat het ook anders kan.

SCENARIO'S SALLAND

6.2 Scenario's

Door middel van ontwerpend onderzoek in de vorm van scenariodenken ben ik mogelijke toekomst van Salland gaan verkennen. Dat heeft geresulteerd in een viertal scenario's: Kleurrijk voedsellandschap, Voedselmotor randstad, Zelfvoorzienend Salland en Nieuwe steden en hun ommeland. De scenario's verschillen van elkaar op een aantal aspecten. Zo lopen ze uiteen van 'nationaal circulair' tot 'lokaal circulair' en van 'bestaande kwaliteiten versterken en benutten' tot 'nieuwe kwaliteiten toevoegen'.

In ieder scenario dat uit dit ontwerpend onderzoek volgt, ligt de focus op een ander

aspect om het landschap te regenereren. De scenario's zijn systematisch opgebouwd door een andere invulling te geven aan een aantal ruimtelijke aspecten (zie schema op de volgende pagina). Op basis van deze scenario's heb ik inzicht gekregen in de ontwikkelmogelijkheden van Salland. Op deze manier heb ik alle hoeken van het speelveld kunnen verkennen. De focus ligt in ieder scenario op een andere eigen identiteit. De basis voor ieder scenario is bodem- en watersturend. Zo is het watersysteem van Salland voorwaardelijk voor de uitwerking van ieder scenario en heeft ieder scenario uitgangspunten opgeleverd voor het maken van een ontwerp voor het jaar 2100.

SCENARIO'S SALLAND

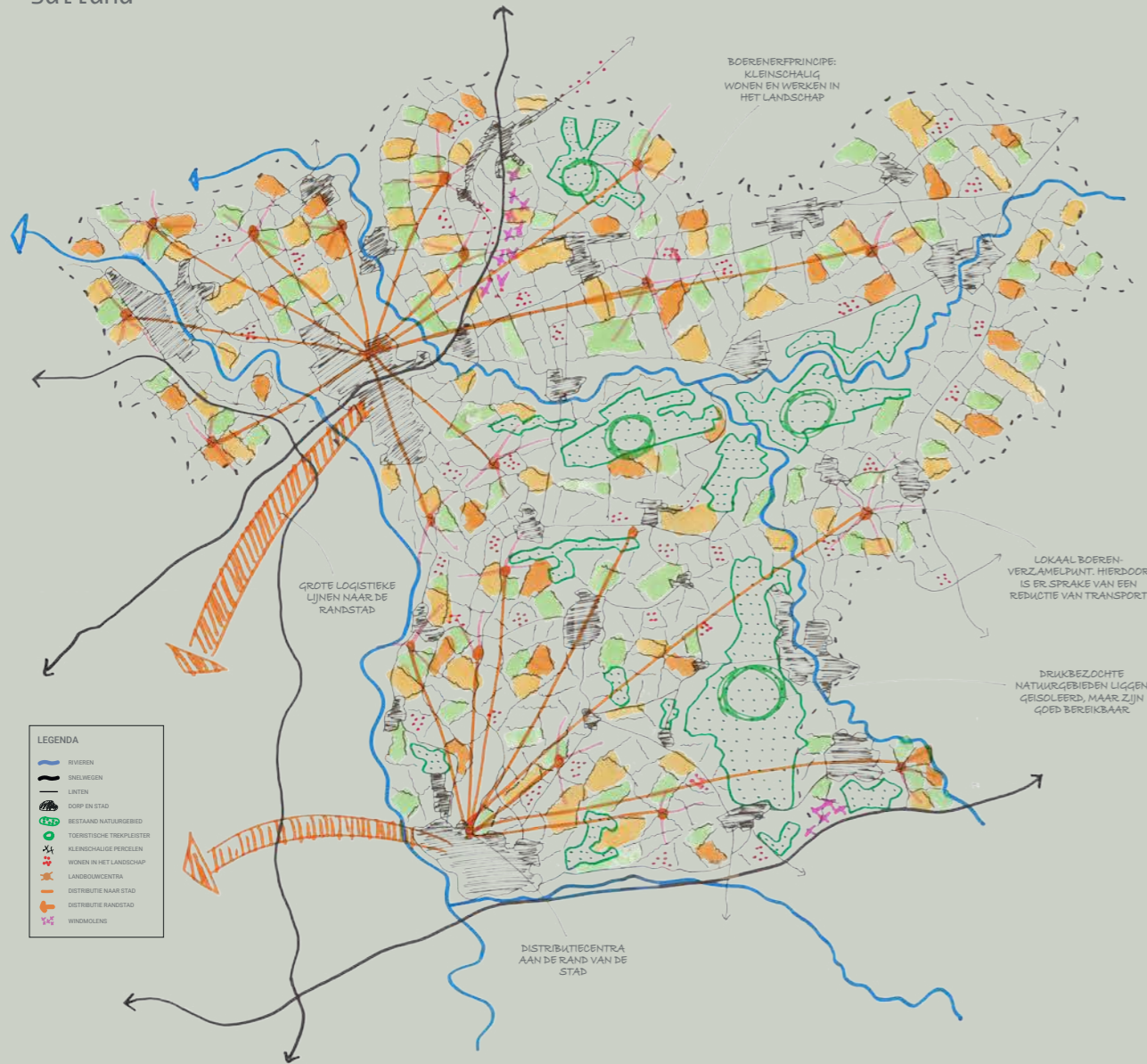
MATE VAN STIKSTOFUITSTOOT

	POSITIONERING & IDENTITEIT	LANDBOUW	LANDSCHAP	NATUUR	LOGISTIEK	WONEN	RECREATIE & TOERISME	ENERGIE-SYSTEEM
<p>KLEURRIJK VOEDSEL-LANDSCHAP</p> <p>Nationaal circulair vs Bestaande kwaliteiten benutten en versterken</p>	<p>Een sterke regionale identiteit met kleurrijk landschap van kleinschalige landbouwvelden. Kleurrijk Salland is een merk en populair bij toeristen. De regio is nationaal gezien zeer waardevol en heeft grote logistieke lijnen met de rest van NL.</p>	<p>Breed aanbod aan gewassen zorgt voor afschaling veeteelt.</p>	<p>Grote percelen worden opgedeeld. Diversiteit in gewassen neemt toe.</p>	<p>Sterke groene omzoming van percelen.</p>	<p>Producten gaan naar grote steden en van daaruit naar heel Nederland.</p>	<p>Kleinschalig wonen in het landschap.</p>	<p>Langgerekte fietsroutes en drukbezochte natuurgebieden.</p>	<p>Huidige energiesysteem wordt versterkt, weinig invloed op landschap.</p>
<p>VOEDSEL-MOTOR RANDSTAD</p> <p>Nationaal circulair vs Nieuwe kwaliteiten toevoegen</p>	<p>Salland is efficiënt ingericht en een van de belangrijkste voedselbronnen van het Nederlandse voedselsysteem. Mede door Salland is Nederland een circulair voedselland geworden. Nederland en de regio zijn een voorbeeld voor andere</p>	<p>Landbouw, veeteelt en glastuinbouw gaan nauw samen.</p>	<p>Graslanden van vee worden gewasgronden.</p>	<p>Langgerekte groenstructuren langs de grote vlaktes met gewassen.</p>	<p>Grote logistieke keten van Salland naar de Randstad, geen export.</p>	<p>Dorpen breiden uit en steden gaan binnenstedelijk verdichten.</p>	<p>Verdienmodel zit in de landbouw, niet in het toerisme.</p>	<p>Grote energielijnen door het landschap. Electriciteitsnet fors uitgebreid.</p>
<p>ZELFVOORZIENEND SALLAND</p> <p>Bestaande kwaliteiten benutten en versterken vs Lokaal circulair</p>	<p>Salland is volledig zelfvoorzienend. Kleinschalige dorpen en middelgrote steden worden bevoorraa vanaf de kleinschalige landbouwvelden. Salland is niet afhankelijk van andere regio's en ontwikkeld daarmee een sterke eigen identiteit.</p>	<p>Landbouw onderhoudt alleen eigen regio. Agrarische percelen komen vrij.</p>	<p>Kleinschalige percelen en vrijgekomen percelen krijgen een andere functie.</p>	<p>Intiem groen karakter en ruimte voor bebossing op vrije percelen.</p>	<p>Korte logistieke keten. Boeren brengen voedsel naar het marktplein.</p>	<p>Kleinschalig wonen in het landschap.</p>	<p>Netwerk van natuurgebieden is een boost voor het toerisme.</p>	<p>Lage energiebehoefte. Dorpen worden duurzaam.</p>
<p>NIEUWE STEDEN EN HUN OMMELAND</p> <p>Nieuwe kwaliteiten toevoegen vs Lokaal circulair</p>	<p>Steeds meer mensen ontvluchten de randstad en gaan wonen in Salland. De dorpen in Salland groeien uit tot steden met optimale verbindingen met de Randstad. Iedere stad heeft zijn eigen Ommeland en mensen wonen en werken in het landschap.</p>	<p>Ieder ommeland gaat voedsel verbouwen voor eigen stad</p>	<p>Ommelanden zijn divers en kleinschalig van formaat</p>	<p>Groene omzoming i.c.m. groenverbindingen tussen natuurgebieden</p>	<p>Boeren brengen voedsel naar verschillende markthallen.</p>	<p>Dorpen worden steden en krijgen eigen ommeland.</p>	<p>Steden zijn populair bij toeristen die graag van stad naar stad hoppen.</p>	<p>Grote energielijnen van stad naar stad doorsnijden het landschap.</p>

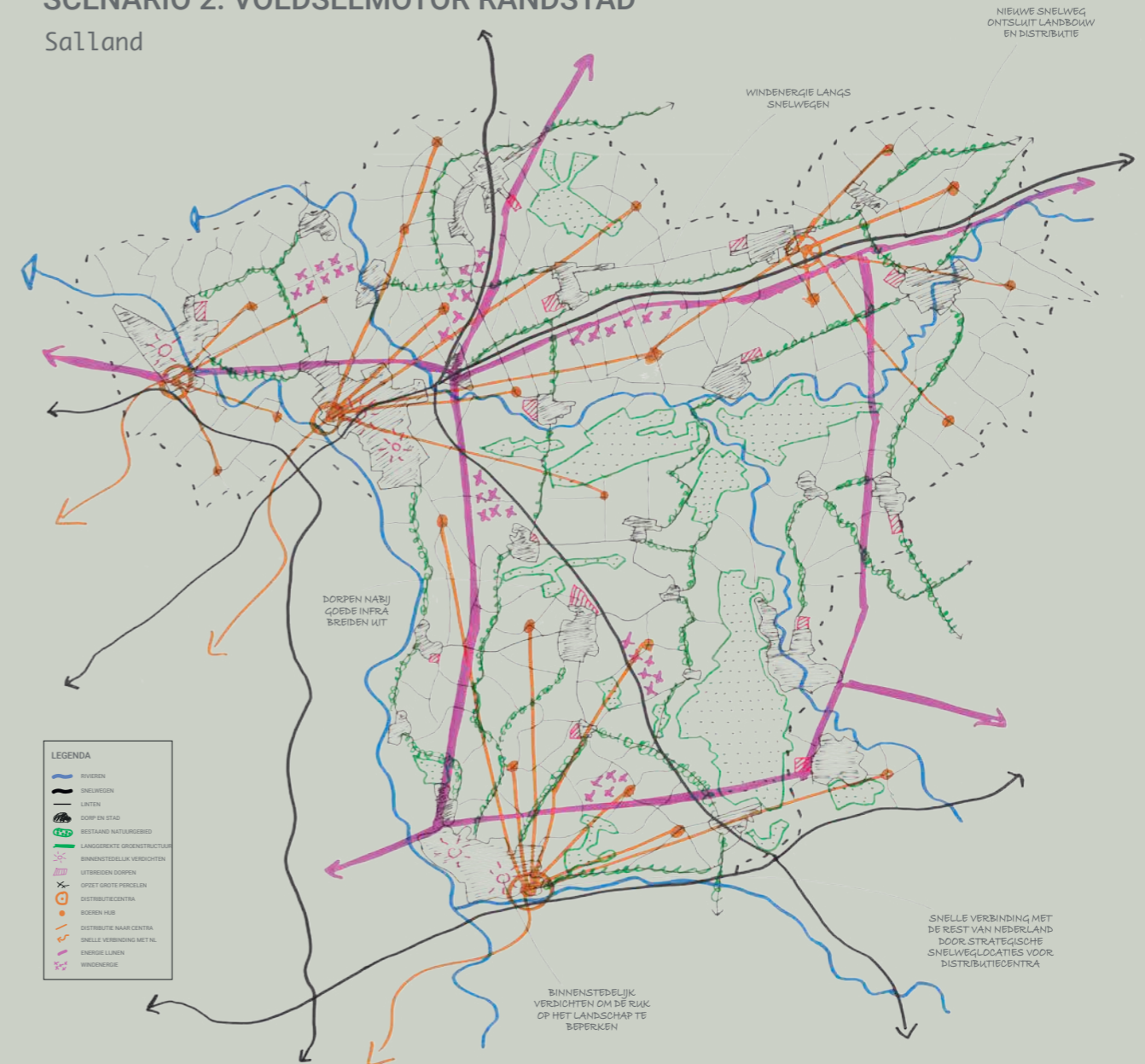
SCENARIO 1: KLEURRIJK VOEDSELLANDSCHAP

Salland

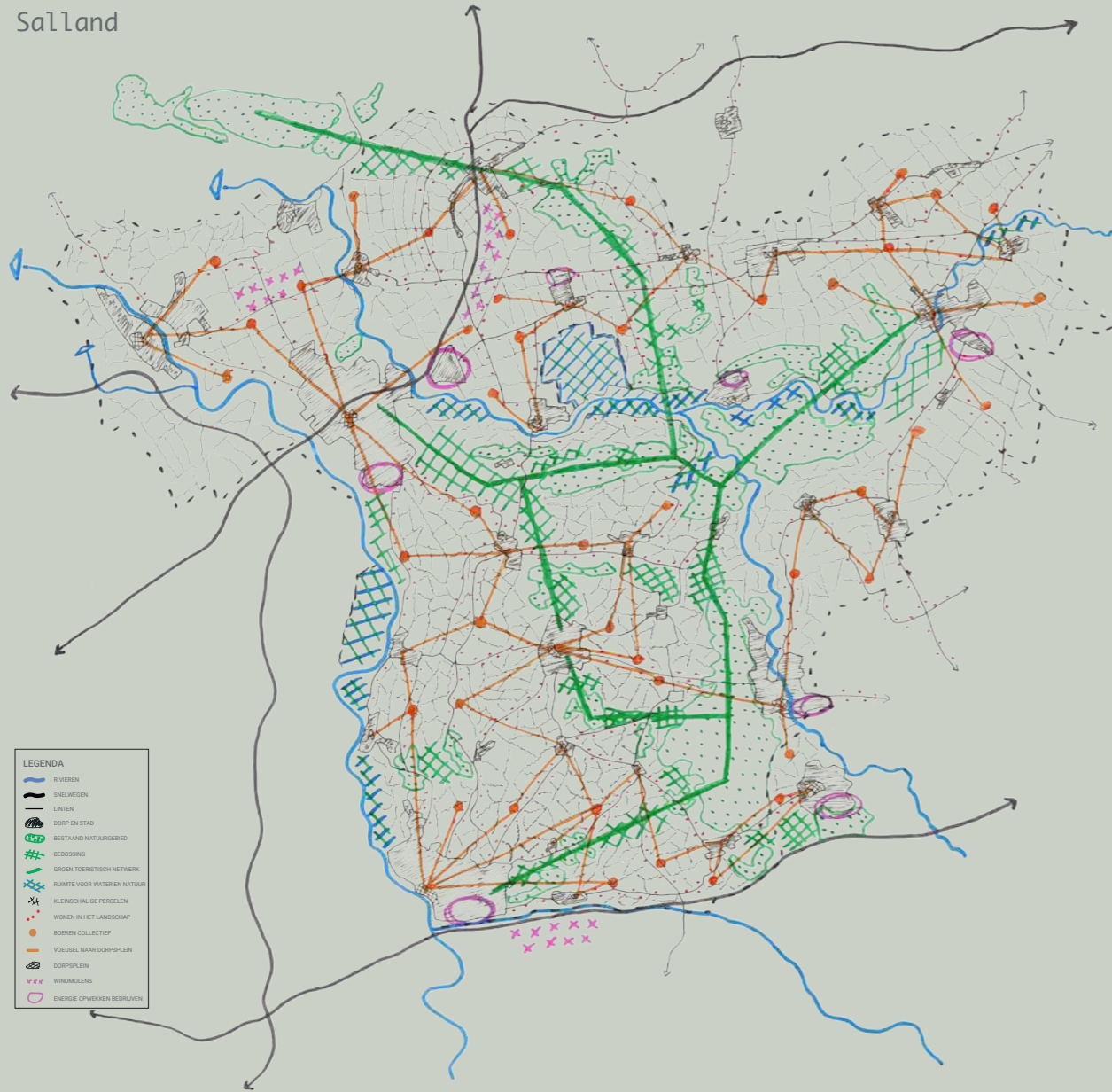
SCENARIO 2: VOEDSELMOTOR RANDSTAD

Salland

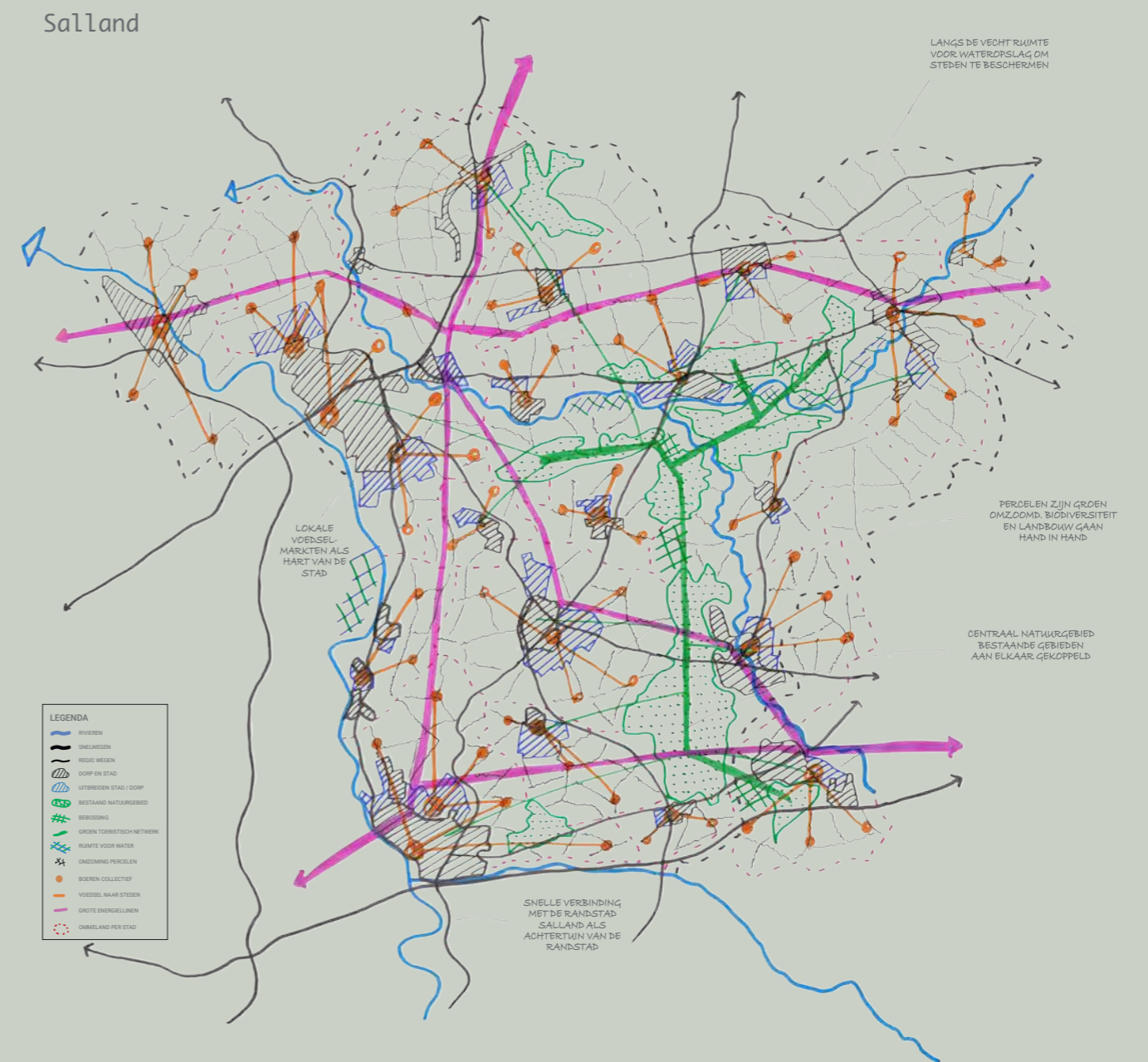
SCENARIO 3: ZELFVOORZIENEND SALLAND

Salland

SCENARIO 4: NIEUWE STEDEN EN HUN OMELAND

Salland

6.3 Uitgangspunten

Ieder scenario geeft aanknopingspunten voor het maken van het ontwerp. Een overkoepelend thema is het thema water- en bodemsturend. De ondergrond en het watersysteem zijn voorwaardelijk voor de uitwerking van Salland. Het watersysteem dient toekomstbestendig te worden. Ruimte voor water is dan ook een belangrijk uitgangspunt. We zullen dan ook inzetten op het vasthouden op hoge gronden, bergen op lage gronden en afvoeren richting IJsselmeer.

Het schaalniveau van het voedselsysteem is leidend voor het regenereren van het landschap. Een kleinschalig voedselsysteem biedt kansen om streekkenmerken weer zichtbaar te maken.

De keuze in het mobiliteitssysteem is bepalend voor de schaal waarop Salland landbouw bedrijft. Een belangrijke vondst is de kans om niet in te willen zetten op een uitbreiding van het infrastructurele netwerk van (snel)wegen. Dit kan namelijk een kantelpunt zijn en leiden tot een ander kleinschalig voedselsysteem.

Men zal zich daarbij anders door de streek gaan bewegen. Andere vormen van mobiliteit worden aantrekkelijker. Salland is de streek waar je in 2100 fietst of zoekt met moderne elektrische voertuigen. Inzetten op een netwerk van snelfietspaden en fietsstraten sluit daar goed bij aan. Steden en dorpen worden hierdoor optimaal met elkaar verbonden.

De wijze van verstedelijken heeft invloed op het behouden van karakteristieke landschappen. Verdichten waar het kan en respecteren waar het nodig is. Wonen in het landschap maakt Salland uniek. Het afbreken van megastallen biedt kansen om op boerenerven kleinschalig te wonen. Hierdoor kunnen authentieke boerderijen in ere hersteld worden en een weer prominente plek krijgen aan het historisch lint.

Uitgangspunten

- Terugbrengen van beekstructuren op hoge zandgronden (water vasthouden);
- Ruimte voor de rivier in rivierdalen;
- Bergen van water in laaggelegen polders;
- Aanplanten van nieuwe bossen en heide en zo natuurgebieden aan elkaar koppelen;
- Ondergrond is leidend voor het toepassen van een type natuur: bos, moerasbos, rietvegetatie;

- Inzetten op een netwerk van snelfietspaden tussen steden en dorpen als alternatief voor de auto;
- Wegen worden getransformeerd tot fietsstraten;
- Netwerk van recreatieve wandel- en fietsroutes vanuit de stad de natuur in;
- Terug naar kleinschalige percelen en deze groen omzomen;
- Geen veeteelt, ruimte voor akkerbouw;
- Grote diversiteit aan gewassen;
- Boerenerf principe als uitgangspunt voor wonen aan lintstructuren;
- In laaggelegen natte polders wordt beperkt gewoond en altijd amfibisch/drijvend ;
- Lokaal voedselsysteem kan een alternatief zijn voor supermarkten;
- Uit gaan van eigen identiteit en bestaande kwaliteiten;
- Inzetten op lokale binding.

07

ONTWERP: LANG LEVE SALLAND

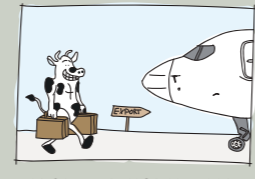
TIJDLIJN VAN SALLAND

1950 - 2100

Door de eeuwen is Salland zichtbaar veranderd. De ruilverkaveling en schaalvergroting van de landbouw heeft zijn sporen nagelaten en het kleinschalige intieme karakter van de streek doen vervagen. Er werden delen van natuurgebieden afgesnoept om landbouw te kunnen bedrijven en ook de hoge stikstofuitstoot in de landbouwsector komt de natuur niet ten goede. Beleidsmakers hebben jaren geprobeerd om met beleid en nieuwe wetten de natuur te herstellen, maar tot op heden nog zonder resultaat. Verandering is noodzakelijk. Het is tijd om een plan te maken en Salland te redden.

SALLAND IS EEN SCHITTERENDE STREEK WAAR BEWONERS TROTS OP ZIJN!

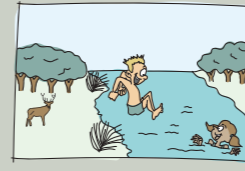
DE SCHAALVERGROTING VAN DE LANDBOUW Slaat door. Er wordt op grote schaal geëxporteerd.

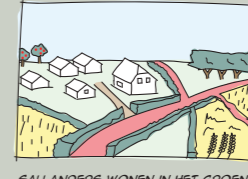
HET KABINET KONIJST PLANNEN AAN OM DE VEESTAPEL TE VERKLEINEN EN BOEREN UIT TE KOELEN.

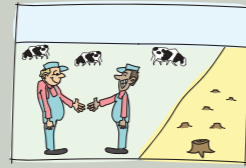
KLAAR MET JARENLANG BELEID, WE GAAN NAAR DE TEKENTAFEL EN MAKEN EEN PLAN!

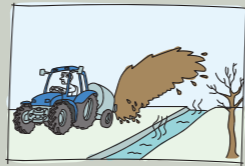
DE NATUURLIJKE SYSTEMEN VERDIENEN AANDACHT; RIJMTTE VOOR WATER EN NATUUR

SALLANDERS WONEN IN HET GROEN EN WERKEN NAUW SAMEN MET DE LOKALE BOEREN.

NA DE HONGERSWIJTER HEEFT NEDERLAND 1 DOEL: NOOIT MEER HONGER, DAT LEIDT TOT RUIVERKAVELING EN SCHAALVERGROTING

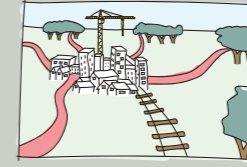
INTENSIEVE LANDBOUW EN VEETEELT LEIDT TOT STIKSTOF IN HET GRONDWATER EN DAT TAST DE NATUUR AAN.

BOEREN ZIJN HET NIET EENS MET DE PLANNEN VAN HET KABINET EN GAAN PROTESTEREN.

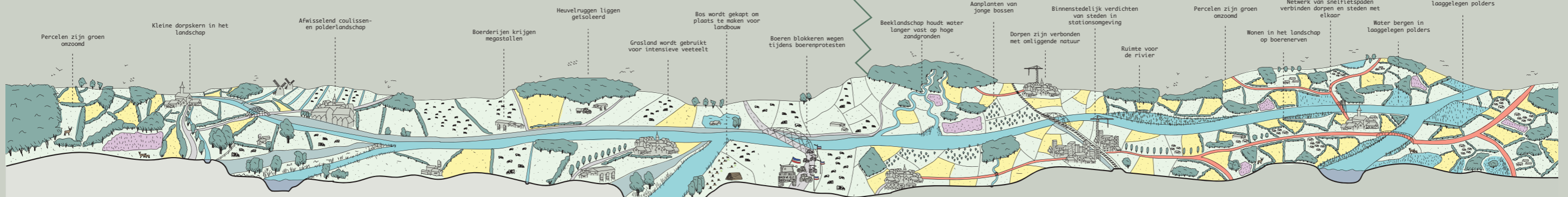
IN DE VISIE VOOR SALLAND IS PLEK VOOR ZOWEL DE SALLANDER ALS DE LOKALE BOEREN.

NABIJ HET STATION WORDT BEBOUWD EN STEDEN ZIJN VERBONDEN MET DE OMLIGGENDE NATUURGEBIEDEN

LOKAAL VOEDSEL IS EEN ALTERNATIEF VOOR DE SUPERMARKTEN.

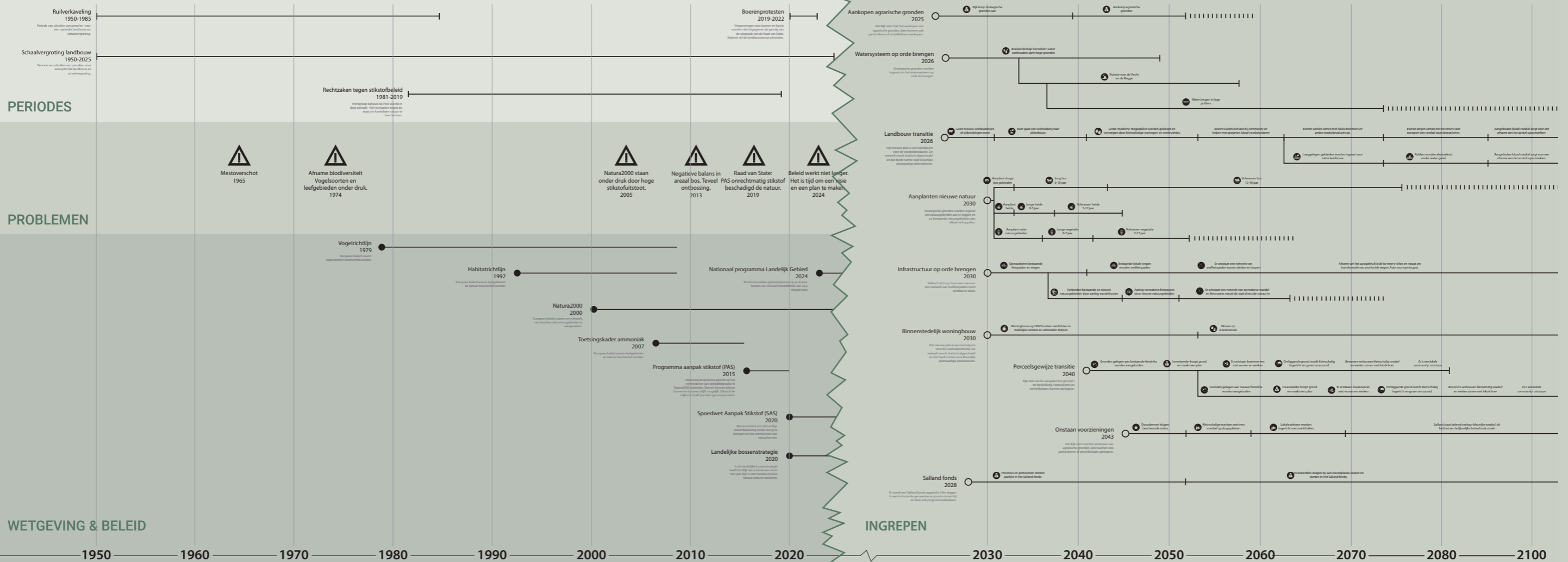

PERIODES

PROBLEMEN

WETGEVING & BELEID

INGREPEN

1950 1960 1970 1980 1990 2000 2010 2020 2030 2040 2050 2060 2070 2080 2100

7.1 Gebiedsindeling

Door de grote veranderingen die plaatsvonden leek er sprake te zijn van het einde van Salland, maar ieder einde is een nieuw begin. In het jaar 2100 viere we Salland, lang leve Salland!

De totstandkoming van 'Lang leve Salland' was een complex proces. Daarom zal ik het ontwerp stap voor stap toelichten. In dit ontwerp zijn bodem en water sturend, daarom beginnen we met de gebiedsindeling. Salland bestaat uit drie gebieden die bepaald zijn op basis van bodem en hoogteligging. Ieder gebied heeft zijn eigen landschap en karakter en dus ook zijn eigen ontwikkelmogelijkheden.

Natte gronden

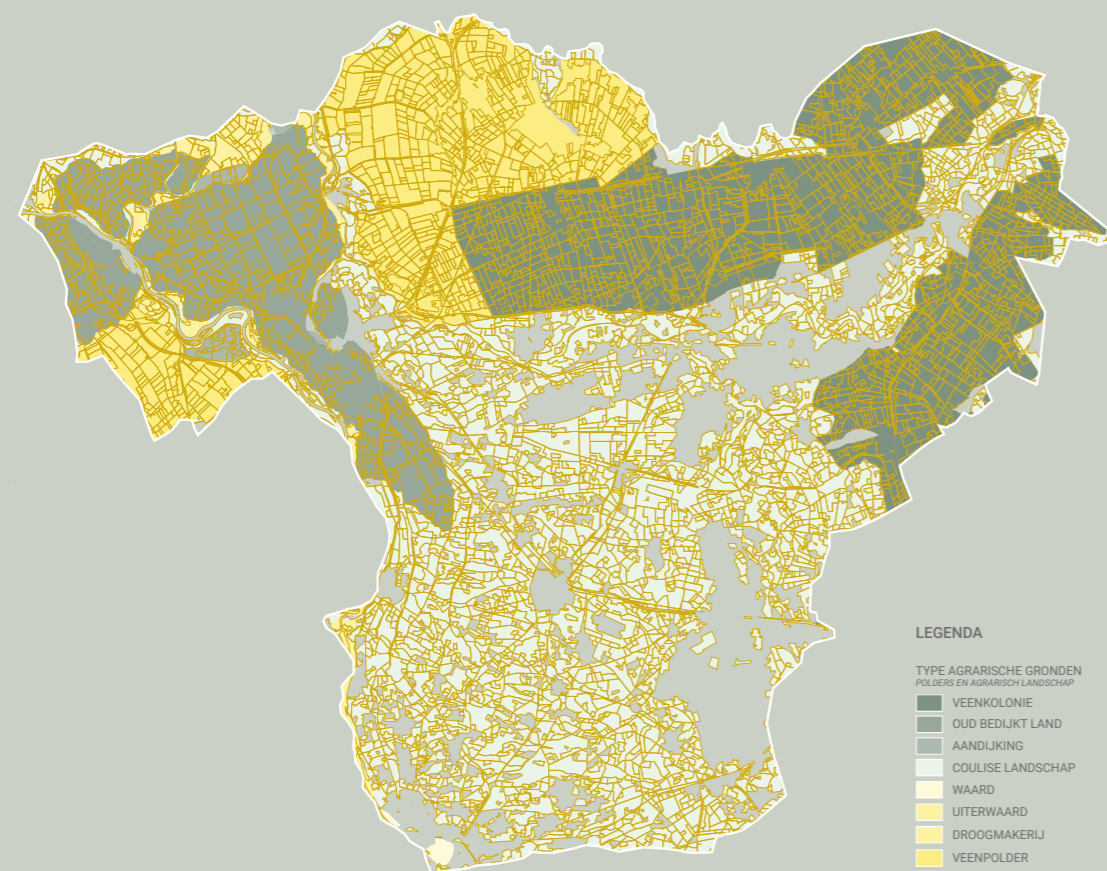
Voormalige veenpolders en Veenkoloniën welke samen het laagstgelegen deel van Salland vormen. Hier zal in 2100 sprake zijn van een natte bodem.

Middengebied

Het middengebied wordt gekenmerkt door het coulissenlandschap met vruchtbare gronden en vormt als het ware het hart van Salland.

Hooggelegen gronden

Deze bestaan hoofdzakelijk uit heuvelruggen met bosrijke zandgronden.

TYPE AGRARISCHE GRONDEN
SALLAND

GEBIEDSINDELING SALLAND INGREPEN EN INVESTERINGEN

NATTE GRONDEN → NATTE BODEM IS LEIDEND VOOR ONTWIKKELING

	MOGELIJKE ONTWIKKELRICHTING			
	●	●	●	●
NATTE LANDBOUW	✓	✓	✓	✓
WATER BERGEN	✓	✓	✓	✓
BEPERKT AMFIBISCH WONEN	✓	—		
RIET VEGETATIE	✓	✓	✓	✓

MIDDEN GEBIED → VRUCHTBARE DROGE GROND BIEDT VEEL KANSSEN

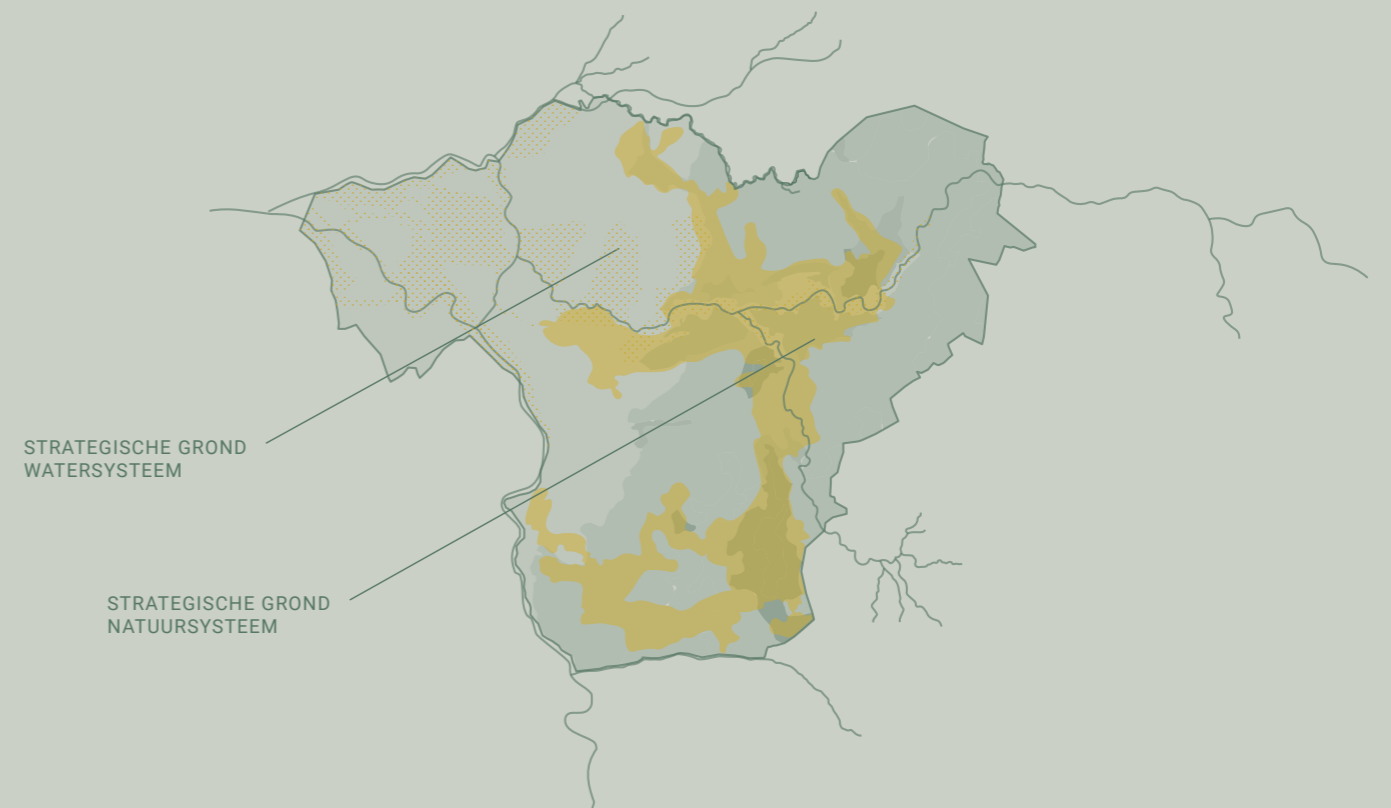
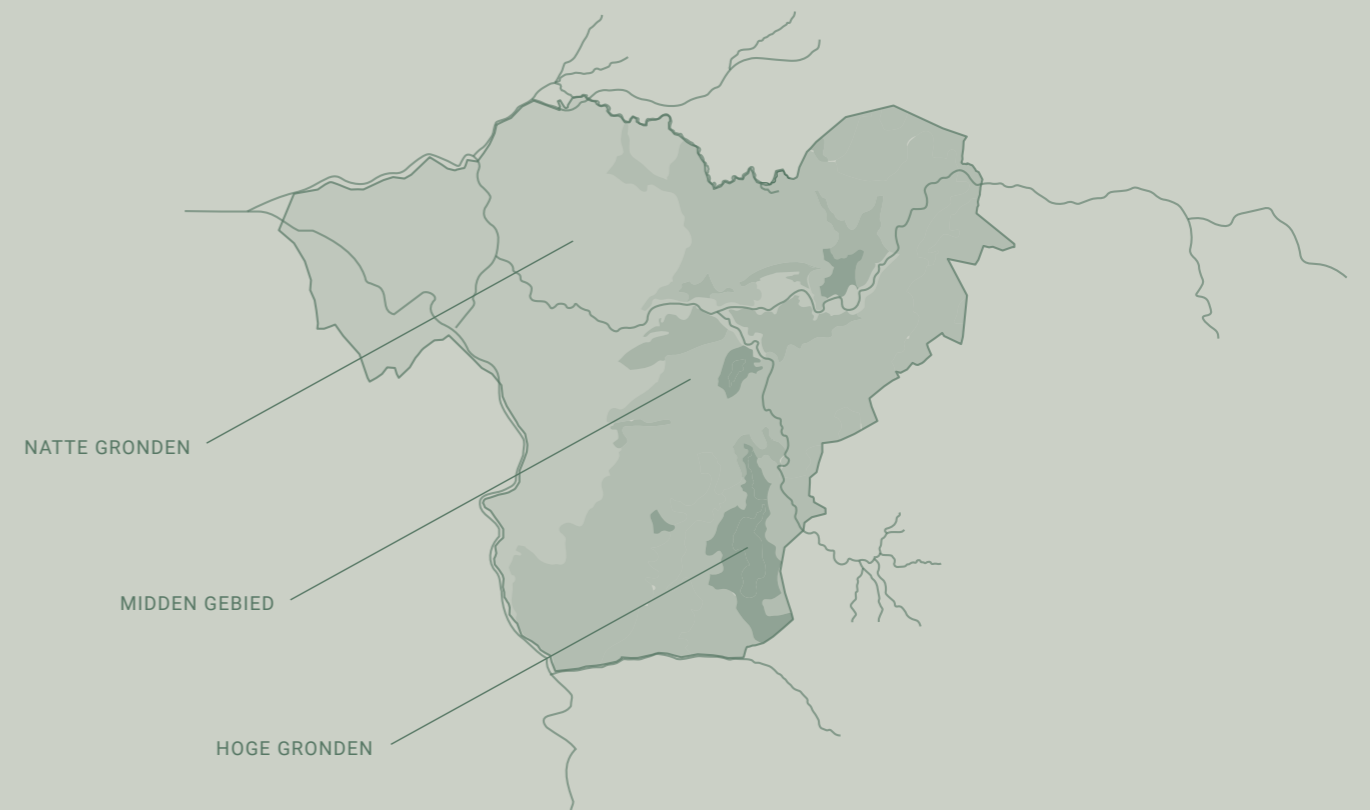
DROGE LANDBOUW	✓			
WATER DOORVOEREN	✓	—	✓	✓
BINNENSTEDELIJK VERDICHTEN	✓	—	—	
UITBREIDEN VAN DORPSKEREN	✓			
KLEINSCHALIG WONEN OP BOERENERVEN	✓	✓		
BOSGEBIED EN GROENSTRUCTUREN	✓	✓		✓

HOGE GRONDEN → NATTE BODEM IS LEIDEND VOOR ONTWIKKELING

WATER VASTHOUDEN	✓	✓	✓	✓
BEEKSTRUCTUUR HERSTELLEN	✓	✓	✓	✓
KLEINSCHALIG WONEN IN BOSGEBIED	✓	✓		
RUIMTE VOOR BOS	✓	✓	✓	✓

WIE INVESTEERT WAAR?

- → GEMEENTE / INVESTEERDER / BOEREN COLLECTIEF / BEWONERS COLLECTIEF
- → RIJK / PROVINCIE / GEMEENTE / STAATSBOSBEHEER / NATUURMONUMENTEN
- → RIJK / PROVINCIE / WATERSCHAP / GEMEENTE

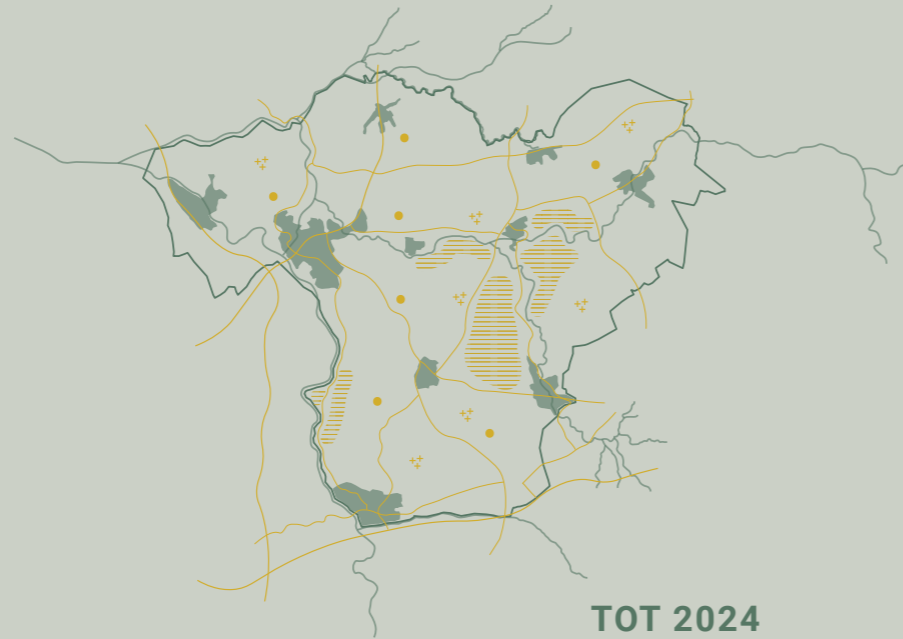

INVESTERINGSMODEL SALLAND

KOSTEN, INVESTERINGEN EN ONTWIKKELING

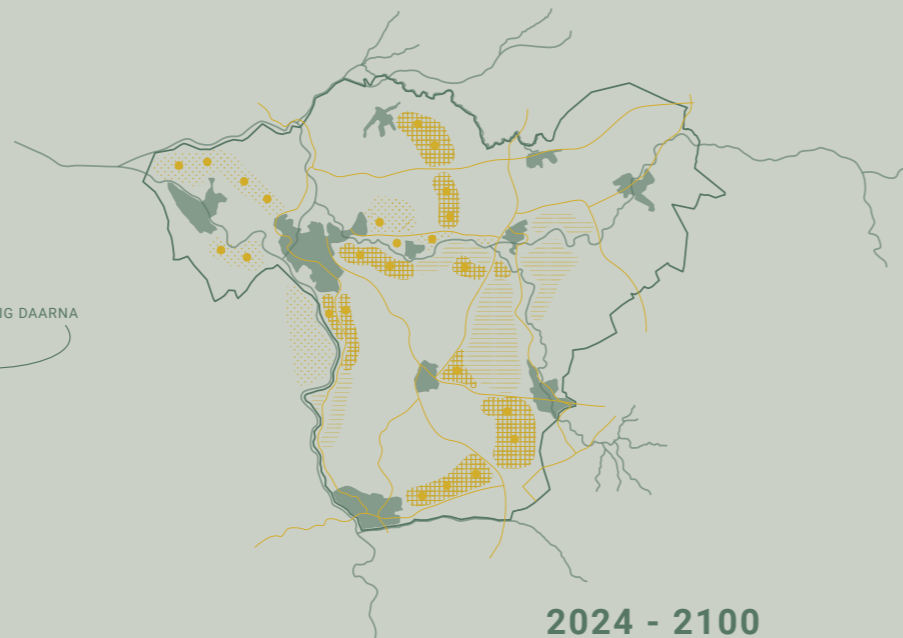
INVESTERINGEN

- BELEID MAKEN
  - AANKOPEN STIKSTOFUITSTOTERS
  - ONDERHOUD INFRASTRUCTUUR
  - ONDERHOUD NATUURGEBIEDEN
  - SUBSIDIES TOEKOMSTOPGAVEN
- 14 X

INVESTERINGEN

- PLANVORMING
  - AANKOPEN STRATEGISCH
  - FIETSSTRATEN & -ROUTES
  - ONDERHOUD FIETSINFRA
  - INVESTEREN IN NIEUWE NATUUR
  - INVESTEREN WATERBERGING
  - ONDERHOUD NATUUR
- EENMALIG DAARNA
- 14 X

7.2 Investerings Salland

Er wordt al decennia lang landelijk of regionaal beleid gemaakt om de natuur te herstellen en de stikstofuitstoot terug te dringen. Dit vraagt grote investeringen, maar de resultaten blijven uit. Daarom is de huidige koers van het kabinet gericht op het actief uitkopen van agrarische bedrijven.

Het Rijk koopt agrarische bedrijven die aangemerkt zijn als grote uitstoters van stikstof als eerste uit. Dit gebeurt op basis van data en dus op willekeurige plekken. De gronden hebben vervolgens nog geen nieuwe bestemming en kosten dus alleen geld.

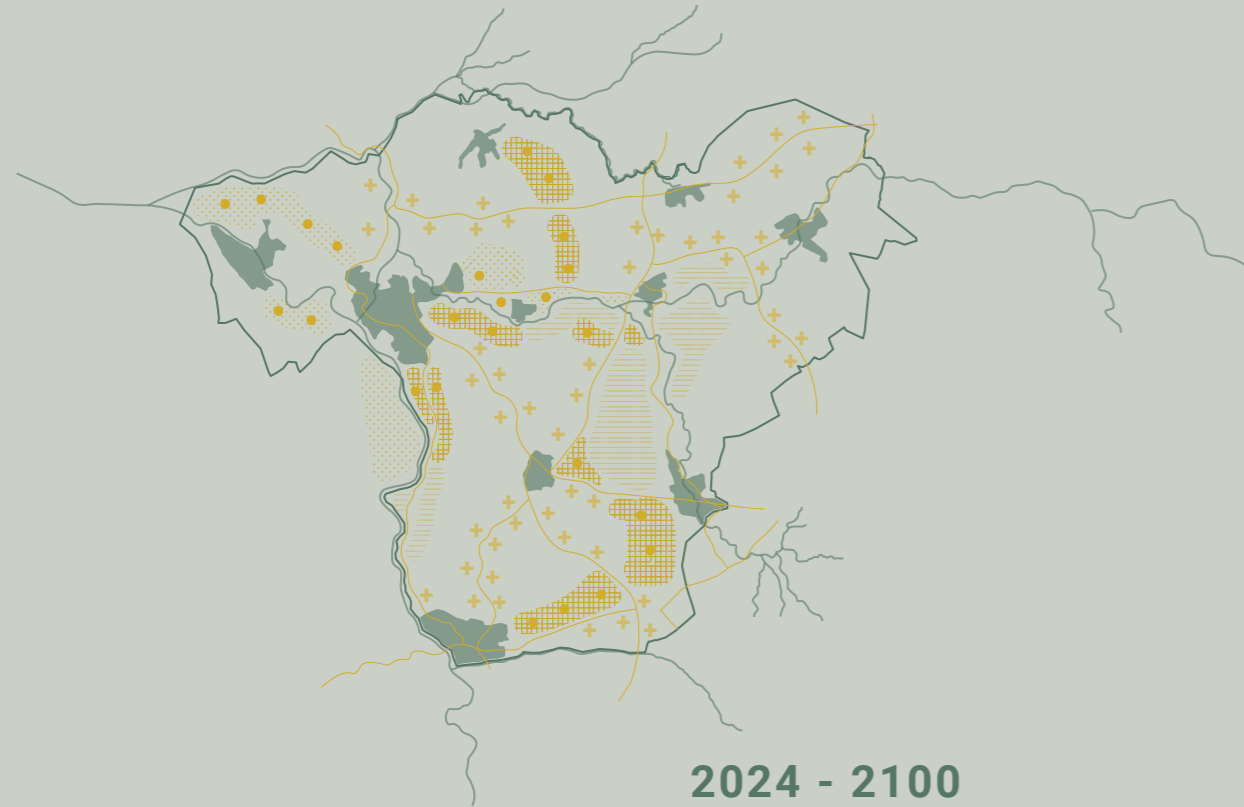
Daarnaast heeft Salland te maken met jaarlijkse kosten voor het onderhoud van infrastructuur en natuurgebieden. En om te voldoen aan de opgaven van de toekomst die het Rijk benoemd heeft geven provincies en gemeentes jaarlijks subsidies uit.

De grote opgaven die op Salland af komen de komende jaren, kunnen bekostigd worden vanuit het huidige investeringsstelsel van Salland. Salland zal alleen anders moeten om gaan met de bestaande financiële middelen.

Door strategisch gronden aan te kopen conform een opgestelde toekomstvisie voor Salland kosten gronden niet langer alleen geld, maar krijgen ze gelijk een nieuwe bestemming. Salland kan op die manier investeren in nieuwe natuur en het toekomstbestendig maken van het watersysteem in de vorm van bijvoorbeeld waterberging.

Jaarlijkse investeringen in infrastructuur zullen blijven, maar kunnen in de eerste fase ingezet worden om bestaande infra om te zetten naar fietsstraten en -routes en zo duurzame mobiliteit stimuleren.

PERCEELSGEWIJZE TRANSITIE UITKOPEN VAN AGRARISCHE BEDRIJVEN

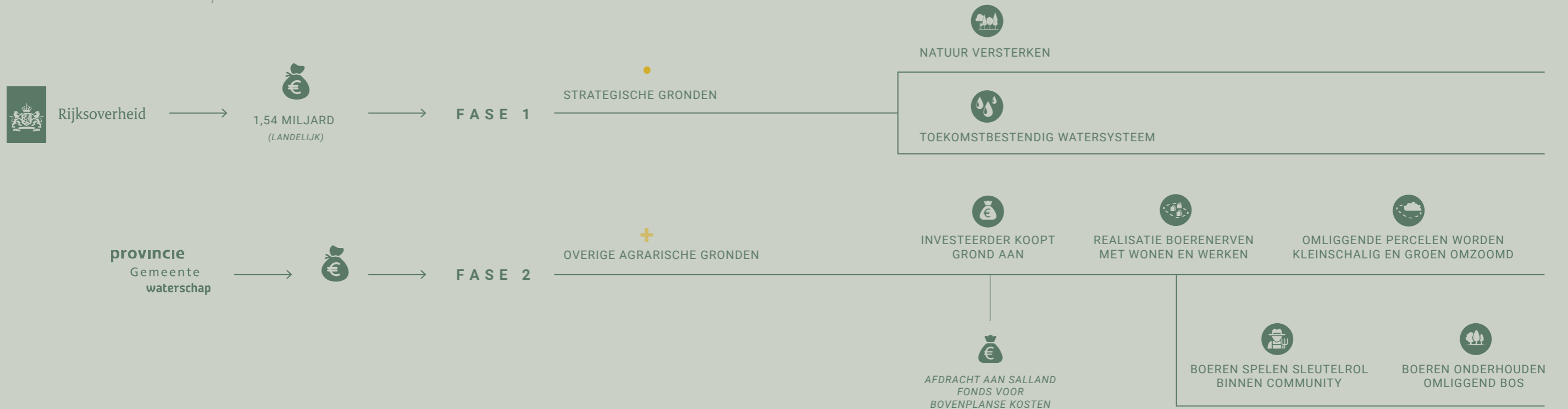
7.3 Aankoop agrarische grond

Het Rijk gaat in twee fases agrarische gronden aankopen. In de eerste fase betreft het gronden die een strategische ligging hebben m.b.t. de toekomst van het watersysteem en natuuruitbreiding.

Zo ontstaan er boerenerven waar gewoond en gewerkt wordt. De boer sluit zich aan bij de ontstane community en vervult een sleutelrol m.b.t. het verbouwen van voedsel en het onderhouden van omliggend bos.

In de tweede fase koopt het Rijk overige agrarische gronden aan. Deze gronden worden voorzien van een set regels en worden vervolgens voor de markt beschikbaar gesteld. Op die manier krijgen investeerders of particulieren, in de vorm van een VVE, de mogelijkheid om de grond aan te kopen en te ontwikkelen.

Bij het herontwikkelen van voormalige agrarische percelen dragen investeerders of VVE's een deel van de opbrengst af aan het Salland Fonds. Dit fonds is bedoeld voor bovenplanse kosten. Hieronder valt o.a. het aanleggen van snelfietspaden en fietsstraten.

ECONOMISCH MODEL
VAN LINEAIRE- NAAR CIRCULAIRE ECONOMIE

LINEAIRE ECONOMIE

LANDBOUW

OPENBAAR GEBIED

LANG LEVE SALLAND

7.4 Collectief systeem

De huidige economie gaat uit van een privaatsysteem waarin boeren eigenaar zijn van agrarische gronden en op die gronden investeren zij in hun agrarisch bedrijf. Vervolgens doen zij aan landbouw en veeteelt en op deze manier maakt het bedrijf winst. Een deel van die winst wordt weer geïnvesteerd in het bedrijf en zo kan opnieuw aan landbouw en veeteelt gedaan worden, maar een groot gedeelte van die winst blijft bij de boeren. Boeren worden van dit model dus steeds meer vermogend.

In een circulair economisch model is sprake van een collectief systeem waarin de grond in eigendom is van de overheid (Rijk, provincie, gemeente, waterschap). Een collectief van boeren of investeerders pacht de gronden en dat maakt het voor hen mogelijk om daar te investeren in woningen en landbouw. Een deel van de winst uit hun grondexploitatie dragen zij af aan het Salland Fonds. Vanuit dit fonds wordt geïnvesteerd in nieuwe duurzame infrastructuur. Dit komt de waarde van de woningen en landbouwgronden weer ten goede. Daarnaast werken investeerder en boer samen in het onderhouden van de gepachte gronden en van het omliggend bosgebied. Middels dit model ontstaat er een gemeenschappelijk sterk Salland, dat minder overheidsinvesteringen vraagt.

Het openbare gebied is in eigendom van de provincie of gemeente. Deze overheden doen jaarlijks investeringen in onderhoud en na verloop van tijd ook in vervanging. Deze cyclus blijft zich herhalen en kost keer op keer geld.

LINEAIRE ECONOMIE

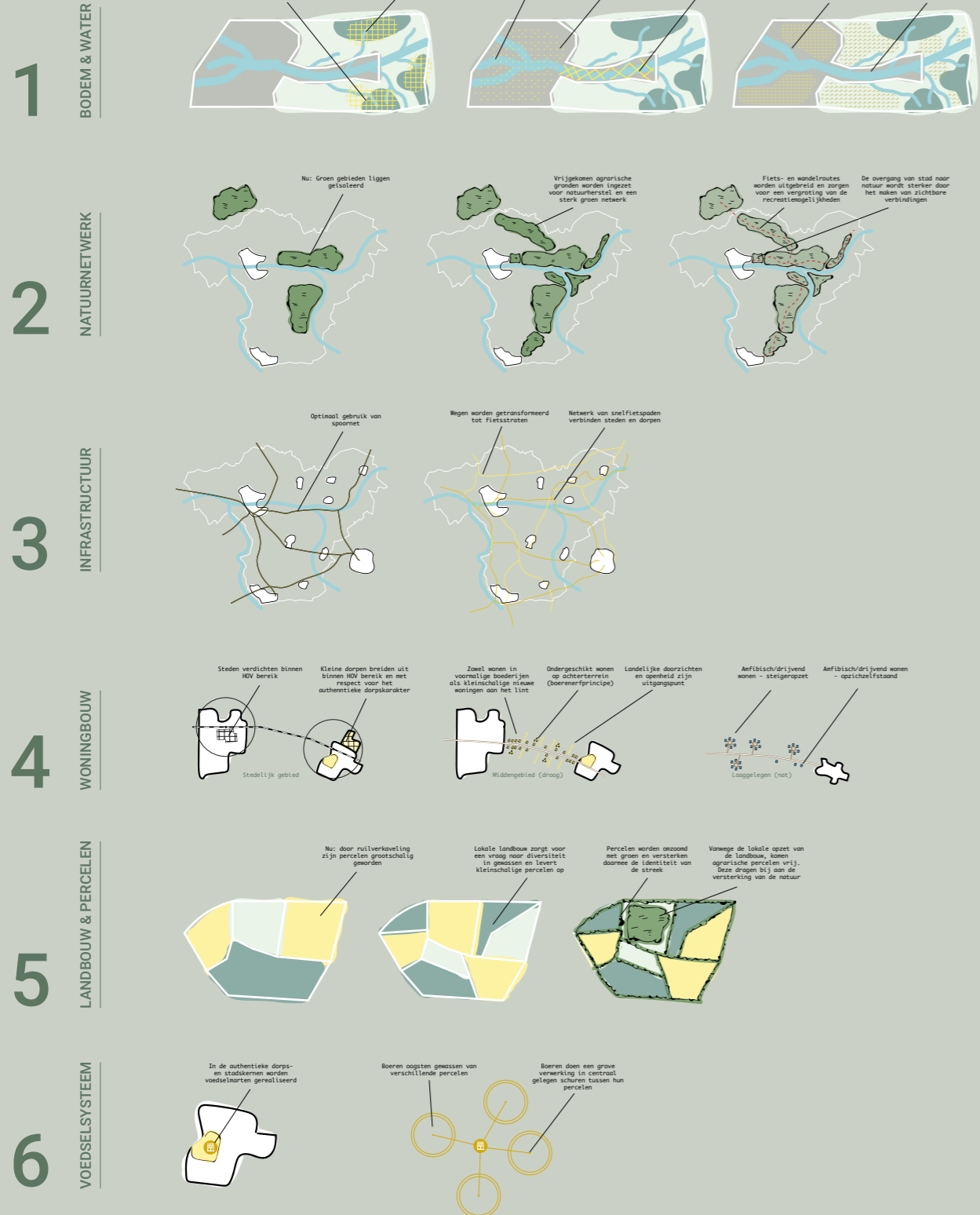
CIRCULAIRE ECONOMIE

SALLAND

LANG LEVE SALLAND

STAPSGEWIJZE STRATEGIE

7.5 Lang leve Salland

Het ontwerp: "Lang Leve Salland". is opgebouwd op basis van een aantal stappen. Op een logische wijze wordt van ondergrond naar netwerk- en occupatielaag gewerkt. Op die manier komen we stapsgewijs tot dit vergezicht.

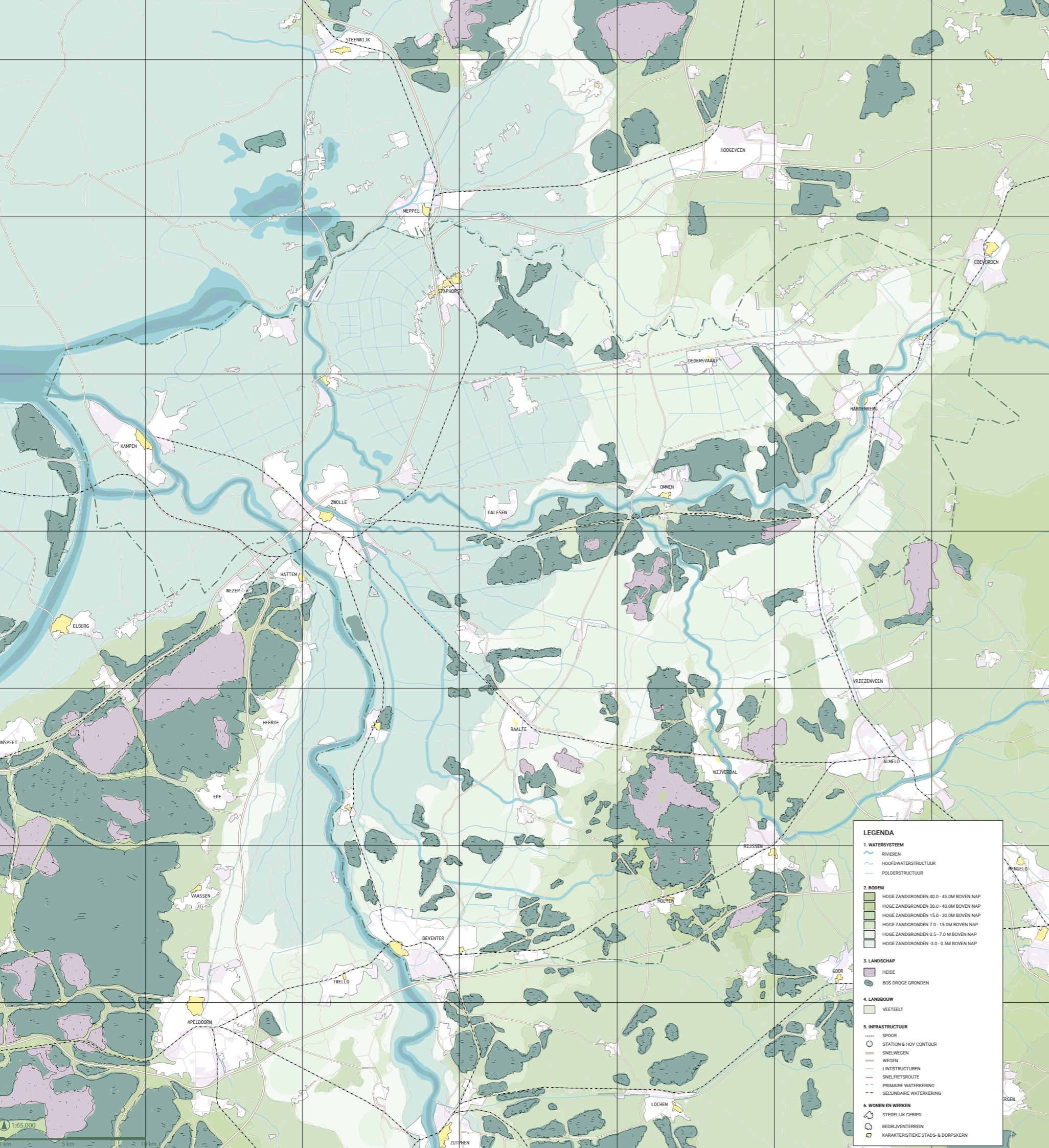
De gronden die aangewezen zijn als 'strategische gronden' moeten er voor gaan zorgen dat Salland toekomstbestendig wordt. Daarom wordt daar ingezet op het watersysteem en het opzette van een natuurnetwerk.

In de volgende stappen wordt invulling gegeven aan de rest van Salland. Hierbij is het inzetten op infrastructuur in de vorm van snelfietspaden die steden en dorpen optimaal met elkaar verbinden een logische volgende stap.

Op verschillende manieren kan vervolgens de woningbouwopgave landen. Dat kan door binnenstedelijk te verdichten en het uitbreiden van dorpskernen met respect voor het karakter van het dorp. Maar het grootste gedeelte van de woningbouwopgave landt in het landschap aan het netwerk van linten en snelfietspaden kun je kleinschalig wonen in het landschap.

Percelen worden opgedeeld en groen omzoomd. Op die manier krijgt Salland zijn kenmerkende houtwallen terug. Op die percelen wordt voedsel verbouwd. De opdeling van percelen leent zich voor het verbouwen van een grote diversiteit aan verschillende streekproducten. Die streekproducten kunnen lokaal bij de boer gekocht worden of worden aangeboden op marktpleinen in het hart van het dorp.

Salland 2024

Salland is Salland niet meer. Alleen een aantal relictten uit het verleden laten je voelen dat het landschap er vroeger anders uit heeft gezien. Vandaag de dag wordt de streek gekenmerkt door de landbouw. Grote percelen, als gevolg van de ruilverkaveling en schaalvergroting van de landbouw domineren het beeld.

Maar Salland is ook de streek van de rivieren. De Vecht, Regge en IJssel vormen gezamenlijk het fundament van het watersysteem. Midden tussen die rivieren liggen hoge heuvelruggen met afwisselend bos en heide.

LEGENDA

1. WATERSYSTEEM

- RIVIEREN
- HOOFDWATERSTRUCTUUR
- POLDERSTRUCTUUR

2. BODEM

- HOGHE ZANDGRONDEN 40.0 - 45.0M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN 30.0 - 40.0M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN 15.0 - 30.0M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN 7.0 - 15.0M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN 0.5 - 7.0 M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN -3.0 - 0.5M BOVEN NAP

3. LANDSCHAP

- HEIDE
- BOS DROGE GRONDEN

4. LANDBOUW

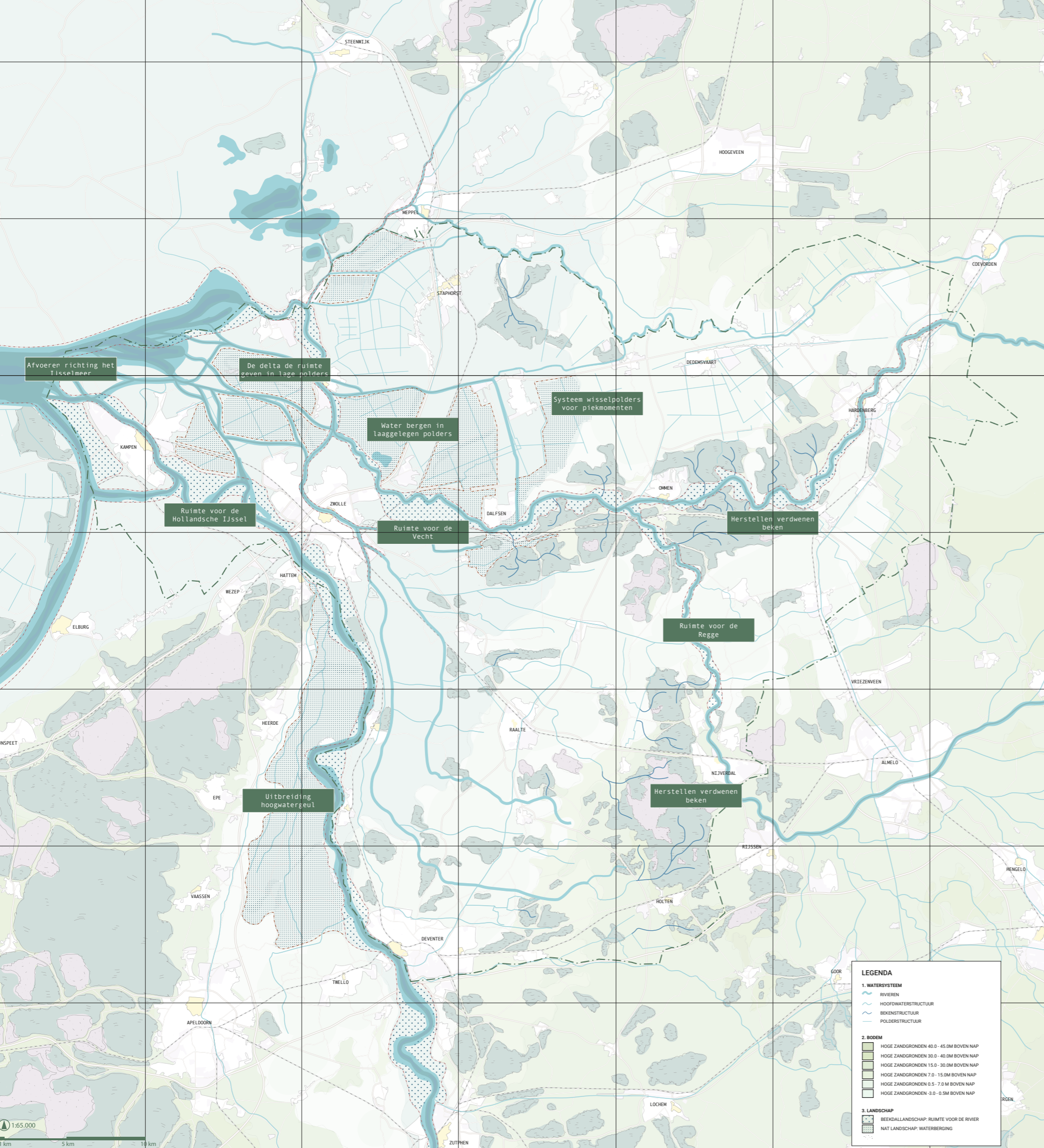
- VEETEELT

5. INFRASTRUCTUUR

- SPOOR
- STATION & HDV CONTOUR
- SNELWEGEN
- WEGEN
- LINTSTRUCTUREN
- SNELFIETSRROUTE
- PRIMAIRE WATERKERING
- SECUNDAIRE WATERKERING

6. WONEN EN WERKEN

- STEDELIJK GEBIED
- BEDRIJVENTERREIN
- KARAKTERISTIEKE STADS- & DORPSKERN

01. Bodem en watersysteem

Met oog op de verandering van het klimaat zijn ingrepen in het watersysteem noodzakelijk. In perioden van hevige neerslag in het stroomgebied van de IJssel, de Vecht en de Regge kampt Salland met wateroverlast. Daarnaast krijgen de hooggelegen zandgronden te maken met extreme droge periodes.

De transformatie van het watersysteem is dan ook ingestoken vanuit het principe water vasthouden, bergen en afvoeren.

LEGENDA

1. WATERSYSTEEM

- RIVIEREN
- HOOFDWATERSTRUCTUUR
- BEKENSTRUCTUUR
- POLDERSTRUCTUUR

2. BODEM

- HOGE ZANDGRONDEN 40.0 - 45.0M BOVEN NAP
- HOGE ZANDGRONDEN 30.0 - 40.0M BOVEN NAP
- HOGE ZANDGRONDEN 15.0 - 30.0M BOVEN NAP
- HOGE ZANDGRONDEN 7.0 - 15.0M BOVEN NAP
- HOGE ZANDGRONDEN 0.5 - 7.0 M BOVEN NAP
- HOGE ZANDGRONDEN -3.0 - 0.5M BOVEN NAP

3. LANDSCHAP

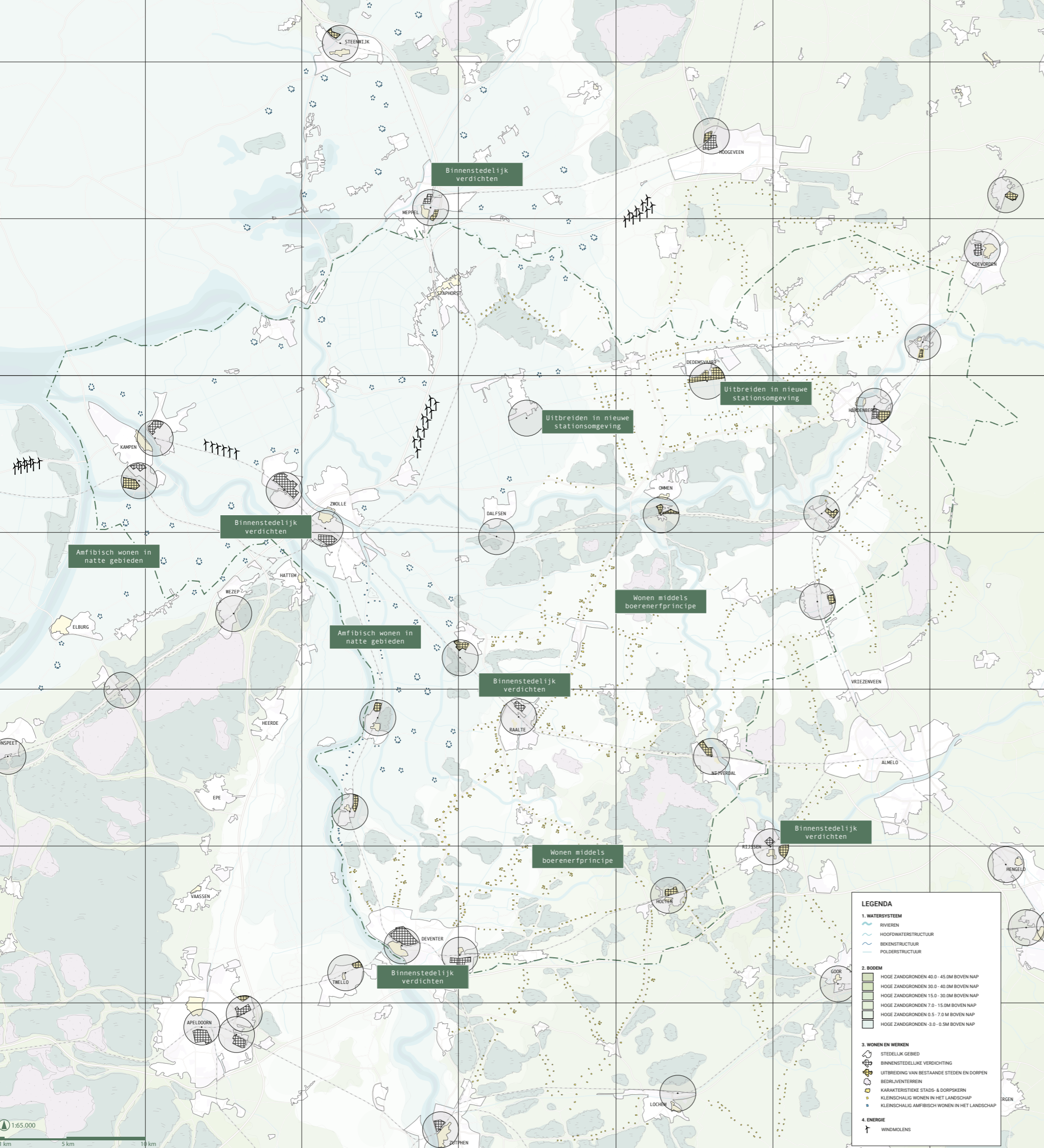
- HEIDE
- BESTAAND BOS DROGE GRONDEN
- NIEUW BOS DROGE GRONDEN
- MOERASBOS NATTE GRONDEN
- DRASSIG RIETLANDSCHAP

02. Natuur netwerk

Bestaande natuurgebieden in Salland liggen ingeklemd door landbouwgrond. Een reeks ingrepen zorgt ervoor dat deze gebieden onderdeel worden van een netwerk. Door middel van het aanplanten van nieuw bos worden deze gebieden aan elkaar gekoppeld en ontstaat een netwerk dat direct vanuit de stad toegankelijk is.

De ondergrond is leidend in het toepassen van een bepaald type natuur. Zo worden op hoge zandgronden afwisselend loof- en naaldbossen toegepast terwijl in de rivierdalen een moerasbos beter tot zijn recht komt. In de laaggelegen polders ontstaat een drassig landschap met hoofdzakelijk een vegetatie van riet.

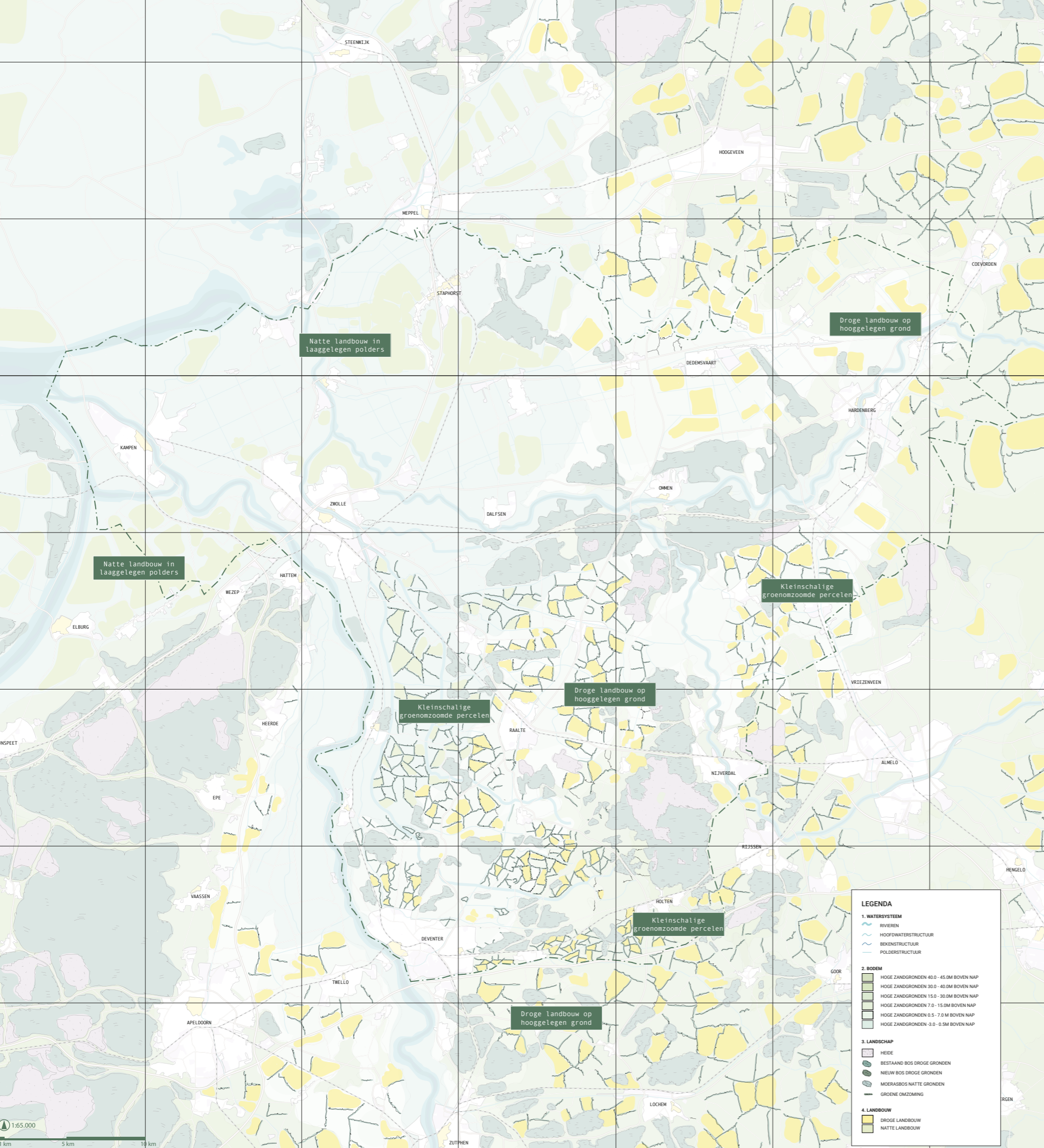

04. Woningbouw

De woningbouwopgave van Salland kent een aantal stappen. In de eerste plaats wordt in de stationsomgeving gezocht naar ontwikkelmogelijkheden. In steden betekent dit binnenstedelijk verdichten. In dorpen, afhankelijk van de omvang en het karakter van het dorp betekent dit uitbreiding van het dorp en gepast verdichten. De kleinschalige dorpen van Salland zijn kenmerkend voor de streek en worden op die manier gerespecteerd en beschermd.

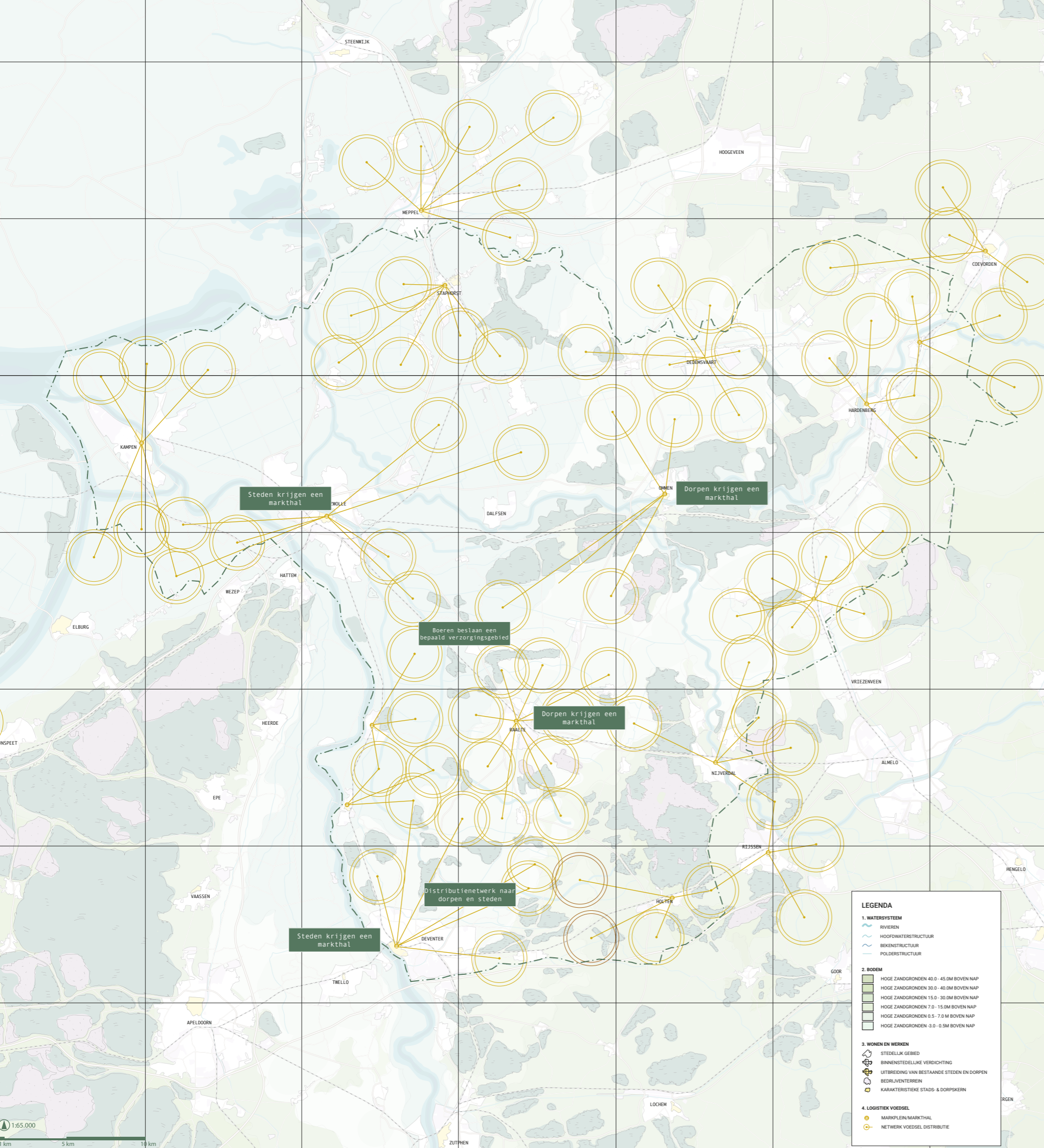
Wat Salland pas echt uniek maakt is het wonen in het landschap. Aan fietsstraten, snelfietspaden en lintstructuren wordt kleinschalig gewoond. De typologie is afhankelijk van de bodem en hoogteligging. In hoge gebieden wordt vrijstaand gewoond, in het middengebied wordt gewoond middels het boerenerfprincipe en in laaggelegen natte gebieden wordt in beperkte mate ambifisch/drijvend gewoond.

05. Landbouw & percelen

In 2100 is Salland binnen de streek op landbouwgebied zelfvoorzienend. Er is afgestapt van de intensieve veeteelt en akkerbouw is de nieuwe vorm van voedselproductie. Dat gebeurt op twee manieren, op de hoge gronden middels droge landbouw en in de laaggelegen natte polders middels natte landbouw.

Percelen zijn in schaal en maat teruggebracht. Hierdoor is het mogelijk om binnen een klein gebied een grote diversiteit aan gewassen te kweken. De kleine opzet van percelen draagt bij aan het intieme gevoel dat Salland als streek oproept. Daarnaast zijn percelen groen omzoomd en krijgen ze zo een natuurvriendelijk karakter.

06. Voedselsysteem

Een mogelijke uitkomst van de transformatie van Salland naar een streek met een streekeigen toekomst en zelfvoorzienende voedselproductie, is een nieuw voedselsysteem.

In Salland wordt een grote verscheidenheid aan gewassen gekweekt. Boeren spelen een sleutelrol in het beheren van agrarische- en natuurgronden. Bewoners werken met boeren samen om hun zelfgekweekte lokale groente en fruit op de markt te brengen. Boeren zorgen namelijk voor de verpakking en distributie van voedsel. Dit voedsel wordt in de dorpen en steden op authentieke marktpleinen verhandeld.

Deze markten zijn voor bewoners van Salland een goedkoper en lokaler alternatief voor de supermarkten.

LEGENDA

1. WATERSYSTEEM

- RIVIEREN
- HOOFDWATERSTRUCTUUR
- BEKENSSTRUCTUUR
- POLDERSTRUCTUUR

2. BODEM

- HOGHE ZANDGRONDEN 40.0 - 45.0M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN 30.0 - 40.0M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN 15.0 - 30.0M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN 7.0 - 15.0M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN 0.5 - 7.0 M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN -3.0 - 0.5M BOVEN NAP

3. WONEN EN WERKEN

- STEDELIJK GEBIED
- BINNESTEDELIJKE VERDICHTING
- UITBREIDING VAN BESTAANDE STEDEN EN DORPEN
- BEDRIJVENTERRAIN
- KARAKTERISTIEKE STADS- & DORPSKERN

4. LOGISTIEK VOEDSEL

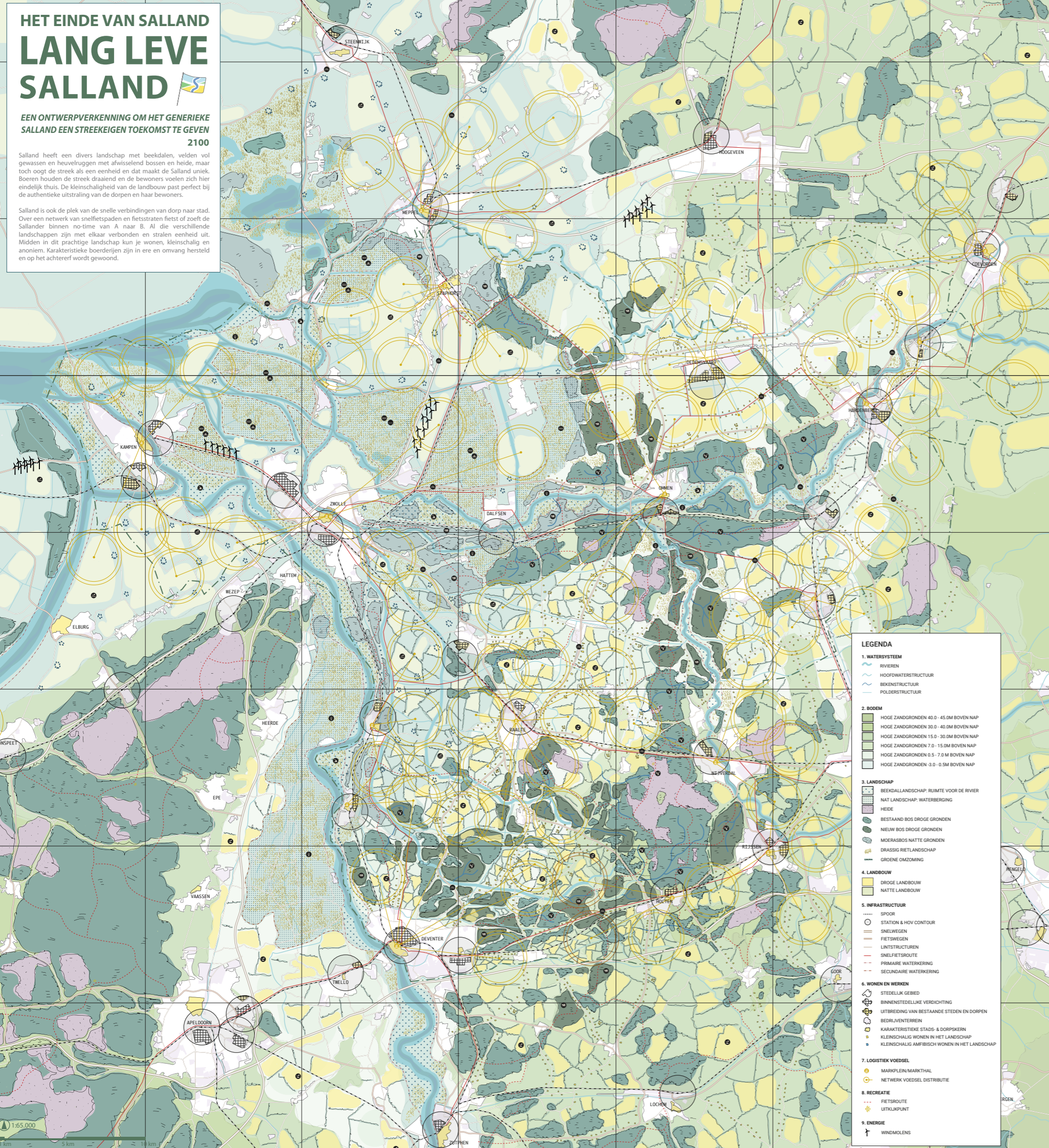
- MARKTPLEIN/MARKTHAL
- NETWERK VOEDSEL DISTRIBUTIE

HET EINDE VAN SALLAND LANG LEVE SALLAND

EEN ONTWERPVERKENNING OM HET GENERIEKE SALLAND EEN STREEKEIGEN TOEKOMST TE GEVEN
2100

Salland heeft een divers landschap met beekdalen, velden vol gewassen en heuvelruggen met afwisselend bossen en heide, maar toch oogt de streek als een eenheid en dat maakt de Salland uniek. Boeren houden de streek draaiend en de bewoners voelen zich hier eindelijk thuis. De kleinschaligheid van de landbouw past perfect bij de authentieke uitstraling van de dorpen en haar bewoners.

Salland is ook de plek van de snelle verbindingen van dorp naar stad. Over een netwerk van snelfietspaden en fietstraten fietst of zoeft de Sallander binnen no-time van A naar B. Al die verschillende landschappen zijn met elkaar verbonden en stralen eenheid uit. Midden in dit prachtige landschap kun je wonen, kleinschalig en anoniem. Karakteristieke boerderijen zijn in ere en omvang hersteld en op het achtererf wordt gewoed.

LEGENDA

1. WATERSYSTEEM

- RIVIEREN
- HOOFDWATERSTRUCTUUR
- BEKENSTRUCTUUR
- POLDERSTRUCTUUR

2. BODEM

- HOGHE ZANDGRONDEN 40.0 - 45.0M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN 30.0 - 40.0M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN 15.0 - 30.0M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN 7.0 - 15.0M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN 0.5 - 7.0 M BOVEN NAP
- HOGHE ZANDGRONDEN < 3.0 - 0.5M BOVEN NAP

3. LANDSCHAP

- BEKDALLANDSCHAP: RIJMTTE VOOR DE RIVIER
- NAT LANDSCHAP: WATERBERGING
- HEIDE
- BESTAAND BOS DROGE GRONDEN
- NIJW BOS DROGE GRONDEN
- MOERASBOS NATTE GRONDEN
- DRASSIG RIETLANDSCHAP
- GREENE OMZIJMING

4. LANDBOUW

- DROGE LANDBOUW
- NATTE LANDBOUW

5. INFRASTRUCTUUR

- SPOR
- STATION & HOV CONTOUR
- SNELWEGEN
- FIETSWEGEN
- LINTSTRUCTUREN
- SNELFIETSRROUTE
- PRIMAIRE WATERKERKING
- SECUNDAIRE WATERKERKING

6. WONEN EN WERKEN

- STEEDELIJK GEBIED
- BINNENSTEEDELIJKE VERDICHTING
- UITBREIDING VAN BESTAANDE STEDEN EN DORPEN
- BEDRIJVENTERREIN
- KARAKTERISTIEKE STADS- & DORPSKERN
- KLEINSCHALIG WONEN IN HET LANDSCHAP
- KLEINSCHALIG AMBIETISCH WONEN IN HET LANDSCHAP

7. LOGISTIEK VOEDSEL

- MARKPLEIN/MARKTHAL
- NETWERK VOEDSEL DISTRIBUTIE

8. RECREATIE

- FIETSRROUTE
- UTKLUKPUNT

9. ENERGIE

- WINDMOLENS

Lang Leve Salland

De schaalvergroting van de landbouw en de ruilverkaveling hebben in Salland hun sporen nagelaten. De eens zo kenmerkende streek is zijn identiteit verloren. Is dit het einde van Salland?

Stoppen met boeren is niet de oplossing voor Salland en het stikstofprobleem. Boeren zorgen voor de voedselvoorraad en zijn daarmee van essentieel belang voor de samenleving. De manier waarop dit voedsel tot stand komt is echter wel een punt van aandacht.

In het jaar 2100 vieren we dat Salland weer terug is. Relicten uit het verleden zijn waardevolle aanknopingspunten om streekeigen kenmerken van Salland weer zichtbaar te maken. De door het Rijk aangekochte agrarische gronden zijn in de eerste plaats ingezet om Salland toekomstbestendig te maken. Het watersysteem is versterkt en het netwerk van natuurgebieden is uitgebreid.

De overige percelen dragen eveneens bij aan het zichtbaar maken van de streekkenmerken. Ze zijn in oppervlakte verkleind en vervolgens ingezet voor afwisselende vormen van landbouw. De groene omzoming van percelen draagt bij aan de biodiversiteit en de identiteit van Salland.

In 2100 is Salland een streekgericht zelfvoorzienend voedsellandschap. Veeteelt heeft plaatsgemaakt voor kleinschalige landbouw en voedsel wordt direct vers verkocht op marktpleinen in de authentieke stads- en dorpskernen. Boeren vervullen een sleutelrol in het beheer van natuur en het produceren en distribueren van voedsel. Salland is terug! De Sallander voelt zich hier weer thuis en is trots.

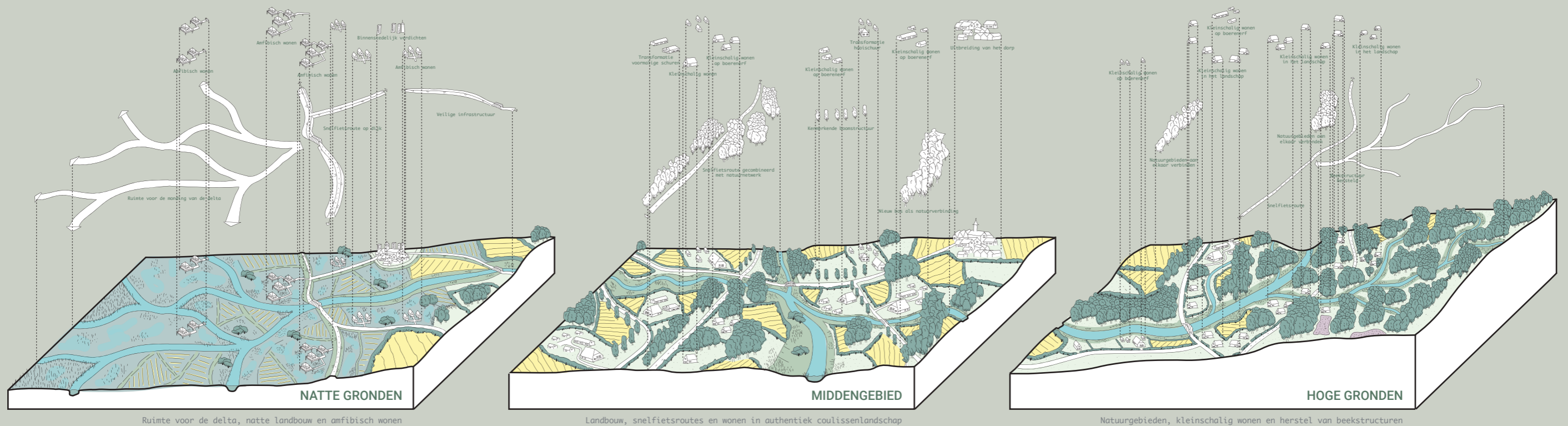
De drie type gebieden die Salland rijk is, hebben allemaal hun eigen karakter. De natte gronden worden ingezet in de eerste plaats om ruimte te geven aan de delta en waterberging, maar ook zeker voor natte landbouw en natuur. Hier wordt tevens kleinschalig en amfibisch gewoond. Al die plekken zijn met elkaar verbonden door een hogergelegen snelfietsroute die voorbereid is op nattere perioden.

Dorpen breiden kleinschalig uit en aan linten en snelfietspaden wordt op boerenerven gewoond.

Op de hoge gronden zijn verdwenen beekstructuren weer zichtbaar geworden zo wordt water in dit gebied langer vastgehouden. Bosrijke gebieden zijn met elkaar verbonden en midden tussen die bomen kun je heerlijk anoniem wonen.

Het middengebied is het romantische deel van Salland. Hier zijn de kleinschalige groen omzoomde percelen goed zichtbaar en dat geeft het coulissenlandschap weer kleur.

Dit Salland doet je denken aan het romantische Salland uit boeken, maar is net een tikje anders. Dit Salland is voorbereid op de toekomst.

Op voormalige boerenerven zijn community's ontstaan. Hier wonen een groep mensen en een boer in alle rust. Gezamenlijk wonen en werken zij op deze percelen. De boer zorgt voor het verbouwen van een rijkheid aan gewassen op omliggende gronden en beheert tevens een deel van het bos.

Bewoners verbouwen kleinschalig voedsel in kassen, boomgaarden en moestuinen. Samen met de boer brengen zij dit voedsel op de markt.

Boerenerven liggen niet langer verborgen. Je kunt hier streekproducten kopen rechtstreeks van het land, maar ook een ommetje maken door de velden. Boerenerven hebben namelijk allemaal recht van overpad. Salland is namelijk van iedereen.

08

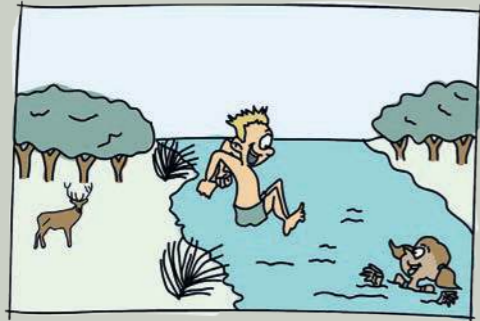
VERGEZICHT: SALLAND 2100

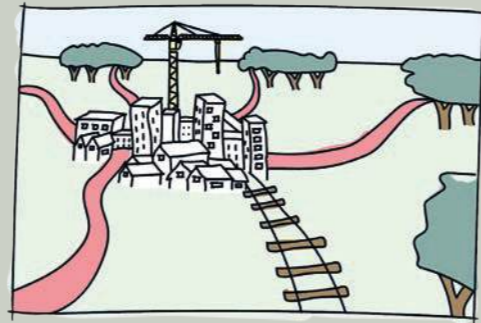
KLAAR MET JARENLANG BELEID, WE GAAN NAAR DE TEKENTAFEL EN MAKEN EEN PLAN!

IN DE VISIE VOOR SALLAND IS PLEK VOOR ZOWEL DE SALLANDER ALS DE LOKALE BOEREN.

DE NATUURLIJKE SYSTEMEN VERDIENEN AANDACHT: RUIMTE VOOR WATER EN NATUUR

NABIJ HET STATION WORDT GEBOUWD EN STEDEN ZIJN VERBONDEN MET DE OMLIGGENDE NATUURGEBIEDEN

SALLANDERS WONEN IN HET GROEN EN WERKEN NAUW SAMEN MET DE LOKALE BOEREN.

LOKAAL VOEDSEL IS EEN ALTERNATIEF VOOR DE SUPERMARKTEN.

8.1 Romantisch Salland 2100

Salland heeft een divers landschap met beekdalen, velden vol gewassen en heuvelruggen met afwisselend bossen en heide, maar toch oogt de streek als een eenheid en dat maakt Salland uniek.

Boeren houden de streek draaiend en de bewoners voelen zich hier eindelijk thuis. De natuur is hier krachtig en de stikstofuitstoot is hier laag.

De kleinschaligheid van de landbouw past perfect bij de authentieke uitstraling van de dorpen en haar bewoners. Aardappelen van het land worden rechtstreeks verkocht op bruisende marktplaatsen, waar de tijd soms even stil staat. Hier heeft men nog tijd om een praatje te maken.

Daar waar de rust in Salland eindelijk is teruggekeerd en je vogels weer hoort fluiten, is Salland ook de plek van de snelle verbindingen van dorp naar stad. Over een netwerk van snelfietspaden en fietsstraten fietst of zoekt de Sallander binnen no-time van A naar B. Zoeven is het nieuwe werkwoord in 2100 en staat voor een elektrisch vervoersmiddel dat geruisloos door de Sallandse landschappen heen zoekt.

Al die verschillende landschappen zijn met elkaar verbonden en stralen eenheid uit. De velden met gewassen zijn omzoomd met groene bosranden waar reeën graag de beschutting opzoeken.

Midden in dit prachtige landschap kun je wonen, kleinschalig en anoniem. Karakteristieke boerderijen zijn in ere en omvang hersteld en op het achtererf wordt gewoond.

In dit Salland wonen Sallanders, die trots zijn op hun streek.

Met speciale dank aan

Commissieleden

Sebastian van Berkel - Mentor
Jan Wilbers - externe criticus
Helmut Thoele - toegev. externe criticus
Margit Schuster - voorzitter

Dank voor het meedenken, het sparren en me af en toe op het juiste spoor zetten. Bijzonder veel dank aan Sebastian van Berkel, zonder wie ik niet zo trots zou kunnen zijn op dit project.

Vrienden en familie

Iedereen die me de afgelopen jaren heeft zien zwoegen en me niet uit het oog is verloren. Bedankt voor jullie steun. Als ik dit schrijf, heb ik het gered!

Gemeente Gouda

Bedankt voor de kans die jullie me geboden hebben en de tijd die ik flexibel mocht inzetten om deze mastertitel te behalen.

Rotterdamse academie van Bouwkunst

Een intensieve maar vooral hele leerzame periode. Speciale dank in het bijzonder naar Margit Schuster die altijd precies lijkt aan te voelen wanneer ze even moet vragen hoe het er mee gaat.

